બિક્રમ બિલાસ,

યાની

સાત અંધે.

નાટક તીન બાબકા.

જિસે,

મુનશી વિનાયક પ્રસાદ તાલિ

વિક્ટોરિયા નાટક કમ્પનીકે વાઃ

હિંદી જબાનમેં તસ્નીફ કિયા

ઔર

ખાસો આમકે લિયે,

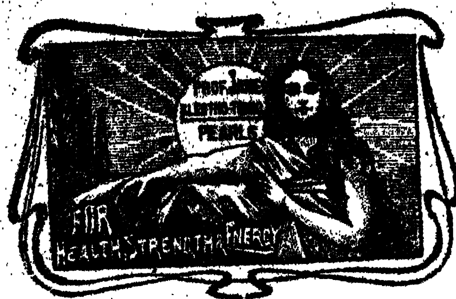
મો૦ ખુરશેદજી મેરવાનજી બાર્લી

માલિક કમ્પની મજકૂરને પહલી બાર છપવાકે

૧૯૦૮.

કીમત છ આને.

અમેરીકન આશ્ચર્યકારક ઇલાજ.

૨૦૬૫

પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તીની ગોળીઓ.

ગોને નષ્ટપ્રાય કરવાનો સર્વોતમ ઇલાજ છે. હવે પછી કોઇ પણ
ા દરદોની વેદના ખમવી નહી જોઇએ. એ ગોળીઓ સ્વપ્નામાં
જતી ધાતુને બંધ કરી શરીરને શકતી આપે છે. જ્ઞાનતંતુની
પાતળાપણું, અજીરણ, ખોરાક ન પચવો, હાથ પગનું દુખવું,
ી, યાદદાસ્ત શકતી ગુમ થવી, જુવાનીમાં બુઢાપાની હાલત,
ી, કોઈ પણ કામપર ચીત ન લાગવું, ખાવાપર અરૂચી,
રા, દમ. આંખે અંધારાં આવવાં, ચેહેરાની ફીકાસ, જુવાન
ા બોજાને લીધે નબળું પડી ગયલું મગજ, તેમજ વકીલો,
ા સ્કુલમાસ્તરો અને બીજાઓ કે જેમને રાત દિવસ
તેમને એ ગોળીઓ વીજળીક ઈલાજથી થોડી મુદતમાં
છે. તેમજ જે સ્ત્રીઓને હદ બહાર કાસીક બીમારીથી
ાને હીસ્ટીરીઆ, કમરનો દુખારો, પ્રદર, ભુખ મરી જવી,
ઉપર આ ગોળીઓ ઘણીજ ફાયદાકારક છે. ખરીદતી
ત્રોનીક પર્લસ બરાબર વાંચીને લેવા કારણકે નકલી દવાથી
ાન થાય છે.
ીશીનો રૂ. ૧-૪-૦; ૪૦ ગોળીની શીશીના રૂ, ૨-૦-૦

થોડાક પુરાવા વાંચો.

દુવા (કાઠીયાવાડ) તા૦ ૧૨-૧૧-૦૨.
સા મંગાનેલી ૧) બાટલી પ્રો. જેમ્સની વીજળીક
મને ઘણોજ ફાયદો થયો છે, માટે બીજી એક
જલદી મોકલશો.

લી૦ રાણાશ્રી રવાજી ગોવિંદજી.

જામખંભાલીયાથી લખે છે કે મારી તબીયત કેટલાંક
ત થઈ પડેલી હતી, કે છેવટ જીવવાની આશા પણ
નથા વૈદોની દવાથી પણ કાંઈ ફાયદો પડ્યો નહી.
શક્તિની ગોળીઓ વાપરવી શરૂ કરી અને ચાર
તબીયત અત્યંત સુધરતી ચાલી છે, અને તેટલા
ત્યારે એ ગોળીઓ વાપરવાને ભલામણ કરૂં છું.

ા વેચનાર કંપનીઓમાંથી મળશે.

સોલ એજંટ,

ઈંડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

વેલાયતી દવા વેચનારા,
ાસીદ મારકીટ,—મુંબઈ.

બિક્રમ બિલાસ,

યઅની

સાત અંધે.

નાટક તીન બાબકા.

જિસે,

મુનશી વિનાયક પ્રસાદ તાલિબને,

વિક્ટોરિયા નાટક કમ્પનીકે વાસ્તે,

હિંદી જબાનમેં તસ્નીફ કિયા

ઔર

ખાસો આમકે લિયે,

મી० ખુરશેદજી મેરવાનજી બાલીવાલા,

માલિક કમ્પની મજકૂરને પહલી બાર છપવાકે ઇજહાર કિયા.

૧૯૦૮.

કીમત છ આને.

અશ્ખાસે નાટક.

મર્દ.

બિક્રમ............રાજા માલવામેં, ઉજ્જયન દેસકા રાજા—રાજરતનકા બાપ.
રાજરતન..........બિક્રમકા બેટા. [બિક્રમ બિલાસ]
ઠાકુર લેખરાજ...બિક્રમકે તાબએ, એક જાગીરદાર—મનોરમાકા બાપ.
પ્રધાન..........બિક્રમકા પ્રધાન.
હીરાલાલ...... }
માનિકલાલ..... } બિક્રમકે લશકરકે અફસર.
મોતીલાલ...... }
મંગલ.......... }
દંગલ.......... } બિક્રમકે દરબારકે મસખરે.
ગંગારામ........એક બરહમન, રાજરતનકા પડોસી.
૧-સખારામ.. }
૨-હરીરામ .. } રાજરતનકે દોસ્ત.
૩-દયારામ... }
ચમન............સેવતી માલનકા લડકા, રાજરતનકા દોસ્ત.
ગંધર્વસેન........મોહનીકા ઉસ્તાદ.

ઔરતેં.

મદનમંજરી.....બિક્રમકી બ્યાહતા બીબી, કરનાટકકે જમીંદારકી બેટી, રાજરતનકી માં.
મનોરમા..... ....ઠાકુર લેખરાજકી બેટી, રાજરતનકી બીબી.
ચપલા............મનોરમાકી એક સખી.
ચંચલા...........મનોરમાકી સહેલી.
ચંપા ....દંગલકી બીબી, મંગલકી ભોજાઇ.
મોહની...........રાજા બિક્રમકી ગાયન.
સેવતી............રાજા બિક્રમકી માલન—ચમનકી માં.
બેલા..............હીરાલાલ નાયકકી દાસી.
રૂપા..............મોતીલાલકી બહન.

ચોબદાર, સિપાહી, દરબારી, દાસિયાં, રામિશ્ગર, બ્રહ્મન, વગયરા.
મુકામ—કરનાટક, ઉજજયન.

ઇત્તિલાયે આમ.

અનામે યજદાં.

બિક્રમ બિલાસ,

યાને

સાત અંધે.

બાબ પહલા.

[સુત્રધાર નટિયોંકે સાથ ઇશ્વર સ્તુતિ ગાતે હયેં.]

મુકામ—રંગભૂમિ.

ઇશ્વરસ્તુતી.

સુત્રધાર } દાવર, યાવર જાવિદાન
નટીયે. } તેરી સારી, ન્યારી ન્યારી ગુલકારી દેખી
છાન છાન—દાવર.

દોહરા.

આલમકી આસા, તુહી આદમકા આધાર,
સચ્ચા તેરા, નામ હય, ઝૂટા સબ સંસાર.
અંદર બાહર હય ઘરમેં, નૂર હય હર અખ્તરમેં,
ઓ હિતકારી, નાથ મુરારી, દે સુખ યારી.
સરવર, પરવર, તુ નિગહબાન—દાવર.

બનામે યજદાં.

બિક્રમ બિલાસ,

યઅની

સાત અંધે.

બાબ પહલા—દિખાવ પહલા.

મદનમંજરીકા ઘર.

[બિક્રમકા બેટા રાજરતન અપને દોસ્તોકે સાથ હરી કીર્તન કરતા હય.]

ભજન.

સબ—સંસાર સરોવરમેં સાર સચ્ચા નહીં હય,
તજો માયા મોહ, ભજો હરી નામ.—સંસાર.
અનધન કનચનકા જગમેં પડા જાલ ભારી,
આખિરકો ના કોઇ આવે કામ.—સંસાર.
નર તન પાકે તૂ અય જન, હરી હરકા હો,
ક્યૂં નાહક માયાકા હય ગુલામ.—સંસાર.

રાજરતન—મિત્રો, યહી ઇશ્વર આરાધન, અપને સકલ સમાજકા સાધન, સંસાર સાગરસે નિસ્તારનકા સદા કારન હય.

દોહરા.

"યેક ઘડી, આધી ઘડી, આધીમેંબી આધ,
જો ઇશ્વરકો ભજે તો કટે કોટ અપરાધ."

સખારામ—ઉસ કરતારકે સિવા દૂસરા કૌન વિધાતા હય?
રાજરતન—અગર હય તો પિતા ઓર માતા હય.

હરીરામ—પિતાસેભી અધિક માતા, જિસકા રિણ કભી ઉતારા નહીં જાતા.

રાજરતન—(ખુશ હોકર) અહાહા! માતી મહિમાકે વખાનકા હર્ષ મેરે હૃદયમેં નહીં સમાતા, કારનકે મેરે સમપુરન જીવન, વર્ધન, સદાચરન ઔર સુલક્ષનકા મૂલ કારન કૌન? (અકડકે) મેરી સીતા સતી, સત્યવતી માતા.

દયારામ—(નાક ભોં ચઢાકર) ઠીક હય, પરંતુ—

રાજરતન—પરંતુ કયસા?

દયારામ—નગર ચર્ચા, લોક નિંદા!

રાજરતન—મેરી માતાકો કૌન બુરા કહતા હય, ભલા યેહભી તો બતાના?

દયારામ—સારા જમાના; ખાસ તુમારી નાની, તુમારા નાના.

રાજરતન—હરગિજ નહીં! ક્યૂં કે મયેં અપની માતાકો અચ્છી તરહ જાનતા હૂં.

દયારામ—માતાકો તો જાનતે હો, પરંતુ અપને પિતાકોભી જાનતે હો?

રાજરતન—નહીં પિતાકો મયેંને નહીં દેખા, જૂટ કહેનેસે કયા ફાયદા?

દયારામ—ફિર બાત તો યહી હય. પિતાકા પતા નહીં, માતાકા વખાન? ભાઈ, પહેલે પિતાકો પહચાન, ફિર આંખેં નિકાલ ઔર છાતી તાન.

સખારામ—બસ; નાહક રંજ ન બઢાવ, ચલો આવ. ઉઠો; જાને દો, ઇન્હેં નહાને દો. (રાજરતનસે) ભાઈ, બુરા ન માનના.

હરીરામ—હમેં અપના મિત્ર જાનના.

[રાજરતનકે સિવા સબ જાતે હયેં.]

ભુજંગી છંદ.

રાજરતન—વિધાતા, યેહ નિંદા, યેહ બુહતાન કયસા!
મેરી આબરૂ પર યેહ તુફાન કયસા?
ઉડાતે હયેં સબ ચાંદ પર ખાક કયસી?
રહેગી મેરે મુંહ પર અબ નાક કયસી?

[ગંગારામ આતા હય.]

ક્યૂં ગંગારામ, ક્યા પરિનામ હુવા? કુછ મિલા, કામ હુવા?

ગંગારામ—કુછ નહીં. મુંહ માંગા સદ બ્યાજ દેનેકો કહા, તોભી નિરાસકા નિરાસહી રહા.

બયત.

આજ સમય અયસા આયા હય, જિસકા પાર નહીં મિલતા હય,
ઇશ્વર તો મિલભી જાતા હય, મગર ઉધાર નહીં મિલના હય.

રાજરતન—નહીં મિલા તો મેરે પાસ આ જાના થા, વ્યર્થ ક્યૂં લજાના થા! ઠહરો; મેરા યેક હાર હય ઉસે લે જાવ, બેચકર અપની બેટીકા બ્યાહ કરાવ. [અંદર દોડ જાતા હય.]

ગંગારામ—અહા !

બયત.

દાતા જનસે; દુખમેં બેકામ આયે રહા નહીં જાતા હય,
બરખાકે બાદલસે - બે બરસાયે રહા નહીં જાતા હય.

[રાજરતન યેક છોટી પેટી લાતા હય; ઉસે ખોલકે ઉસમેં હાર ઢૂંઢતા હય.]

રાજરતન—મહારાજ, મેરી માતા શિવાલેમેં પૂજા કરને ગઈ હય, પરંતુ સંજોગસે પેટીકી ચાબી યહીં ધર ગઈ હય. (હાર ન પાકર) મગર હાર તો ઇસમેં નહીં હય! (યાદ કરકે) અહા! અબ યાદ આયા. હાર તો વ્હો પહનકર ગઈ હય. (સોચકે) ચિંતા નહીં; મેરી ચિઠ્ઠી લે જાવ, વહીંસે લે લો; અપના કામ ચલાવ. (કાગજ ઢૂંઢતા હય) કાગજ! યેક ટુકડા નહીં, યેક પુર્જા નહીં! (પાકર) હય, હય. (યેક ચોર ધરમેં રાજા બિક્રમકા ખત દો તહ કિયા હુવા રખ્ખા હય, જો યેક તરફ લિખ્ખા હય ઔર યેક તરફ સાદા હય, ઉસે લેકર ઝટ આધો આધ ફાડ ડાલતા હય. યેક પર લિખતા હય, દૂસરા ટુકડા જમીન પર ડાલ દેતા હય.) લો; મંદિરમેં જાવ, ઇસે માતાજીકો દો, સંતુષ્ટ હો. ક્ષમા કરના, બિલંબ હુવા.

ગંગારામ—અહા! કયસા ઉદાર હય! અવશ્ય યેહ કિસી દાતારકા પુત્ર પરિવાર હય! (રાજરતનસે) સુખી રહો, તુમારી જય હો.

[ગંગારામ જાતા હય, ખતકે દૂસરે ટુકડે પર નજર જાનેસે રાજરતન ઉસે ઉઠાતા હય ઔર લિખ્ખા હુવા દેખકર હયરાન હોતા હય.]

રાજરતન—ય્હે કાગજ કામકા, યા ખત કિસીકે નામકા! (પઢતા હય)

"યેહ શ્રી મદનમંજરી; બદ ચાલ મશહૂર
ગબ રહ જાનેસે દોષિત હુઈ
રાજરતન મેરા લડકા હય. હરામકા
લી: છિપા મીતઅ."

મદનમંજરી મેરી માતા ! રાજરતન કૌન, મયૈં ? માં બદ ચાલ ! મયૈં અધમ ! લોગોંકા કહના, મિત્રોંકા ઉલહના, કયા અંતકો ખરાહી નિકલા ? (સોચકર) કભી નહીં ! બૂઢા જવાન હો, તીર કમાન હો, જમીન આસમાન હો, તોભી અયસી ભલી; ધર્મી માતા પર ન બુરા ગુમાન હો.

ખમ્સા.

જો સુલક્ષન હો. ચલન ઉસકા બુરા કયૂંકર બને ?
જો કંવલકા ફૂલ હો, સો ગંદના કયૂંકર બને ?
પૂર્નિમાકા ચંદ્રમા, કાલા તવા કયૂંકર બને ?
જો અમર બૂટા બના, બિસકી લતા કયૂંકર બને ?
જો હુવા અનમોલ મોતી, મોતિયા કયૂંકર બને ?

(ફિર સોચકે) પરંતુ જબતક ધટા ન હો; બર્ખા નહીં હોતી, જબતક બાત પયદા ન હો ચર્ચા નહીં હોતી. લોક ચર્ચા, દોસ્તોંકા કહના, ઔર યેહ પતા સાફ બતા રહા હય કે માતાકી ખતાસે મેરી આબરૂકી લતા નાશ ગઇ, ધતા હુઇ.

સવૈયા છંદ.

બેટા બ્હેાૈ દુશ્મન હય અપના, જો બેટા અનપઢ રહ જાયે,
ભાઈ બ્હેાૈ બગરી હોતા હય, જો આફતમેં કામ ન આયે.
પિતા બ્હેાૈ દુશ્મન કહલાતા હય, જો બેટેપર કર્જ ચઢાયે,
માતા બ્હેાૈ દુશ્મન હોતી હય, જો દામનમેં અયબ લગાયે.

[ખતકા ટુકડા જેબમેં રખતા હય, મદનમંજરી આતી હય, ઉસે દેખકર ભોં ચઢાતા હય.]

મદનમંજરી—(પ્યારસે) બેટા, તુમને સ્નાન કિયા ?

રાજરતન —(ગુસ્સેમેં) માતા, તુમને દિલ ધોયા ?

મદનમંજરી—દિલ ? કયસા દિલ ?

રાજરતન—દિલ ? મયલા દિલ. યેંક સંત્રા ઉપરસે ખુશનુમા; અંદરસે સરા !

મદનમંજરી—અરે ! તૂ કયા બક રહા હય ? મુઝસે આંખેં કયૂં ફિરાયે લેતા હય ?

રાજરતન—હાં ? અચ્છા, મેરા પિતા કૌન હય ?

મદનમંજરી —છત્રપતી મહારાજા.

રાજરતન—બસ; બાતેં ન બનાવ, સુફેદ કુલઇકા બાસન રૂપેકા બરતન ન બતાવ !

મદનમંજરી—ઓહો રૂપેસેબી સિવા હય. રૂપેમેં સોના હય, ગુનમેં હીરા હય.

રાજરતન—ઓહો કહાં હય ?

મદનમંજરી—વ્હે ન બતાવુંગી, પતીકી આગ્યા ભંગ કરકે પતિત ન કહલાવુંગી.

રાજરતન—સચ હય. કયૂંકર બતાયા જાય, કાઠકા ઘોડા કયસે દોડાયા જાય ? અય બેહયા માતા ! જહરીલી ઘાસ ઔર ઉસકા ફૂલ; દોનોંકા રહના બેકાર હય, બસ તેરે ઔર મેરે વાસ્તે અબ યેહ કટાર હય ! (માંકો ખંજર મારને જાતા હય મગર રુક જાતા હય.) નહીં. આગસે નિકલતા; આંખોં ફોડનેવાલા ધુવાં આગકો નહીં બુઝાતા, પરંતુ આપી ઉડ જાતા હય. માંકો મારના; ઇસ્સે બેહતર કે અપનાહી સર તનસે ઉતારના. [ખુદકો ખંજર મારા ચાહતા હય, મદનમંજરી રોકતી હય.]

મદનમંજરી—અરે યેહ કયા પાગલપના ! દાના હોકર નાદાન બના ?

રાજરતન—દાનાઇ ? પાગલપના ? જિસકા સર નીચા હો; વ્હો કૌન મુંહ દિખાય ? જો કિસીસે આંખેં ન મિલા સકે; બેહતર કે દુનિયાસે ઉઠ જાય !

મદનમંજરી—કૌન કહતા હય કે તેરા સર નીચા હય ?

રાજરતન—સારા નગ્ર, અડોસી પડોસી, ઔર યેહ પત્ર.

[આધા ખત દેતા હય]

મદનમંજરી—(દેખકર) યેહ પત્ર તૂને કહાં પાયા ?

રાજરતન—ઇસ પેટીમેં હાથ આયા. ગંગારામકો હારકે હેતુ લિખ દિયા, ઔર અપને નસીબોંકા લિખા પઢ લિયા.

મદનમંજરી—હાં, ગંગારામકો તૂને લિખ દિયા; સો મુઝે મિલા. પરંતુ ઇસકા દૂસરા ટુકડા ?

રાજરતન—વહી પુર્જા

મદનમંજરી—વહી ? (જેબસે પુર્જા નિકાલકર દિખાતી હય) યેહ ? મયૈં જપ કરતી થી; ગંગારામ ઇસે લાયા; મયૈંને પઢા, હાર દિયા ઔર બે દેખે જેબમેં રખ લિયા. લે ઇસેબી પઢ. [દેતા હય.]

રાજરતન—(પઢકર ગૌર કરકે) સમઝમેં નહીં આતા.

મદનમંજરી—દોનો પુર્જે મિલા, પઢ ઔર સંશ્ય મિટા.

[રાજરતન દોનોં પુર્જે મિલાકર પઢતા હય.]

રાજરતન—"યેહ સ્ત્રી મદનમંજરી બદ ચાલ મશહૂર હય, પરંતુ યેહ કલંક સચાઈસે બિલકુલ દૂર હય. ગર્ભ રહ જાનેસે દોષિત હુઈ; જબ મેરે સાથ છુપી શાદી કી, તબ ગર્ભિત હુઈ. રાજરતન મેરા લડકા હય; હરામકા નહીં; હલાલકા, વારિસ મેરે ધન માલકા, જાહ જલાલકા.

લી: છિપા પ્રીતમ, બીર બિક્રમ."

(ખુશીસે ઉછલતા હય) બિક્રમ મેરા પિતા! તૂ ઉસકી બ્યાહી, મયઁ ઉસકા બેટા! ક્ષમા, માતા ક્ષમા, આબરૂકે અર્થ તુઝે બુરા ભલા કહા, બુરા કિયા. મનુષ્યકા મન યેહ બારી હય, જિસમેં સ્વચ્છ ઔર મલીન દોનોં પ્રકારકે પવન આતે હયેં.

મદનમંજરી—ચિંતા નહીં બેટા. શંસયકા નિર્નય હો ગયા, સોના આગમેં તપા; દમક ઉઠા.

રાજરતન—પરંતુ યેહ છુપી શાદી કયૂંકર હુઈ?

મદનમંજરી—મયઁ ઉન્કે ગુનકી ધુન સુનકે રાજા પર મોહિત હુઈ. મેરે સચ્ચે પ્રેમકે પ્રતાપસે યાત્રા કરતે હુએ રાજા ઇસ નગરીમેં આયે, ચોરી ચોરી મુઝે બ્યાહા, થોડે દિન બઅદ ઉજજયન ચલે ગયે. વહાં જાકર મુઝે બુલા લેનેકા બચન દે ગયે, પરંતુ બિસાર બયઠે.

[રોતી હય.]

રાજરતન—ન રો માતા, ન રો. જબ રાજાને તુઝે બચન દિયા હય તો ઉસકે પાસ જાનેમેં કયા ચિંતા હય? ચલ; મયઁ તુઝે ઉજજયન લે જાવુંગા, તેરા હક દિલાવુંગા, નહીં તો અપના પ્રાન ગઁવાવુંગા.

મદનમંજરી—તૂ અબ બડા હુવા, જો ઉચિત હો સો અમલમેં લા.

[જાતી હય, રાજરતન ઇશ્વર સ્તુતી કરતા હય.]

ભજન.

રાજરતન—

દાતા કરો કર્મ, શમ અલમ, કરે દુઆ હમ યહી દમાદમ,
કર કરૂના કરતાર, જનમ જનમકે અધમ તારે;
કરમ તેરે થે સારે, નાથ, જગ દાતાર,
વાલી; કરો બેડા પાર; પરવર, હય તેરા આધાર.—દાતા.

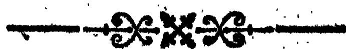
શેઅર.

હર નામ આઠો જામ જો દિલ જાનસે સુમરન કરે,
અંજામ ઉસકે કામકા આરામસે હો, ભય હરે.—જનમ.

[દોનો જાતે હયેં.]

બાબ પહલા—દિખાવ દૂસરા.

બિક્રમ બાગકા યેક હિસ્સા.

[સેવતી માલન, મટકતી મટકતી હાથમેં છોટી ડલિયા ઔર ડલિમેં ફૂલ લિયે આતી હય.]

ઠુમરી.

સેવતી—
મેરે જોબનકે ગુલશનમેં ફૂલે હયેં ફૂલ,
જોબનકે ફૂલ, સારે ઝગડેકે મૂલ.—મેરે.
બોલી બાની, નાર નિરાલી, માલન હૂં રાનીકી સૂરત કુબૂલ—મેરે.
બેલા, મોતિયા, ચમ્પા, મોગરા,
સબકા મુખડા મેરે આગે હય ધૂલ.—મેરે.

દરબારકા સમય નિકટ આ ગયા, પરંતુ મેરા ખિલવાડી લડકા ન જાને કહાં ચલા ગયા! યહાંસે તો લાને ગયા ફૂલ ઔર ધાગા, પરંતુ મુઝે દમધાગા દેકર અવસ્ય કહીં ભાગા. (પુકારકે) ચમન, ઓ ચમન! અરે ઓ મુવા; કહાં મરા, કયા હુવા? [ચમન યેક તરફસે આહિસ્તા આહિસ્તા આકર દૂરસે, મુર્ગેકી તરહ આવાજ દેતા હય, સેવતી ચોંકકે દેખતી હય, ચમન જોરસે હઁસતા હય.]

ચમન—કયસી ચોંકી, અયેં?

સેવતી—ચમન, તૂ કહાં થા?

ચમન—ચમનમેં. ચમન અમનમેં, અમન ચમનમેં.

સેવતી—(ચિઢકે) અરે ઓ રાંડકા સાંડ, તૂ ઇન્સાન બનેગા યા જનમ ભર હયવાનહી રહેગા?

ચમન—જનમ ભર ઇન્સાન બનૂંગા, પરંતુ ઘડીભર હયવાન બનૂંગા. [કુત્તેકી તરહ બોલતા હય.]

સેવતી—તૂ કુછ કામ ધંદા કરેગા, યા હઉ હઉ કરકે મરેગા?

ચમન—કામ? કામ તો, બ્હો જો અપને પડોસકા પંડિત હય ન, બ્હો કહતા થા કે કેવલ સ્ત્રીયોંકે વાસ્તે હય.

સેવતી—હાં?

ચમન—હાં. કામ સ્ત્રીયોંકે વાસ્તે ઔર કમાઇ પુરૂષોંકે વાસ્તે.

સેવતી—એ કામકી કમાઇ કયસી ? બેઢંગા ફુહડંગા છોડ, જા; થોડે ફૂલ ચુન લા.

ચમન—ફૂલ સૂલ મયૈં ન ચુનૂંગા.

સેવતી—તૂ સનક ગયા, મેરે લાડ પ્યારસે બહક ગયા, પરંતુ તેરા દોશ નહીં, યેહ મેરા દોશ હય.

[સેવતી ચિઢ્કે જાતી હય, ચમન હઁસતા હય.]

ચમન—રિસાતી હય, ઝુંઝલાતી હય, પરંતુ દો ઘડી મુઝે નહીં દેખતી તો ઘબરા જાતી હય. યેહ કામ કામ રોતી હય, ઔર બંદેરામ મુછોં પર તાવ દેકર હઁસ્તે હયૈં, કયૂંકે હઁસ્તેહી ઘર બસ્તે હયૈં.

કહરવા.

છોટા પિલ્લા હૂં મયૈં બડ઼ા ચાલિયા,
ચાલિયા, જાલિયા, તાલિયા—છોટા.
પૂરા તૂફાનિયા, પૂરા મસ્તાન હૂં,
તૂફાની, સયલાની, ભોલા, મસ્તાન.
મનમાની ઘરજાની, મસ્તી, તૂફાન,
શયતાની, ખફ્ફાની, છોટા શયતાન.
કરતા હૂં લુકમાની, બનકર લુકમાન,
રમતભરા, ગમતભરા, મયૈં બડ઼ા છલિયા—છોટા.

[જાતા હય, રાજરતન મદનમંજરીકે સાથ આતા હય.]

રાજરતન—માતા, હરી કૃપાસે ઉજજયનમેં પહુંચ ગયે. કહો તો આજ ઇસ બગીચેમેં વિશ્રામ કર લેં, કલ નગરમેં ચલકે કોઈ ઘર લેં.

મદનમંજરી—બહુત અચ્છી બાત હય. (ચમન કુત્તેસા ભૂંકતા આતા હય. મદનમંજરી ચોંકતી હય.) રતન ! રતન ! ભાગ ! બચા ! ઇસ છોકરેકો કદાચિત બાવલે કુત્તેને કાટા હય, જભી ભૂંકતા હય.

[દોનોં ડરતે હયૈં, ચમન હઁસતા હય.]

ચમન—ક્યૂં ? કયસી હુઈ અયૈં ?

રાજરતન—ભાઈ, યેહ કયા દશા હય ?

[ચમન, મુર્ગોંકી તરહ બોલતા હય.]

મદનમંજરી—અરે યેહ લડ઼કા કયસા બિલલ્લા હય !

રાજરતન—ખાસા સિડ઼ા બાવલા હય ! (ચમનસે) ભાઈ, આદમી હોકર તૂ જાનવરકી તરહ ક્યૂં બોલતા હય ?

ચમન—મેહરબાન, જો આદમી હો; વહી જાનવર બને, જાનવર હો તો આદમી ક્યૂંકર બને ?

રાજરતન—માં, સુની ચતુરાઈ? (ચમનસે) ભાઈ, તેરા સિક્ષક કૌન હય?

ચમન—મુર્ગા, કુત્તા ઔર ગધા.

રાજરતન—(હઁસકર) યહે તેરે સિક્ષક? વાહરે બૂબક.

ચમન—બૂબક? સૈમઝા ન જાના, બૂબક બનાના? વાહરે દાના!

છંદ.

થોડા ખાના, થોડા સોના, અયસા ખૂબીદાર ભલા હય કૌન? અજી વ્હેાે કુત્તા હય.
બડા સૂરમા, વફાકા પુતલા, અયસા અચ્છા યાર ભલા હય કૌન? અજી વ્હો કુત્તા હય.
બાંટકે ખાય, બાગબટાયે, અયસા ગુન આકાર હુવા હય કૌન? અજી વ્હો મુર્ગા હય.
જલ્દી જાગે, રનમેં આગે, અયસા બીર બના હય કૌન? અજી વ્હો મુર્ગા હય.

મદનમંજરી—અહાહા!

રાજરતન—વાહ! વાહ! માતા, યેહ છોકરા બડા ચુલબુલા હય.

મદનમંજરી—ચુલબુલા હય ઔર ચાલિયા હય. (ચમનસે) ક્યૂં બેટા, યેહ બગીચા કિસકા હય?

ચૌપાયા છંદ.

ચમન—પયસેકા યેહ બાગ હય બાબા, પયસેકા બાગરાગ,
પયસેકા હય બાગ બગીચા, પયસેકી હય લાગ.
પયસેવાલા સયર કરે ઔર પયસાહી ફલ ખાય,
પયસેવાલા ફૂલ ચુને, બે પયસેકા મુરઝાય.

રાજરતન—વ્હો કૌન અયસા ઉત્તમ હય?

ચમન—વ્હો રાજા બિક્રમ હય.

રાજરતન—(માસે અલગ) માં, સુગન તો અચ્છા હુવા. યહે બાગભી અપના ઔર યેહ છોકરાભી અપની ગૌંવકા.

મદનમંજરી—બડા પક્કા. (ચમનસે) ભાઈ, તેરી દાનાઈ બહુત ભાઈ, લે હમારી તરફસે યેહ મિઠાઈ. [રૂપ્યા દેતી હય.]

ચમન—રૂપ્યા?

રાજરતન—હાં, લે; ન ડર, આવ જરા એક કામ કર.

ચમન—કામ? હેં હેં! (રૂપ્યા ફેંકકર) સલામ.

[ચલતા હય, રાજરતન રોકતા હય.]

રાજરતન—અરે સુન તો સહી! લે, ઇસે લે લે.

ચમન—નહીં, હમ અયસે ગધે નહીં.

રાજરતન—ફિર કયસે ગધે હો?

ચમન—હમ તો કેવલ રમત જમત કરેંગે, હંસતે ખેલતે મરેંગે.

રાજરત્ન—હાં?

ચમન—હાં. બડે હોકર નાટકમેં સાંગ લેંગે, મરપારેમ લાગ માંગ લેંગે.

રાજરત્ન—વાહવા! ફિર ક્યા પૂછના. તબ તો હમીં તુમ્હેં રૂપ ભરના સિખાવેંગે, તુમ્હેં ખેલાડી બનાવેંગે.

ચમન—સચ! ફિર તો આવો; બયઠો, બિરાજો; નિવાજો.

રાજરત્ન—લો અબ ઇસે લો, ગધે ન બનો.

[ચમન રૂપ્યા લેતા હય.]

ચમન—ગધેભી બનેંગે, મગર દૂસરા કામ ન કરેંગે.

મદનમંજરી—ભલા બેટા, રાજાકી સવારી ઇધર કબ આયગી?

ચમન—સવારી? (સોચકર) ઠયરો, યેહ બાત ગધેકી માં બતાયગી. (આગે બઢકે પુકારતા હય) અરી ઓ ગધેકી માં, યહાં આવ યહાં.

[રાજરત્ન, મદનમંજરીકી તરફ દેખકર મુસ્કિરાતા હય, સેવતી જલ્દીસે આકર રાજરત્ન ઔર મદનમંજરીકો દેખકર ચમનસે પૂછતી હય.]

સેવતી—યેહ કૌન?

રાજરત્ન—તુમારે મિહમાન.

ચમન—ઔર હમારે કદ્રદાન. (જલ્દી જલ્દી) જા; પાની લા, પથર ધુલા; રસ બના, રસોઇ કરા, બિછોના બિછા.

રાજરત્ન—(માલનસે) યેહ રાજાકા બાગ હય, બહન?

સેવતી—હાં, ઔર મયેં રાજાકી માલન.

[મદનમંજરી હાર ઉતારકર ભેટ દેતી હય.]

ચમન—ઔર મયેં ઇન્કા બેટા.

મદનમંજરી—હાં! સુખી રહો, ફૂલો ફૂલો, હમારી તરફસે ભેટ લો.

[સેવતી સોચતી હય, ચમન ઉસકી તરફ જાકર આહિસ્તાસે કહતા હય.]

ચમન—લો, જો મિલે સો સમેટ લો.

સેવતી—અચ્છા; તુમારા અપમાન કયસે કિયા જાય. [લેતી હય.]

ચમન—હાં, હાં, તુમારા અપમાન કયસે કિયા જાય? (ખુદસે) મનમેં ભાય, મૂંડ હિલાય!

રાજરત્ન—આગ્યા હો તો રાતકી રાત યહાં રહ જાયેં, સવેરે કહીં જાકે ઘર ઠયરાયેં.

સેવતી—અરે હાં બાઇ, ક્યા ખુશાઇ ! તુમારા ઘર હય, કોઇ ડર હય ? (ગડ્બડ્ કરતી હય) અરે પર જરા મુઝે પીઢા પાની લાને દો, દહી ગુડ મંગાને દો, મુંહ સૂખે હયૈં. (મદનમંજરીસે રાજરત્નકો બતાકે) કયૂં બહન, ભાઈ ભૂખે હયૈં ?

ચમન—હાં હાં, ભૂકે કુત્તેકે જયસા મુંહ મઅલૂમ હોતા હય, ઔર મયૈંભી ભૂકા હૂં.

રાજરતન—નહીં, અભી કુછ દરકાર નહીં, આજ ક્યા રાજાકા દરબાર નહીં ?

સેવતી—કયૂં નહીં ? સમય આ પહુંચા હય, તુમ્હેં જાના હય !

રાજરતન—નહીં, પરંતુ મેરા યેક કામ કર દો.

ચમન—બાપૂ, તુમ જર દો, તો ચાહે જૂતીભી ઇસકે સરપર ધર દો.

સેવતી—બંદી સર આંખોંસે તૈયાર હય.

ચમન—(રૂપ્યા દિખાકે) ઇસકી બરકતસે બેરા પાર હય !

રાજરતન—મેરી યેહ ચિઠ્ઠી આજ સબકી નજર બચાકર દરબારમેં ડાલ દેના, કોઇ પતા પૂછે તો અંજાન બન કર ટાલ દેના.

સેવતી—ચિન્તા નહીં, યહાં કયા નહીં ? ચાહો તો મહીનોં રહો, જો દરકાર હો બેખટકે કહો. (ચમનસે) બેટા, ઇન્કી સેવામેં રહના, ભાઈકો આજસે મામા કહેના.

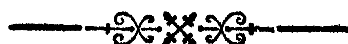
ચમન—હાં હાં, ભાઈકો મામા કહૂંગા, ઔર ઇન્કો મામી કહૂંગા.

સેવતી—ચલો, અંદર ચલો, ઠોર ઠામ કરો, બિસ્રામ કરો.

દોનો—બડી કૃપા. [સબ જાતે હયૈં.]

બાબ પહલા—દિખાવ તીસરા.

રાજા બિક્રમકા દરબાર.

[સિંહાસનકી દોનો જાનિબ, પ્રધાન, સયનાપતી, દરબારી, મુસાહિબ, બયઠે હયૈં. ચોબદાર, સિપાહી, દાસિયાં, ગાયનેં, વગયરા સબ બ સફ ખડે હયૈં. મંગલ, દંગલ આમને સામને ખડે હયૈં. ચોબદાર આમદ પુકારતા હય.]

ચોબદાર—નિગાહ રખ્ખો મેહરબાન. [રાજા બિક્રમ આતે હયેં.]

ગત—તિતાલા.

સબ—

સબ અમન ચમન તેરે રાજમેં,
નહીં ઝગડા, નહીં સિતમકી, નિશાની રવાની,
સભી ખુશ દિલ, ખુશ હાલ, પ્રજા નિસદિન ગુન ગાયે મનમેં—સબ.
હયેં મગન સભી બરન, મહીં, જન,
નૂરાની, અમાની, નાહિં ઉલઝન જંજાલ,
પ્રજા પલ છિન સુખ પાયે તનમેં.—સબ.

ઠુમરી—ઝપતાલા.

બિક્રમ—

દિલસે; જિગરસે; માંગૂં મ્હે હરસે,
જહાં હો બેલાગ, દુખ ડરસે.—દિલસે.
ખાસો આમ મેરે, દેસ નગરકે,
હો ખુશ ઘર ઘરસે,
હો સુખી સારે, મેરી મુદામ યહી,
બિન્તી હય પરવરમે.—દિલસે.

ધનાશ્રી—છંદ.

ચોબદાર—

સાહસ, સમાજ, સુખ, સંપત, સુરાજ, સકલ,
સાધન, સુશીલ, સાર, સુગમ સયન, સાજિયે.
ગુનગનકે ગાહક, ગજરાજ ગુની, ગ્યાન ગ્યાની,
ગૌતમ, ગોપાલ ગગન ગાદીપર ગાજિયે.
નેક નજર, નીતિ નયન, નગરી નર નારિન પર,
નીકે નિહાર ન્યાય નેત્રસે નિવાજિયે.
બોધક, બિસ્તાર બલી, બીરનકે બીર મહા,
બલિયા બલવંત બીર બિક્રમ બિરાજિયે.

[બિક્રમ સિંહાસનપર બયઠને જાતા હય, યેક પુતલી સવાલ કરતી હય, રાજા રુક કર સુનતા હય.]

દોહરા.

૧ પુતલી—અય રાજા બિક્રમ બલી, બર્નન કર બિસ્તાર,
સિંહાસનકી હયેં તેરી, કૌન સીઢિયાં ચાર?

(પેજ ૧૨ મેં બિક્રમકે ગીત, "દિલસે જિગરસે." કે બદલે નીચે કા ગાના.)

ઠુમરી-કેદારા.

બિક્રમ—

કિર્દેગાર સમરકા, તુહી દાતાર નિરાકાર કરતા હરતા—કિર્દેગાર.
તુહી ત્રાતા જગાધાર, તુહી ગ્યાતા જહાંદાર,
સરકાર સાંઇ, સુખ સંસાર સારા,
તુહી હય, તૂહી મેહરબાન સબપર,
તૂહી કરમ કરતા—કિર્દેગાર.

(૪૬) છિયાલીસવેં પેજમેં, બિક્રમકે પદ કે બદલે નીચેકા ગાના.

ઠુમરી-સોરઠ.

બિક્રમ—

કયસી યેહે અનોખી નાર ગ્યાનવાન મન મોહેના—કયસી.
કયસી નીતિમાની બાની, કયસી લનતરાની,
ગુનધુનકી: બચન સારે, ચલન ન્યારે, ફૂગન પ્યારે મોહેના—કયસી.
અલમ સિતમ ગમ સહેના, લહેના, મગર મગન મન રહેના,
અયસી કુલીનકા કયા કહેના, અજબ બરન પહેના,
અજબ નાર સોહેના, અજબ સાર સોહેના, અજબ કાર
સોહેના—કયસી.

(૯૫, પેજમેં નીચેકા ગીત.)

દાદરા-ભયરવી.

મનોરમા—

(બિક્રમસે) જોગનિયા, મોહનિયા, પહેચાન લો,
મેરે છલકો, રાજ, મેરે બલકો જાન લો—જોગનિયા.

(શ્એર)

(રતનસે) પ્યાલા પિયા થા દૂતકા, દિલદાર કિસકે હાથસે ?
મનતર લિયા થા જોગિયા, અય યાર કિસકે હાથસે ?
(બિક્રમસે) ઇન્હીંસે પૂંછો, સરકાર ઇનસે પૂંછો,
(રતનસે) અબ બોલો, મુંહ ખોલો, મેહરબાન માનલો—જોગનિયા.

(શ્એર)

(બિક્રમસે) બ્યાહા જિસે ફરમાનસે, ડાલા જિસે જિન્દાનમેં,
હાજિર હુઇ ઓહી આનકે, દરબારે આલીશાનમેં—ઇન્હીંસે.

બિક્રમ—ન્યાય, સત્યતા, દાન, યહે તીન સીઢ઼િયાં જાન,
ચૌથી સીઢ઼ી હય દયા, ચારોંકો પહચાન.

૧ પુતલી—બિરાજો મહારાજ. [રાજા ચાર સીઢ઼િયાં ચઢ઼તા હય, ઇતનેમેં દૂસરી પુતલી સવાલ કરતી હય, રાજા રુક જાતા હય.]

દોહરા.

૨ પુતલી—ઇન ચારોં પર કૌન હયેં ઔર દૂસરી ચાર,
ઉન્કાભી બર્નન કરો, અબ ધર્મો અવતાર !

બિક્રમ—નેમ, ખંત, ભક્તી ભલી, ઔર નમ્રતા માન,
યહે ચારોં હયેં દૂસરી, ચાર સીઢ઼િયાં જાન.

૨ પુતલી—અમર તપો મહારાજ. [રાજા બાકી ચાર સીઢ઼િયાં ચઢ઼કર સિંહાસન પર બયઠને જાતા હય, તબ તિસરી પૂતલી સવાલ કરતી હય.]

૩ પુતલી—ઔર તીસરી કૌન હયેં ઇન ચારોં પર ચાર,
વ્હોભી તુમકો યાદ હયેં અય મેરે સરકાર !

બિક્રમ—ધીરજ હય, સંતોષ હય, સાહસ હય, સરતાજ,
ચૌથી ઢ઼િઢ઼તા હય જિસે, જાનૂં સુખકા સાજ.

૩ પુતલી—સુખી રહો મહારાજ. [બિક્રમ સિંહાસન પર બયઠતા હય,] સેવતી, રાજા પર ફૂલોંકી બૌછાર કરકે રાજરતનકી ચિઠ્ઠી એક કોનેમેં આહિસ્તાસે ડાલકર જાતી હય, સહેલિયાં નાચતી હયેં.]

મંગલ—દંગલ—જય ! જય !

બિક્રમ—મંગલ ! દંગલ ! કયા સમાચાર ? આજ તુમ દોનોંમેં મિલાપ હય યા તકરાર ?

મંગલ—મહારાજ, હમ દોનો કભી તો ગંગા જમનાકી તરહ મિલ જાતે હયેં, ઔર કભી અલગ થલગ રહા કતરાતે હયેં.

બિક્રમ—કારન ?

મંગલ—કારન યહે કે, જહા મંગલ વહાં બહાર, જહાં દંગલ વહાં કુસ્તી ઔર મારામાર !

દંગલ—યહે સુનિયે ! મંગલ કહાં ? મકાનમેં ! ઔર દંગલ કહાં (તાલ ઠોકકર) મયદાનમેં !

મંગલ—હેંહ! જલી લકડીસી સૂરત, ઓર નામ કપૂરચંદ ભગત!

દંગલ—ય્હે દેખિયે! મંગલ મૂરત, મગર રોતી સૂરત!

પ્રધાન—મંગલ તો મહા મસ્ખરા હય.

દંગલ—હાં, પરંતુ મકસે ભરા હય.

બિક્રમ—વ્હો કયા હય?

ઘનાક્ષરી છંદ.

દંગલ—

ખટપટમેં ખડે રહેં, ઝંઝટમેં જડે રહેં, લટસટકે પડે રહેં, ઝગડે લરાઈમેં,
શેખીમેં અડે રહેં, ખમ્એસે ગડે રહેં, દુનિયાસે બડે રહેં, ઝૂટી બરાઇમેં.
પાયે મિઠાસ જહાં, કૂદ પડેં મખ્ખીસે, ઉંગલિયાં હોં ઘીમેં, તો સર હો કરાઇમેં,
સચ્ચી બહાદુરીકા કામ પડે આકર તો, ભાગ જાયેં, જાકે છિપેં
નદીકી તરાઈમેં!

મંગલ—ય્હે લીજિયે! સચ્ચે બહાદુરકા મુંહ દેખિયે! ય્હે ટીમ-ટામ ઔર દંગલ નામ!

બિક્રમ—યાની?

ઘનાક્ષરી—છંદ.

મંગલ—

સજધજકા ધ્યાન રહે, ગોબરમેં ગ્યાન રહે,
આઠ પહર બાન રહે સુરમે સલાઇમેં.
છયલા બન ફિરા કરેં, ખડડેમેં ગિરા કરેં,
અવગુનમેં પીત ઔર બયર હો ભલાઈમેં.
દંગલ કહલાયેં પર પાનસેર પથ્થરકા બોઝ;
અગર ઉઠાયેં તો બલ પડે કલાઈમેં.
ગઠરી પર આંખ રહે, નિંદામેં કાન રહે,
હલવે પર હાથ રહે, મન રહે મલાઈમેં!

બિક્રમ—મંગલ! દંગલ! આપસમેં સંપસે રહા કરો, બયર-ભાવ ન કિયા કરો. ચોબદાર! જાવ, કોઈ ફરિયાદી હો તો બુલાવ. (ચોબદાર જાતા હય) મંગલ, દંગલસે હાથ મિલાવ.

મંગલ—(દંગલસે) આવ. મુઝે ગલે લગાવ.

[દોનોં મિલતે હયેં, ચોબદાર આતા હય.]

ચોબદાર—મહારાજ, કોઇ ફરિયાદી નહીં.

પ્રધાન—આપકે રાજમેં શેરભી બકરીકા બાદી નહીં.

[ચોબદારકી નજર કાગજકે ટુકરે પર પરતી હય; વ્હો ઉઠાતા હય.]

ચોબદાર—પરંતુ યે ચિઠ્ઠી યહાં પડી હય, આપ કિસીકી અરજી હય. [પ્રધાનકો દેતા હય.]

બિક્રમ—ક્યા હય; પઢો, સુનાવ.

[પ્રધાન, રાજરતનકી ચિઠ્ઠી પઢકર સુનાતા હય.]

અબયાત.

પ્રધાન—"તૂ ઉંચે આસન પર બયઠા હય બાલા,
મયઁ હૂં તેરે માથેકા ચઢનેવાલા !
સારા જગ આકર તેરા પગ ચૂમેગા,
મયઁ વ્હો હૂં જિસકા તૂભી ડગ ચૂમેગા !
હય રાજ હમારા કહાં, કહાં ધન રતન હમારા !
હય કહાં તુમારા કૌલ, કિધર હય બચન તુમારા !
અબ છોડ તખ્ત, આયા મયઁ કરને દાવા,
મયઁ ચોર તેરા હૂં, તૂ હય ચોરકા બાવા.
ફિરતા હું વહાં, જો દેસ; રાજ હય મેરા,
જો પકડે મુઝકો વહી તાજ હય મેરા !
લી૦ પ્રીતમકા પૂત."

બિક્રમ—અરે ! અયસી ચિઠ્ઠી આજતક ન દેખી, ન સુની.

મંગલ—ઔર પ્રીતમકા પૂત ! યે કૌન, આદમી યા ભૂત !

પ્રધાન—(ચિઠ્ઠી પઢકર) "કિધર હય બચન ?" (બિક્રમસે) આપને કોઈ બચન દિયા થા, રાજન ?

બિક્રમ—યાદ નહીં. હો તો કોઈ આય, સાબિત કર દિખાય.

પ્રધાન—યે રાજદ્રોહી લેખ ! બધ ઇસકી સિક્ષા હય.

બિક્રમ—નહીં, યે કોઈ બડા સ્યાના હય, દાનાકા પુત્ર; કોઇ દાના હય. દરબારિયો, તુમમેંસે જો કોઈ ઇસે ખોજ લાવગા, ભારી ઇન્આમ પાયગા.

મંગલ—(દંગલસે) ક્યૂં ભાઈ દંગલ, અબ સમ્પ કે તકરાર ?

દંગલ—મતલબકે સમય તકરાર ? અરે નહીંરે મેરે યાર !

મંગલ—ફિર અબ ક્યા બિચાર ?

દંગલ—બીડા ઉઠાવ, બેડા પાર !

મંગલ—મહારાજ, ઇસકા બીડા હમ દોનો ભાઈ ઉઠાતે હયં.

દંગલ—બાતકી બાતમેં ઉસ બદજાતકો પકડ લાતે હયં.

બિક્રમ—દેખના, ખૂબ સંભાલના !

દંગલ—(અકડકે) અરે રાજન, ઇસમેં ક્યા દેખના, ક્યા ભાલના?

મંગલ—(„) મંગલસે સ્યાના સો દીવાના.

દંગલ—(„) ઔર દંગલસે સ્યાના; ન સુના ન જાના.

બિક્રમ—જાવ, વ્હે કામ ફતેહ કર લાના, ફિર બયઠે ખાના.

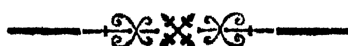
મંગલ-દંગલ—આગ્યા મહારાજ.

ચોબદાર—કચહરી બરખાસ્ત.

[કચહરી બરખાસ્ત હોતી હય.]

બાબ પહલા—દિખાવ ચૌથા.

રાહ.

[સિંગાર કિયે, ઔરત બને રાજરતન ઔર ચમન આતે હયેં.]

ચમન—અરે યાર મામા! ઉપર સારી, તલે પયજામા, તુમ શામા, હમ સ્યામા, વ્હે સાંગ કામકા યા નિકામા?

રાજરતન—ગરજ પડે પર નિકામી વસ્તુભી કામકી હય, પાંવકી જૂતી ચામકી હય, પરંતુ સમયપર આરામકી હય.

ચમન—ઠીક, પરંતુ અબ કહાં જાયેંગે?

રાજરતન—રાજાકે મસખરે આજ ચોર પકડને ઇધર આયેંગે, હમ તુમ બનઠનકે ઉન્હેં બનાયેંગે.

ચમન—હમેં કોઈ પહચાનેગા?

રાજરતન—જો જાન્તા હોગા, વ્હોભી ન જાનેગા. ચલો ભાઈ, અપના સામાન ઠીક કર લો.

ચમન—ચલો, મગર ઠહરો. (સાડીકે નીચેકા પયજામા સંભાલતા હય) શુરવાલ ખિરકી જાતી હય.

રાજરતન—અરે બહન, (હંસતા હય) ચલ; મયેં વ્હોભી ઠીક કરૂંગી, ક્યૂં ઘબરાતી હય. [દોનોં જાતે હયેં, દૂસરી તરફસે દેખતા ભાલતા અચંબમેં કાઠ દબાયે મંગલ આતા હય.]

મંગલ—ઇતની રાત આઈ, મગર દંગલને ઝલક ન દિખાઈ. દરબારમેં તો પાંચ પાંચ હાથકી ડીંગ, ઔર વકતપર અયસે ગાયબ,

જયસે ગધેકે સરસે સીંગ। ન આય તો ઔર અચ્છા। દોકે બાગમેં લાભકા બાધા, નામભી આધા, ઇન્આમભી આધા. બેહતર હય કે બીર બહાદુરીકા ધતા બતાઉં, ચાલ ચતરાઈસે કામ ચલાઉં. થમકી તરહ ન ખડા રહું, યેક કોનેમેં દમ સાંધે પડા રહૂં. આતે જાતેકો ભાપૂં, જિસપર શક હો ઉસકી ગરદન નાપૂં। નસીબ નેક હો તો ક્યા દેર લગે, "અંધેકે હાથ બટેર લગે." [મંગલ, કાઠ કિનારે રખકર સરાપા ચાદર તાનકે લેટતા હય, સામનેસે દંગલ આતા હય.]

દંગલ—(હયરાન) મંગલ કિધર ગયા। બીમાર પડા કે મર ગયા? કદાચ ડરકે કિનારા કર ગયા. રામ કરે મંગલ ન આય તો યાર લોગોંકી ચાંદી હો જાય. અકેલા કામ કરૂં ઔર આપી ઇન્આમ લૂં. (મંગલકો પડા દેખકે ચૌંકતા હય) અરે! યેહ કોઇ મર ગયા હય યા જીતા હય? (ગૌરસે દેખતા હય) યેહ બૂઢા હય યા જવાન, મુરદાર યા પહલવાન। પહલે બહાનેસે દેખ લૂં, તબ છેર કરૂં. અયસા ન હોં કે કોઈ સૂરમા નિકલે, મેરા ચૂરમા કરદે. [મંગલકો જગાતા હય, મંગલ ચૌંકકે જરા મુંહ ખોલકે દંગલકો દેખતા હય, ફીર ઝટસે મુંહ ઢાંપ લેતા હય.]

મંગલ—અરે! દંગલ!

દંગલ—(ખુદસે) યેહ મર ગયા કે જિયે હય। કદાચ યહી ચોર હય, મક્ર કિયે હય. (સોચકર) પહલે ચાદરમેં લપેટ લૂં, ફિર પથરમેં કાઠ ડાલ દૂં. [દંગલ અપની ચાદરમેં મંગલકો લપેટકે ઉસકે સીનેપર ચઢ બયઠતા હય, મંગલ જોર કરકે દંગલકો ગિરા દેતા હય.]

મંગલ—બોલો ચચા?

દંગલ—અચ્છા બચ્ચા! (દંગલ, મંગલકો પહચાનકે) મંગલ!

મંગલ—(મંગલ, દંગલકો પહચાનકર) દંગલ!

દંગલ—ભલા માનસ, યહાં ક્યૂં સોને આયા?

મંગલ—કચૂમર હોને આયા.

દંગલ—મયેં સમઝા તૂ ચોર હય.

મંગલ—મયેં સમઝા તૂ ઢોર હય.

દંગલ—મયેં તો યાર તેરે વાસ્તે ઘબરાતા થા.

મંગલ—ઔર મયેં તેરે લિયે દેવી દેવતા મનાતા થા.

દંગલ—ચલ, અબ સરકારી ચૌકીપર ચલેં, તીર તલવાર તપંચા લેલેં (સામને દેખકર ચોંકતા હય.) અરે પર કોઈ આતા હય.

મંગલ—(કાંપતા હુવા) ક્યા ક્યા ? કો–કો–કો–કોઈ આતા હય.

દંગલ—કાંપને ક્યૂં લગા, ડર ગયા ?

મંગલ—(કાંપતા હુય) અયેં ? છટ ! દેર તક ઠંડી ભૂપર પડા રહા, ઇસીસે જરા ઠંડ ચઢ આઈ.

દંગલ—(ઘબરાકે ખડા હોકર) કામ પડા તો ઠંડ ચઢી ? (ફિર સામને દેખકર) અરે ય્હે તો કોઈ સુંદરી મધ ભરી હય !

મંગલ—સુંદરી ? (દેખકર) અરે હાં સચ તો ! જા, જા, તૂ ટલ જા, (જોરસે ઢકેલકર) ચલ જા.

દંગલ—(આંખે નિકાલકર) હેં !

મંગલ—મેરી પ્યારી આતી હય !

દંગલ—હાં, મેરી પ્યારી આતી હય !

મંગલ—(ચિઢ્કે) મેરી પ્યારી, તેરી પ્યારી કહાંસે હો ગઈ ! (આહિસ્તા સમઝાતા હય) ઇધર દેખ, જયસે કે હમ દો ગ્રિસ્ત હયેં, અયેં ?

દંગલ—ગ્રિસ્ત બાબદાદે પહલે લમ્બરકે !

મંગલ—અચ્છા, તો મેરે જયસે સદ ગ્રિસ્થકી પ્રિયા હો તો કુચ્છ અચમ્બા હય ?

દંગલ—ઔર મેરે જયસે પહલે લમ્બરકી હો તો કોઈ ચિન્તા હય ? ય્હે તો મેરે બાપ દાદેસે હોતા આયા હય.

મંગલ—અરે પર ય્હે તો મેરી વાહલી હય. જા, હટ જા.

દંગલ—ક્યૂં હટૂં, મયેં તેરા ભાગીદાર હૂં.

મંગલ—(ચિઢ્કે) ભાગીદાર હય તો ક્યા ઔરતમેં ? યહીં ખડા રહ, મયેં દેખ આવું.

દંગલ—મેરી ક્યા આંખે નહીં ? મયેં ક્યૂં ન જાવૂં ? (સામને દેખકે) લો; આ પહુંચી, કિનારે હો જા, આને તો દે જરા.

[દોનોં દૂર કિનારે હટકે ભાગતે હયેં, ઔરતકે રૂપમેં રાજરતન ઔર ચમન હાથમેં થાલ લિયે હુવે આતે હયેં.]

રાજરતન—ભાઈ, ભૂલ ન જાના, થાલકી વસ્તુ ઇન્હેં ન દિખાના.

ચમન—અગર પૂછે ?

રાજરતન—તો પૂજાકી સામગ્રી બતાના. (આગે બઢકે) બહન, રસ્તા તો નહીં ભૂલી ?

ચમન—નહીંજી, યહી રાસ્તા હય, યહી.

રાજરતન—મંદિર નિકટ હય ?

ચમન—સામને, પરંતુ રાસ્તા બિકટ હય ?

રાજરતન—કોઈ મિલતા તો જરા ઠહર જાતી, દો ઘડી દિલ બહલાતી.

ચમન—નૌજ બહન, તુમારા ધની ખફા હોગા !

રાજરતન—તો કયા હોગા ! ઉસ ધામડ્સે મયૈં અયસી બેજાર હૂં, કે કોઈ છયલ છબીલા મિલ જાય તો આજ કર લેનેકો તૈયાર હૂં.

મંગલ—(દંગલકો હટાકે) હટ !

દંગલ—(મંગલકો બાજૂ કરકે) છટ !

[મંગલ ઝુકકર રાજરતનકો ગૌરસે દેખતા હય.]

મંગલ—ઓહો ! વહી સૂરત !

[દંગલભી ઉસી તરફ ઝુકકે દેખતા હય.]

દંગલ—વહી મૂરત !

મંગલ—વહી મુખડા.

દંગલ—ચાંદકા ટુકડા.

મંગલ—ઉધર મર, ટેં ટેં ન કર ! (રાજરતનસે) સુંદરી, તુમ આં-આં-તુમ—

રાજરતન—મયૈં સાહૂકારકી પુત્રી.

ચમન—ઔર મયૈં ઇન્કી દાસી.

મંગલ—ઔર મયૈં અબ અપને મુંહસે અપના બખાન કયા કરૂં ?

રાજરતન—તુમ દરબારી.

મંગલ—હાં પ્યારી.

દંગલ—ઔર સેવક મહા કારબારી, તુમારા પુજારી.

[મંગલ આંખેં નિકાલકે દંગલકો ગુસ્સેસે દેખતા હય.]

ચમન—બહન, મેરા હાથ ભર આયા, જલ્દી ચલો, દરશન કર લો.

રાજરતન—દાસી, તૂ જા, પૂજન કર આ.

મંગલ—હાં, બેટા જા. (દંગલસે) લેજા બાઈ, ઇસે દરશન કરા લા.

દંગલ—મયૈં જાવું ? અરે વાહ !

મંગલ—(દંગલકે કાનમે) તૂ જરા ટલ જા, મયૈં સમઝાવું, મનાવું, રાહપર લાવું તો તુઝે બુલાવું.

ચમન—કબસે ચલો ચલો ચિલ્લાતી હૂં, કોઈ નહીં ચલતા ! બહૂ, મયૈં તો અકેલી ચલી જાતી હૂં.

[ચમન મટકતા હુવા ચલા જાતા હય.]

મંગલ—(દંગલસે) ભાઈ, સાથ જા, નહીં તો કોઈ ગહને ઉતાર લેગા, ઉસે મારકે કુંવેમેં ડાલ દેગા.

દંગલ—અચ્છા; મયૈં ચલા. (ખુદસે) જાય મેરી બલા !

[જાકર યેક કોનેમેં છિપ જાતા હય.]

હરિગીત છંદ.

મંગલ—અય જાન, મયૈં બનહાર હૂં.

દંગલ—(બાહર નિકલકર) અય જાન, મયૈંભી યાર હૂં.

મંગલ—(દંગલકો હટાકે) તૂ ફૂલ હય, મયૈં હાર હૂં.

દંગલ—તૂ યાર, મયૈં દિલદાર હૂં.

મંગલ—અરરરર ! ય્હે કહીંકા કોયલા નિકલતાહી નહીં ! કિતના ટાલતા હૂં, મગર ટલતાહી નહીં ! [દંગલ જાતા હય.]

રાજરતન—(પ્યારસે) કયૂં છયલા, તુમ ઇતની રાતકો યહાં કયૂં આયે ?

મંગલ—(ખુદસે) છયલા ! પ્યાર ફૂયલા ! (રાજરતનસે) મેરી દુલારી ! પ્રાન પ્યારી ! મયૈં રાજાકા ચોર પકડને આયા હૂં.

રાજરતન—હાં ?

મંગલ—હાં, ઔર આજ આયસા અધિકાર ધરાતા હૂં કે જિસે ચાહૂં જકડ લૂં, ચાહૂં તો સાહૂકારકોભી ચોરકે બહાને પકડ લૂં !

રાજરતન—ઔર વ્હો દૂસરે ?

મંગલ—વ્હો રાજાકી તરફસે મેરી સેવામેં રહતા હય.

રાજરતન—પરંતુ ઉસકા મુંમડા મુઝે બડાહી પ્યારા હય !

મંગલ—અરી ભોલી, ઉસકે તો ન મુંહમેં દાંત ન પેટમેં આંત ! ઉંમર સૌ ઉપર પાંચકી, ખોટી આંખે, કાંચકી !

રાજરતન—વાહ ! જીતે રહો. ભલા તુમ કુચ્છ પઢેભી હો ?

મંગલ—છે શાસ્ત્ર, અઠારહ પુરાન, ચાર બેદ, ઔર પાંચ લબેદ !

રાજરતન—ઓહો ! (યેક ખત દેતા હય) અચ્છા, ય્હે પત્ર તો બાંચો.

મંગલ—હાં હાં, ઇસમેં કયા હય. (ઝૂટમૂટ કીસે ટટોલતા હય.) બાંચનેમેં તો કુછ સંકા નહીં, પરંતુ કયા કરૂં, પ્રિયા, પાસ ચસ્મા નહીં. હત તેરી ભૂલકી આંખોંમેં ધૂલ !

રાજરતન—અરરર! તુમભી અંધે હો! જવાન હો યા બૂઢે હો!

મંગલ—મયઁ બૂઢા? છટ! જવાન પઠ્ઠા હૂં. દિન રાત અભ્યાસ કરતે કરતે ચશ્મેકા મુહાવરા હો ગયા.

રાજરતન—(ખુદસે) "આંખોંકે અંધે, નામ નયન સુખ." (જાહિર) અચ્છા, લો ધર પઢના.

મંગલ—હાં; લાવ, કયા ચિન્તા. (લેકર) પરંતુ ય્હે હય કયા?

રાજરતન—મેરી લિખ્ખી હુવી કવિતા.

મંગલ—અહા! (ચુમકર) વાહવા! [જેબમેં રખતા હય.]

રાજરતન—અય બીર રંધીર, કહો તો અબ જાવૂં, દરસન કર આવૂં.

મંગલ—જાવગી કહાં? આજ બડા બારી ગ્રહન લગા હય! પરંતુ ગ્રહન લગે તો કયા ચાહિયે? દાન.

રાજરતન—દાન! કયસા દાન?

મંગલ—દાન, ચુમ્મા પ્રદાન, મહા કલ્યાન!

[બોસા લિયા ચાહતા હય, રાજરતન રોકતા હય.]

રાજરતન—નહીં; યહાં નહી, વ્હો તુમારે ખોટી આંખવાલે આ જાયેંગે.

મંગલ—(મુંહ ચડાકે) તો કયા કરેંગે?

રાજરતન—ટંટા કરેંગે. કહીં તુમારી ટાંગ તોડ દેં, આંખ ફોડ દેં.

મંગલ—વ્હો? હેંહ! ઉસકે જ્યસે દસકે મયઁ બીસ કરકે રખ દૂં, ચટનીકી તરહ પીસ કરકે રખ દૂં!

રાજરતન—કિસી ઉપાયસે ઉસે કરદો ગુમ, ફિર કૌન રહા? હમ ઔર તુમ!

મંગલ—(ખુદસે) ય્હેભી ઠીક હય. જહાં તક વ્હો કાંટા ન નિકલેગા, વ્હાં તક મેરા કામ ન બનેગા. (રાજરતનસે) પર ચિન્તા નહીં, અભી લે લો, ખડી રહો, મજા દેખો! [મંગલ કાઠ લેકર છિપકે ખડા રહતા હય, દંગલ આતા હય ઔર રાજરતનકો અકેલી ઔરત સમઝકર દોનોં હાથ ફૂલાકે બડતા હય.]

દંગલ—અય મેરી જાન, મયઁ કુરબાન હૂં!

રાજરતન—કયૂં પ્યારે, મિજાજ કયસા હય?

દંગલ—બહુત અચ્છા, મેરી જાન.

ઠુમરી.

પ્યારી જાન, તૂ હય પરી, મયૈં હૂં પરા, દેખ તૂ મેરી શાન,
ખિલાવુંગા મેવે તુઝે, રોજ ચબાવું બંગલા પાન.
જાન, જાન, મેરી બરી શાન, મેરા આલ્લા ખાનદાન, માના--પ્યારી.

ઓહો! મન મોહની! મયૈં તો તેરે ફૂન્દેમેં આયા, અબ તૂભી મેરે જાલમેં આ.

[મંગલ હાથ પયરમેં કાઠ ડાલતા હય.]

મંગલ—ઔર તૂભી મેરે કાઠમેં આ.

દંગલ—અરે! યેહે કયા મંગલ!

મંગલ—યેહે મહા મંગલ! ચુપકેસે યહીં પડે રહો, મુઝે પેટભર પ્યાર કર લેને દો.

મંગલ-રાજરતન—

ઠુમરી.

દોનોંકી જોડી નોડી, મન માની, લાસાની,
ખેલેંગે દોનોં દિલ મિલકે, દિલકી બાજી, દિલ જાની,
યેક નગીના, યેક હસીના, દોનોં જાની દિલબર,

દંગલ—દોનોં ચક્કર મક્કર, યક ઘોરી, યક બૂઢા બંદર,
હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ.

રાજરતન-મંગલ—

યેહે દંગલ પૂરા ઉલ્લૂ, હગ ગ્યાની, સયલાની,
અચ્છી ખાસી હય જોડી અપની, તેરી અય જાની,
મૌજ ઉડાવો, રંગ રચાવો, નાચો, કૂદો દિન ભર.

દંગલ—યેહે કયા કરતે હો, અય ઉલ્લૂ! ઓ ગદ્દે, ધન ચક્કર,
હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ, હહહહ.

[મંગલ નાચતા હય.]

દંગલ—(કુદકે) ચંડાલ! મુઝે બાંધકે નાચતા હય?

મંગલ—અહાહા! કયસા તમાશા હય! (રાજરતનસે) ચલ; પ્રિયા ચલ. [હાથમેં થાલ લિયે, મોં ચડાયે જલ્દીસે ચમન આતા હય.]

ચમન—વાહ ભાઇ! ખુબ આઇ. યેહે પૂજેકા સામાન, મયૈં હયરાન! હયરાન!

રાજરતન—ઠહર, અબ યહીં પૂજા હોતી હય. (દંગલકો બતાકર) ઇધર દેખ, કયા હોતા હય.

ચમન—અરે હાં ! યહ કયા કિયા ? પાંવમેં તોડા પહના દિયા ? મયેં દેખૂં. (દૂસરા કાઠ બતાકે) યહ દૂસરા કયા હય, મુઝે દિખાવ !

મંગલ—લો પ્રિયા, તુમ મુઝે પિન્હા દો, જરા ઇસેભી દિખાદો.

રાજરતન—નહીં રાજા, યહ મુઝસે ન હોગા.

ચમન—કયૂં ન હોગા ? જરાસેમેં કયા હો જાયગા ?

રાજરતન—નહીં બહન, મેરે પ્યારેકા પગ ભર આયગા !

દંગલ—(ખુદસે) ઓહો ! પ્યારા ! અચ્છા મંતર મારા !

મંગલ—અજી લો પહનાવ, બચ્ચેકા જી ન કલપાવ !

રાજરતન—(બનાવટસે) અચ્છા લાવ.

[રાજરતન મંગલકે પાંવમેં કાઠ ડાલતા હય.]

મંગલ—(ચમનસે) કયૂં બેટા, દેખા ? (રાજરતનસે) અબ ખોલ દે પ્રિયા.

રાજરતન—અબ ખુલ ચુકા ! (ચમનસે) ભાઇ, પૂજેકા મસાલા લા. [ચમન, થાલ ખોલ કર દેતા હય.]

મંગલ—(થાલમેં રંગ વ બરશ દેખકે) યહ પૂજેકા મસાલા !

[રાજરતન વ ચમન સાડી ઉતાર ડાલતે હયેં.]

રાજરતન—હાં, હમેં પહચાન ? હમ વહી ચોર, જિસે તુમ પકડને આયે. અબ ઇસી હાલસે રાજાકે આગે જાના, ઔર અપની લનાઇ કહ સુનાના. (ચમનસે) ભાઈ, પાસકી ચૌકી પર જા, સિપાહિયોંકો બુલા લા, ઇન્હેં સૌંપદે, ઓર અપની રાહ લે. [ચમન જાતા હય.]

દંગલ—યાર મંગલ !

મંગલ—હાં, યાર દંગલ !

દંગલ—યહ પ્યારી કે પ્યારા !

મંગલ—ચંડાલ ! હત્યારા ! [રાજરતન દોનોંકે મુંહમેં લાલ ઓર કાલા રંગ લગાતા હય.]

દંગલ—ઉફ ! યહ કયા કરતા હય ?

મંગલ—(દંગલસે) મુંહમેં પ્રેમકા રંગ ભરતા હય !

[રાજરતન મુંહ રંગકે ચલા જાતા હય.]

દંગલ—યાર, યહ તો બુરે ફૂંસે !

મંગલ—અબ રોવો, ઇત્ની દેર બહુત હૅસે !

[ચમનકે સાથ દો સિપાહી આતે હયેં.]

૧ સિપાહી—વ્હે ચોર?

ચમન—હાં, યહી હરામખોર!

૨ સિપાહી—મંગલ, દંગલ કિધર ગયે?

ચમન—ઉન્કી મા મર ગઈ; ઘર ગયે, મુઝે સપુર્દ કર ગયે. સંભાલો, ઔર મદદ બુલા લો. [ચલ દેતા હય.]

૧ સિપાહી—(દૂસરેસે) મહારાજકી સવારી રૈનકો નિકલી હય, થોડી તક આ ગઇ હય. જા ખબર દે, જો આગ્યા દેં સો હમ કરેં. (૨ સિપાહી જાતા હય, પહલા સિપાહી મંગલ, દંગલપર કુદતા હય) કયૂં મૂર્ખો, અબ બોલો? અંત પકર ગયે? કાહમેં પર ગયે? અયૈં બોલો? મુંહ ખોલો? અબ દેખો તુંમારી કયસી ગત હોતી હય, કયસી મરામત હોતી હય! [રાજા બિક્રમ પ્રધાન વગયરા આતે હયૈં.]

બિક્રમ—વ્હો ચોર પકડ઼ ગયે?

૧ સિપાહી—(હાથ જોડ઼કે) જી, જકડ઼ ગયે.

બિક્રમ—(પ્રધાનસે) મંગલ દંગલને બડ઼ા કામ કિયા।

પ્રધાન—બડ઼ાહી નામ કિયા!

બિક્રમ—(મંગલ દંગલસે) અય દુસ્ટો! તુમ કૌન હો? (જવાબ ન પાનેસે) બોલો, જવાબ દો? (સિપાહિયોંસે) સિપાહિયો! તલાશી લો. (દોનો સિપાહી દોનોંકી જેબ વગયરા ટટોલતે હયૈં) બોલો, કયા સમઝકર તુમને વ્હો પત્ર લિખા? મયૈંને કબ ઔર કૌનસા બચન તુમ્હેં દિયા? [સિપાહી, મંગલકી જેબસે રાજરતનકા પત્ર નિકાલકર દેતા હય.]

૨ સિપાહી—દયા નિધાન, વ્હે પત્રઃ—

બિક્રમ—પઢ઼ો કયા હય.

ચોપાઇ છંદ.

અહલેકાર—

આપ મઝેસે લીલા કરેં, જોરૂ બચ્ચે દુખમેં મરેં।
હુન્સ ન કૌવોંસે હારેગા, બકરા, બાઘ નહીં મારેગા.
કયા જીતેંગે હમસે દંગલ! વ્હે દો ઉલ્લૂ દંગલ, મંગલ!
[દંગલ, મંગલ ઔર સબ ચૌંકતે હયૈં.]
દે દે મુઝકો અપના રાજ, નહીં તો ફિર દેખેગા દાજ!
[રાજા બિચારમેં પડ઼તા હય.]

દંગલ—(મંગલસે) મંગલ! વ્હે કયા?

મંગલ—પ્રેમ પત્રિકા!

બિક્રમ—પ્રધાનજી! ઇસ પત્રને તો કુછ ઔરહી પ્રકાશ કિયા! અબ ચાંડાલો! સચ બતાવ; યેહ તુમ્હેં કિસને દિયા?

મંગલ—(ડરતે ડરતે) જાનકી અમાન.

[બોલનેસે સબ આવાજ પહચાન લેતે હયૅં.]

સબ—મંગલ!!

મંગલ—(ડરતે હુવે) મ-હા-રાજ.

બિક્રમ—(દંગલકો) યેહ?

દંગલ—(રોતી આવાજમેં) દંગલ!

પ્રધાન—યેહ કયા દશા?

મંગલ—દો છોકરે છલ ગયે,

દંગલ—મુંહ રંગકે ટલ ગયે,

બિક્રમ—અરે બોલસે બીરા ઉઠાયા, ઔર મુંહ કાલા કરાયા!

મંગલ—બરા બોલ આગે આયા! [સર ઝુકા લેતા હય.]

બિક્રમ—મૂર્ખ હો મતિમંદ! સિપાહિયો, ખોલ દો બંદ. (સિપાહી દોનોંકો કાડસે નિકાલતે હયૅં) પ્રધાનજી! મયૅંને પહલેહી કહા થા, કે યેહ ચોર કોઈ બડ઼ાહી ચતુર હય. ઇન દોનોંને બ્યર્થ સમય ગઁવાયા, કુછ મતલબ ન બર આયા. કલ તડ઼કે કોઈ દૂસરા યત્ન કરાવ, જયસે બને ઇસ ચતુર કો ખોજ મંગાવ.

પ્રધાન—આગ્યા મહારાજ.

બિક્રમ—(દંગલ મંગલસે જાતે જાતે) બડ઼ે બેશઊર હો! જાવ, દૂર હો! [રાજા મએ સાથિયોંકે જાતા હય, મંગલ, દંગલ અપની બેવકૂફીપર અફ઼સોસ કરતે હયૅં.]

ઇંગ્રેજી તર્જ.

દંગલ—મંગલ કાકા,

મંગલ—દંગલ બાબા.

દંગલ—યેહ ઉલટી આફ઼ત કયા આઈ!

મંગલ—કયા નાક કટાઈ, નામ હઁસાઈ, પાઇ રુસવાઈ.

દંગલ—હઁસાયાભી,

મંગલ—ખેલાયાભી,

દોનો—ફૂઁસાયા, હો હો હો હો હો હો હો.—મંગલ કાકા.

મંગલ—માર ગયે હમેં યાર મક્કાર, ચાર જૂતિયાં,

દિખલાકે પ્યાર, ચટક, મટક, લટક, ઝટક નઈ.

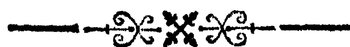
દંગલ—કરકે પ્યાર ફૂંસ પડે, પાંવ કાઠમેં જડે,
કયસે હમ સ્યાને થે, મોતીકે દાને થે.

મંગલ—ફૂંસ પડે !

દંગલ—ફૂંસ પડે !—મંગલ કાકા. [અફસોસ કરતે હુવે દોનો જાતે હયઁ.]

બાબ પહલા—દિખાવ પાંચવા.

મોહની રામજનીકા મકાન.

[મોહનીકા ઉસ્તાદ ગંધર્વસેન હાથમેં તંબૂરા લિયે, સુર મિલાતા ઔર તાન મારતા ગાતા હય.]

ગંધર્વસેન—મેરી પ્યારીકા ડોલા–હા ભલા અરે ! (સુર ઉતર જાનેસે મિલાતા હય, બિહમકા ગાયન મોહની આતી હય.) આવ બેટા મોહની, આજ તો ખૂબ બની ઠની !

મોહની—આજ મયઁને રાજાજીસે ચોર પકડનેકા કરાર કિયા હય, ઇસી વાસ્તે કુછ અધિક સિંગાર કિયા હય. [બયઠતી હય.]

ગંધર્વસેન—ચોર, જુવારી તો બેટા, તુમારે ઘર અકસર આતે હયઁ, પરંતુ યહાં આકર સાહૂકાર બન જાતે હયઁ. હાં ગાવ, યેક તાન લગાવ. (તંબુરા છેડકર ખુદ શુરૂ કરતા હય.) "કાન્હા બાંસરી બજાઈ તુને ધીરે ધીરે." (મોહની ઉસી તરહ ગાતી હય, ઉસ્તાદ તાન મારકે બતાતા હય, મોહની તાન લગાતી હય, ઉસ્તાદ સુધારતા હય.) યૂં નહીં ! ખડી તાન લગાવ. [ગંધર્વસેન તાન મારતા હય.]

મોહની—ખડીસે ગલા તો ન બયઠ જાય ?

ગંધર્વસેન—કભી નહીં—"મયલ કટે ફિટકિરીસે," ગલા બને ગિટકિરીસે. [ચમન, પૂરબીયેકે ભેસમેં આતા હય.]

ચમન—ઈ કા પતુરિયાકો ઘર હય ?

ગંધર્વસેન—હાં બાબૂ સાહેબ, આપકા નામ ?

ચમન—હમારા નાંવ અંઇઠાસિંગ આંકડાસિંગ. જિલ્લા બયતવાડા, બાવાશાલ કય અખાડા !

ગંધર્વસેન—યહાં કહાં આના હુવા ?

ચમન—હીયાં યેક હમાર સેઠ હય, તવન હીંયા આવય ચાહત હય. મુદા જરા સરમાત હય.

ગંધર્વસેન--શરમાનેકી કયા બાત હય? (મોહનીકો બતાકે) વ્હે તો અમીરોંકી ખિલવના હયૈં.

ચમન--ન જાની સુસર કાહે સરમાત હય! જબ બાઇજીકે ઘરમાં જાત હય, તો મુંહપર રૂમાલ ડારકે જાત હય?

મોહની—કયા નામ હય, કહાં રહતે હયૈં?

ચમન--નાંવ રૂપચંદ ભૂપચંદ. કહીં બાહેર ગાંવસે આયે હયૈં!

ગંધર્વસેન--બડા સાહૂકાર હય?

ચમન--રામ જાનય ચોર હય કિ સાહૂકાર હય, મુદા મનાઈ માલદાર હય.

બયત.

રામ ભરોસા બારી ભૈયા, રામ ભરોસા બારી,
દાલ ભાત તરકારી બાબા, સભી માલ સરકારી!

[મોહની હઁસતી હય.]

ગંધર્વસેન—વાહ બાબૂ, બરે લહરી હો! તુમારી જાત?

બયત.

ચમન—"જાત પાંત પૂછય ના કોઈ,
હરકો ભજય સો હરકા હોઈ."

ગંધર્વસેન—(હઁસતા હય) ભલા તુમારા ધરમ?

ચમન—સીરા પૂરી ગર્મા ગરમ.

[મોહનીકા યેક નોકર આકર અર્જ કરતા હય.]

છોકરા—બાઈ, બાહર યેક સાહૂકારકી ગાડી આઈ હય.

ચમન—લેવ, આય ગયે સરકાર.

ગંધર્વસેન—(ખુશીમેં) ઓહો! (તાન મારકે) "એ રંગીલા બના બ્યાહન આયા મા!"

મોહની—(ગંધર્વસેનસે) ચુપ! (ચમનસે) જાવ બાબૂ, સંભાલકે લાના.

ગંધર્વસેન—(ચમનસે) ઔર હમકો જરા ખૂબ દિલવાના!

ચમન—અરે, અસ દિયાવોં કિ જનમ ભર યાદ કરવ! [જાતા હય.]

મોહની—(ગંધર્વસે) ઉસ્તાદજી, તુમભી જાવ, આદરમાનસે લે આવ.

ગંધર્વસેન—હાં હાં, ઇસમેં કયા હય. [ખુશી મનાતા જાતા હય.]

મોહની—હે ભગવાન દયા નિધાન! આજ જો મેરે હાથસે રાજાજીકા કામ બન જાય, તો મેરી જિંદગીભર ગાઢી છન જાય.

[ઉસ્તાદ, રાજરતનકો બડી ઇજ્જતકે સાથ લાતા હય.]

ગંધર્વસેન—આઇયે ધર્માવતાર, આઇયે સરકાર.

[મોહની બહુત ઝુકકે આદાબ બજા લાતી હય.]

અબયાત.

રાજરતન—(મોહનીસે) નેક દિન આજ દિખાયા હય ખુદાને હમકો,
આદમી આપકા આયા જો બુલાને હમકો.

મોહની—આપ આયે, બુલંદ શાન હુઈ,
યેહ જમીન આજ આસમાન હુઈ.

[રાજરતનકા હાથ પકડ઼કે પ્યારસે કોચપર બિઠાતી હય,
રાજરતન મોહનીકા હાથ અપને હાથમેં લેતા હય.]

બયત.

રાજરતન—ઇસ કમલ કરકે પરસસે મન મેરા પરસન હુવા,
ધન, કે અપસરી લક્ષ્મીકે રૂપકા દરસન હુવા!

ગંધર્વસેન—લક્ષ્મીભી કયસી? બિક્રમકી મન માની!

રાજરતન—(અંજાન બનકર) કૌન! બિક્રમ?

ગંધર્વસેન—હમારે રાજા.

રાજરતન—હાં, સમઝા. બ્હોત બુજુર્ગ રાજા તો મેરે પિતા સમાન. (મોહનીસે) ઓહો! જબ તો તુમ હમારી માતા!—

મોહની—(મુંહ ચડ઼ાકે નખરેસે) જાવજી જાવ! અચ્છી કહી! મયઁ કયા કુછ રાજાકી રખ્ખી હૂં, યા ઉનકી રાની હૂં? કેવલ ગાયન કલામેં ઉનકી મન માની હૂં.

ગંધર્વસેન—બોલ બાલા! યેહ તો સદા સુહાગન હયઁ, "બાજારકી મિઠાઈ, જિસને પાઈ ઉસને ખાઈ!"

ચમન—ઔર જિસને ખાઈ, ઉસકી પૂરી કમબખ્તી આઈ.

મોહની—રાજા બિક્રમ બ્રમ્હચારી હયઁ, અભી તક શાદીભી નહીં કી હય.

રાજરતન—કદાચ શાદી કરકે બૂલભી ગયે હોં!

[ગંધર્વસેન ઔર મોહની દોનોં હઁસ પડ઼તે હયઁ.]

ગંધર્વસેન—અન્નદાતા, યેહ આપ કયા ફરમાતે હયઁ?

રાજરતન—ભાઈ, યેહ રાજા લોગ હયઁ, ઇનકા કયા પૂછના. ભલા રાજાકા કોઈ છોકરાભી હય?

મોહની—(હયરતમેં) કયા?

ગંધર્વસેન—ઔરત નહીં તો છોકરા કયસે હોગા? (ખુદસે) અજબ ગધા હય, કયા ભંગ પીકર આયા હય?

ચમન—(હઁસકર) હમરે સેઠ ભોલાનાથ બંમ મહાદેવ!

[ચમન, ઉસ્તાદકો ખનાતા હય, ઉસ્તાદ ચિડ઼તા હય.]

મોહની—(રાજરતનસે) આજ તક કયા આપ હમારે રાજાસે નહીં મિલે ?

રાજરતન—દો બાર ચિઠ્ઠી ભેજી થી, મગર કુછ સુનાઈ ન હુઈ.

મોહની—(ચૌંકકે અલગ ખુદસે) દોબાર ચિઠ્ઠી! યેહી તો નહો વ્હો આદમી! બિહતર કે ઇસે મીઠી મીઠી બાતોંમેં લગાઉં, ઔર ઝટ રાજાજીકો બુલાઉં. (રાજરતનસે) અગ આગ્યા હો તો યેક આધ ચીજ સુનાઉં.

રાજરતન—હાં હાં, જરૂર.

મોહની—ઉસ્તાજી, સુર મિલાવ, મયૈં દુપટ્ટા ઓઢ આઉં.

[અંદર જાતી હય.]

ગંધર્વસેન—(તંબૂરા મિલા કર) સા સા પ ધ ની પધની સા!

[ચમન, ઉસ્તાદકો ચિઢાતા હય.]

ચમન—(ખુદસે) ઇ સૂસર પધની પધની કા કરત હય!

[મોહની, દૂસરી હમજોલીયોંકે સાથ જરીના દુપટ્ટા ઓઢે હાથમેં ચિઠ્ઠી લીયે આતી હય, ઔર દૂર જાકે છોકરેકે સાથ ખુફિયા ચિઠ્ઠી બિજવાતી હય.]

મોહની—બાહર દરબાનકો યેહ ચિઠ્ઠી દે, ઔર બોલ કે મહારાજકો તુર્ત પહોંચાય. [છોકરા સર ઝુકા કર જાતા હય.]

મોહની—આઇયે, આઇયે ગૌહરજાન, સુગરાજાન, હીરાજાન, મુન્નીજાન, મહતાબજાન, ચંદાજાન, આઇયે, તશરીફ લાઇયે.

રાજરતન—(મોહનીસે) આઇયે દિલદાર.

મોહની—હાજિર સરકાર.

ગંધર્વસેન—સાજ તૈયાર!

ચમન—સાજ તૈયાર, દમ મદાર, "સખી દાતાર, પગડી ઉતાર"!

તિરાના.

હમજોલીયેં—

ઓ દાના તા તિલ્લે નાના તુમધર તા ધેરના,
દીમ તા દીમ તાના ધેરના, તૂમ ધેર તદારે દાની દાની,
ઓદે દાની ધીમ તા ધેરના, તાના ધેરના ધીમ તૂમ તારે—ઓ દાના.
તિલ્લે નાના ધીમ તા ધીમ ધીમ. ઓ દાહ નના તિલ્લે નાના,
તુમધર તા ધેરના ધીમ તા ધીમ તદીયનરે ધાની ધીમ,
તાના દેરના તાના તાધારે—ઓ દાના.

રાજરતન—ઉસ્તાદજી, અબ કુચ્છ નાચકે સાથ ગાના સુનાવ.

ગંધર્વસેન—જો હુકમ સરકાર.

ઠુમરી.

હમજોલીયેં—ઓ સાજન પ્યારે, માનો તુમ ઇતની અરજી મોરી,
મન મોહન પ્યારે, હો જાવું ચેરી તોરી, ઓ સોહન પ્યારે—ઓ.
કયૂં બહિયાં મોરી ઝક ઝોરી, કયૂં ચુરિયાં મોરી ઝક ઝોરી,
માન, માન, છયલા, માન, ન કર નજર લંગરવા—ઓ સાજન.

અશઆર.

તુમારે તીરમેં, તલવારમેં, ખંજરમેં ભાલેમેં,
રહેગી જાન જબ તક, દમ રહેગા મરનેવાલેમેં!
"શરાબે નાબ હય હર રંગકી અપને પિયાલેમેં,
બ્હો તુરી કૌનસા ગુલમેં હય, કયા હય શાખ લાલેમેં."
"ન કયૂં હો લાખ મસ્તાના, અદાયેં મેરે નાલેમેં,
ગદાયે મયકદા હૂં, હર તરહકી હય પિયાલેમે"—ઓ સાજન.

રાજરતન—અ હા હા હા!

બયત.

નાચ ગાનેકા હર અન્દાજ નયા દેખ લિયા,
સુનકે આયેથે જો હમ ઉસ્સે સિવા દેખ લિયા.

લહરા—ગત.

મોહની—મારી કારી કારી તુને પ્રેમ કટારી મેરી જાન,
સબ ઔરતેં—વારી વારી વારી, તોપે છયલ બિહારી મોરી જાન.
ચમન—આરી આરી આરી, મોહે ગલેસે લગારી મેરી જાન.
ઔરતેં—અજી ચલો જાવ, મુંહ ધોકે આવ, શરમાવ!
ચમન—લે લે ગોદમેં, લે લે તૂ મુઝે લે લે ગોદમેં,
સબ—લે લે તૂ ઇસે લે લે ગોદમેં, લે લે તૂ ઇસે લે લે ગોદમેં.
૧ ઔરત—મનકો તો ભાયે જાય, મુહ્ તૂ હિલાયે જાય,
૨ ઔરત—આંખભી દિખાયે જાય, આંખેંભી મિલાય જાય,
રાજરતન—આવો મેરી પ્યારી જાન,
મોહની—વારી તોપે, હારી જાન.
ચમન—જાતી હય, હમારી જાન, દે દે બોસે પ્યારી જાન.
૧ ઔરત—(જબાની) અરે રહુ તો ભૂત બન ગયા!
ગંધર્વસેન—અરે હટ જાવ, પરે હટ જાવ, અરે ન સતાવ,
સબ—લે લે તૂ ઇસે લે લે ગોદમેં, લે લે તૂ ઇસે લે લે ગોદમેં-મારી.

[રાજરતન સબકો અશર્ફિયાં બાંટતા હય ઔર સબ
ખુશ હોકર બાતેં કરતી હયૈં.]

ચમન—અરે યાર ગુરૂ! તુમ્હાર પુતરી તો હમાર પરાન લેત હય! રામ દોહાઇ, હમરે મુંહમેં પાની ભર આવત હય!

ગંધર્વસેન—ઓહો બાબૂ, તુમભી રીઝ ગયે?

ચમન—અરે યાર હમકાંતો અસ નીક લાગત હય, કિ એકાં ખાય જાઇ. યાર ગુરૂ! જરા હમસે મિલાય દેવ, યેક ચુમ્મા દિલાય દેવ!

ગંધર્વસેન—બાબૂ! તુમ અભી ટાંગ બરાબરકે બચ્ચે હો, યેહ કયા બકતે હો?

ચમન—(મુછેં મરોડ઼કે) બચ્ચે? હંહ! અરે હમ દસ બચ્ચેકે બાપ સચ્ચે! (એક ઓરતકે પાસ જાકર) વાહ! બીબીજી વાહ! તુમ તો અસ નાચત હો કે જયસે હમરે ગાંવકી બંદરિયા!

રાજરતન—(ચમનસે) ચુપ ગધે! બોલને ન આય તો બકબક ન મચા! (જેબસે અશ્રફી નિકાલકર) ઉસ્તાદજી, લો અપના ઇન્આમ.

ગંધર્વસેન—ભગવાન ભલા કરે. અબ જાતા હૂં, અફીમ ખાતા હૂં, ઔર આપકી જય મનાતા હૂં.

ચમન—હાં હાં ઉસ્તાદજી, જરા ધાંસલેટભી પીતે આના.

[તંબૂરા લેકર જાતા હય.]

રાજરતન—(મોહીનીકો) અહા!

અબયાત.

નયન કટીલે, બયન રસીલે, સેતસ્યામ મતવારી આંખે,
અબરૂ ખંજર, પલકેં જમધર, ચિતવન તીર, કટારી આંખે.
ગોરા ગોરા મુખડ઼ા તોરા, ઉસપર કારી કારી આંખે,
મેરે મનકો ઘાયલ કરકે, લજા ગઇ બેચારી આંખે!

મોહની—(ખુદસે) અહા! યેહ તો રીઝ ગયા! અબ જલ્દ પકડ઼ જાય તો અચ્છા! (રતનસે) ઓહો! યેહ કૃપા?

રાજરતન—(ચમનસે) સિપાહી, બોહો હીરેકા સીસફૂલ કહાં હય?

ચમન—હાજિર સરકાર. [ચમન યેક બકસ નિકાલકર દેતા હય.]

રાજરતન—ઇસકી ચાબી?

ચમન—(દાંતસે જબાન દબાકે ઓર દહના હાથ હિલાકે) અરરરરરર!

રાજરતન—અરે કમ્બખત! ભૂલ ગયા? જા દૌડ઼કે અભી લા.

[ચમન ભાગ જાતા હય.]

(મોહનીસે) અય પ્યારી, યેહ જડ઼ાઉ સીસ લ કૂબૂલ કરો, તુમારે સુંદર સીસપર બહુત સોભેગા. ચાબી આ જાય તો દિખાવું ફિર ધર જાવું!

મોહની—(નખરેસે રૂઠકર) ઘર જાઉં? જાવ, હાથ ન લગાવ! મુઝે દીવાની બનાના, ઔર ચલે જાના? આજ યહાંસે જાવ, તો સુઝીકો ખાવ!

રાજરતન—મયઁ ફિર આઉંગા, ન ઘબરાવ. [મોહની; રાજરતનકે ઔર રાજરતન મોહનીકે ગલેમેં બાંહ ડાલકે પ્યાર જિતાતે હયઁ.]

અબયાત.

મોહની——પ્યારે, તુમારે ગમમેં ગિરફતાર હમ હુયે,
રાજરતન—જાની, તુમારે દિલસે ખરીદાર હમ હુયે!
મોહની——આજારે ઇસ્કમેં તેરે બીમાર હમ હુયે!
રાજરતન—તાલિબ હમારે તુમ હો; તલબગાર હમ હુયે.

[રાજરતન, જેબસે બેહોશીકી શીશી નિકાલકર મોહનીકો સુંઘાતા હય; વ્હો બેહોશ હોતી હય, રાજરતન ભાગ જાતા હય.]

મોહની—ઉફ આહ! [મોહની બેહોશ હોકર ગીરતી હય, ઉસકે નૌકર આકર શોર મચાતે હયઁ, હમજોલીયાં સંભાલતી હયઁ; બિક્રમ મઅ સિપાહીયોંકે દાખીલ હોતે હયઁ.]

છોકરા—અરે યહે કયા!

બિક્રમ—મોહની! ક્યા હુવા? (મોહની ધીરે ધીરે આંખ ખોલતી હય.) યહે ચિઠ્ઠી! [ચિઠ્ઠી બતાતા હય.]

મોહની—મયઁને ભેજી થી, પરંતુ વ્હો તો છલકે ભાગા, યહે બકસ સીસફૂલકા દે ગયા! (બકસ દેતી હય.) ચાબી નહીં હય!

બિક્રમ—પ્રધાનજી, ખોલો તો કયા હય? (એક દરબારી બકસકો દબાતા હય, ઇતનમેં ખુલ જાતા હય, ઔર ઉસકે અંદર દેખનેસે યેક પાંવકી જરીના સપાટ નિકલતી હય) યહે સીસફૂલ!

મોહની--(ચિઢકર) મર જાય! મુવા કહતા થા કે સીસપર ખૂબ સોભેગા! [યક દરબારી બકસમેંસે ચિઠ્ઠી નીકાલકર બિક્રમકો દેતા હયે.]

દરબારી—યેહ યેક ચિઠ્ઠીભી રખ્ખી હય.

[બિક્રમ લેકર પઢતા હય.]

બિક્રમ—દેખું.

મંદર છંદ.

"જો નર નારીસે હારેગા, સો કયા બડા બાઘ મારેગા?
અગર નિતીકો તજ દેતા મયઁ, ઇસકી નાક કાટ લેતા મયઁ.

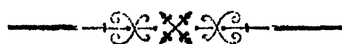
મોહની—ઓ બાપરે! મેરી નાક બચ ગઈ, બડી ખયર હુઈ!

બિક્રમ—(પઢ્તા હય) "બ્યર્થ ન કર શેખી અય રાજ, દેંઙ્ગ મુઝકો અપના તાજ." (પઢકે) મોહની! કલ મયઁ ખુદ જાઉંગા, ઇસ ચંડાલકા પતા લગાઉંગા, જા તૂ આરામ કર, અપના કામ કર.

[સબ જાતે હયઁ.]

બાબ પહલા—દિખાવ છઠ્ઠા.

મહાદેવકા મંદિર—નદીકા કિનારા.

[મંદિરમેં દો બ્રહમન આકર આરતી કરતે હયઁ.]

૧ **બ્રહમન**—બ્યાસજી! કિવાડ઼ ખુલે રખ્ખું, કે તાલા લગા દૂં?

૨ **બ્રહમન**—અભી દો ઘંટેમેં ફ઼િર આના હય, બ્યર્થ તાલા લગાના હય. સુના હય આજ મહરાજ આયેંગે, કદાચ કુચ્છ ચઢ઼ાયેંગે.

૧ **બ્રહમન**—જબતો ફ઼િર ચલો. [૧ બ્રહમન તાલા મંદિરકે બાહર તાક઼પર રખતા હય, દોનો જાતે હયઁ. દૂસરી તરફ઼સે ધોબીકી પોશાકમેં રાજરતન ઔર ચમન મઅ મદનમંજરી ઔર સેવતી કે આતે હયઁ. ચમનકે સરપર મયલે કપડ઼ોંકી યેક ગઠરી ઔર હાથમેં કાલી હાંડી હય.

રાજરતન—માતા, આજ પિતાજી મેરી શોધમેં આપ આયેંગે, ઇશ્વરને ચાહા તો હમ ઉન્હેં જીતસે મિલાયેંગે.

મદનમંજરી—બેટા, અયસે પવન પાનીમેં ન હયરાન હો, ઇશ્વર ન કરે કે તેરે પ્રાનકી હાન હો.

રાજરતન—(માંસે) ચલો, તુમ દોનો ઉસ ઝોપડ઼ીમેં છિપકે બયઠો, દો ઘડ઼ીમેં ઇશ્વરકી લહર દેખો. (મદનમંજરી ઔર સેવતી જાતી હયઁ. ચમનસે) ચમન, હાંડી નદીમેં ડાલ દો. (ચમન ડાલ દેતા હય) ગઠરી ખોલો, કપડ઼ે ધોને લગો. વ્હો ગીત જો હમને સિખાયા હય, ગાતે જાવ, ધોબિયોંકી તરહ઼ મિહનતકા મયલ, ગા બજાકે મિટાતે જાવ.

[યેક કિનારે પથ્થરકે પાટેપર દોનોં કપડ઼ે ધોતે જાતે ઔર ગાતે હયઁ.]

લહરા—ધોબિયોંકા.

રાજરતન—

ઇસ જુઠે સંસાર સિંધુમેં, નર હય જલકી ધાર—એહો,
ઇતસે આયા, ઉતકો ધાયા, જાત લગે નહિ બાર—એહો.

ચમન—

એ બન ઠનકે જબ આઈ ધોબનિયા, કર સોરહ સિંગાર—એહો,
દેખ દેખ, અનમોલ જોબનવાં, લલચે જીવ હમાર—એહો.

રાજરતન—

ગરજ બાવલી ગરજ સુહાની, ગરજે કરે નાચાર—એહો,
ગરજ પડે તો છોટે બડેકો, પાય નમેં સરદાર—એહો.

ચમન—

તોરે જોબન પર તનમન અનધન, પ્રાન કરૂં બલહાર—એહો,
તોરી પ્રિતમેં જોગ રમાવૂં, છોડ કુટમ પરિવાર—એહો.]

[સાદી પોશાકમેં રાજા બિક્રમ આતા હય.

બિક્રમ—અય ધોબિયો, ઇતની રાતકો કપડે ધોતે હો?

ચમન—તુમ કૌન હો, જો હમારે ધોનેસે મયલે હોતે હો?

બિક્રમ—મયૈં રાજા બિક્રમ, નીતિ ન્યાયકા થમ!

રાજરતન—જો જિસકા સ્વભાવ હો જોતા હય, ઉસ્સે ઉસે કબ નુકસાન હોતા હય? (નદીમેં હાંડી બતાકે) વ્હો દેખિયે, વ્હો આદમી કયસે મજેસે તયરતા જા રહા હય, અબ પવન પાનીમેં કયા રહા હય?

બિક્રમ—વ્હો આદમી! હાં, સચ તો! યહે કબ આયા, કહાંસે આયા?

રાજરતન—સામનેસે ડરતા; કાંપતા, દેખતા; ભાલતા આયા, નદીમેં કૂદ પડા, તયરને લગા.

બિક્રમ—બસ વહી ચોર હય, વહી સરજોર હય. મુઝે દેખકે ભાગા, નદીમેં કૂદા. (રાજરતનસે) ધોબી, તૂ યેક કામ કર, અપને ઘર જા આરામ કર. [રાજા બિક્રમ અપની પગડી, દગલા ઔર જુબ્બા ઉતારતા હય.]

રાજરતન—ઘર!

બિક્રમ—હાં, અપને કપડે મુઝે દે, મેરે તૂ પહન લે. મયૈં ધોબી બનૂંગા, ઉસે પકડૂંગા. [રાજા અપને કપડે રાજરતનકો દેતા હય.]

રાજરતન—(રાજાસે) અચ્છા મહારાજા, જો આપકી આગ્યા.

ચમન—અચ્છા મહારાજ, ભલા ચોર પકડ જાય તો આપ હમેં કયા દેંગે?

બિક્રમ—ઇન્આમ.

ચમન—નહીં મહારાજ, ઇન્આમ ન દીજિયે, હમારે મામાકો આપ અપના બેટા બના લીજિયે.

બિક્રમ—અચ્છા, અચ્છા, મયઁ ઉસે અપના બેટા બનાઉંગા.

[રાજરતન બિક્રમકે કપડે પહનકર, અપની કુરતા પગડી દેતા હય.]

રાજરતન—મહારાજ, યહે કપડે લીજિયે, મંદિરમેં ચલકર બદલ દીજિયે.

બિક્રમ—હાં, લા. [રાજા કપડે લેકર મંદિરમેં જાતા હય, અંદરસે કિંવાડ ભેડ લેતા હય.]

ચમન—અરે યાર મામા, તુમ તો રાજા હુયે, ઔર હમ તો સુસુરકે મોચીકે મોચી રહ ગયે !

રાજરતન—હમ રાજા હુયે ત તુમ પહલે હો ચુકે, તુમારે પ્રેમકા બિયા હમ અપને હૃદયકે ખેતમેં બે ચુકે, પરંતુ વ્હો મંદીરકા તાલા?

ચમન—ઉસે મયઁને બાહર નિકાલા.

રાજરતન—ઉસે ઉઠા લા. [ચમન તાલા લાકર દેતા હય, રાજરતન મંદીરમેં લગાતા હય, બિક્રમ ઘબરાતા હય.]

બિક્રમ—અરે હાય ! તાલા કયૂં લગાતા હય ?

રાજરતન—સેવક આપકો દુસ્ટોંસે બચાતા હય.

ચમન—હાં; બિરાજો, બયઠો; પૂજા કરો, માલા જપો. ભજન ગાવ, તાલ બજાવ. ચોરકે ઘરમેં મોર, રાજા ચીલ ચિલ્હોર ! [હઁસતા હય.]

બિક્રમ—અરે ખોલ, મુઝે વ્હો ચોર પકડના હય.

રાજરતન—વ્હો ચોર તો આગે ખડા હય, યહી બંદા હય !

ચમન—ઔર યેહે તુમારા બડા દાદા હય. યહે દેખીયે મહારાજ, કયા લિખ્ખા હય. [રાજરતન જેબસે યેક લિખા હુવા કાગજ નિકાલકે દીવારપર ચિપકાતા હય.]

ચૌપાઈ છંદ.

મંદિરમેં હય ચોરકા બાપ,
ઇસકે હાથ ન ખાના થાપ !

બિક્રમ—અરે ખોલ બેઇમાન ! ખોલતા હય યા નહીં ?

રાજરતન—મયઁ નહીં દરબારી પ્રધાન.

ચમન—બયઠો મહારાજ, મજા કરો.

ઠુમરી.

રતન-ચમન—બયઠો અંદર, બનકે મુછંનદર,
નામ લો અબ રામકા.
ધોબીજી નામ લો અબ રામકા;
રાજાજી નામ લો અબ રામકા.

બિક્રમ—છોડો ખટપટ, ખોલો ચટપટ.

રતન-ચમન—અબ ખોલેંગે કલ.

બિક્રમ—માનો માનો ઝટપટ, અરે ઓ નટખટ, છોડો ઝંઝટ,

રતન-ચમન—(જબાની) ચુપ! ચુપ!—બયઠો.

બિક્રમ—માન કહારે, હત્યારે, નાકારે.

રતન-ચમન—ખોલોજી તુમ તો હિમ્મતવાલે,
હિકમતવાલે હો—હા હા હા.

બિક્રમ—મયઁ હારા તુમસે નિડરસે, ઢીટ નરસે.

રતન—ચમન—હાં હાં અબતો તાન લગાવો,
ધ્યાન લગાવો ધરની ધરકા.

બિક્રમ—અરે બાબા ખોલ! ખોલ!—બયઠો.

[રાજરતન કપડે લેકર ચમનકે સાથ ચલા જાતા હય.]

બિક્રમ—અરરરર! મયઁ તો પૂરા ફસા! ચોરને તો મુઝેભી ચકમા દિયા! [દોનો બ્રહમન આતે હયઁ.]

દોહરા.

૧ બ્રહમન—(મુંહસે બડબડાતા હુવા) રામ નામ લડ્ડુ, ગોપાલ નામ ઘી!

૨ બ્રહમન—(,,) કૃસ્ન નામ દૂધ પાક, ઘાલ ઘાલ પી!

[મંદિરમેં બિક્રમકો દેખકર અજબ હોતે હયઁ.]

૧ બ્રહમન—અરે! અંદર યેહ આપરૂપ સ્વરૂપ કિસકા?

૨ બ્રહમન—(રાજાકો દેવતા માનકે) અહા! દેવતાને દરશન દિયા! ધન્ય દેવા! [લોટકે દંડવત કરતા હય, પ્રધાન, દરબારી, સિપાહી આતે હયઁ.]

પ્રધાન—(દરબારિયોંસે) દોનોં લડકોંને યહી મંદિર બતાયા હય?

૧ દરબારી—હાં, દેખિયે, તાલા લગા હય, ચોર અંદર ખડા હય!

પ્રધાન—(સિપાહીસે) તોડ તાલા. (તાલા તોડકે રાજાકો નિકાલતે હયઁ) બાંધ લો. [રાજરતન ચુપકેસે આકર ભીડમેં ખડા હોજાતા હય.]

બિક્રમ—પ્રધાનજી!

પ્રધાન—(પહચાનકે) કોન! મહારાજાધિરાજ! યેહ ક્યા દશા?

[સબ લોગ ઝૂકતે હયઁ.]

બિક્રમ--વ્હો છલિયા મુઝેભી છલ ગયા, ઉસકા અબ જાદૂ મુઝપરભી ચલ ગયા! પરંતુ આજ મયૈં પુકાર પુકારકે કહતા હૂં કે જો હો મેરે સામને આય, અપના દયાવા દિખાય. મયૈં ક્ષમા કરૂંગા, ઉસે નિહાલ કર દૂંગા.

રાજરતન--(આગે નિકલકે) તથાસ્તુ! [સબ ચોંકતે હયૈં.]

બિક્રમ--તથાસ્તુ!

ચમન--(ઝડપસે કૂદકે) જથાસ્તુ. ગડબડ ગોટાલા કથાસ્તુ!

રાજરતન--(ચિઠ્ઠી દેતા હય) યેહ લીજિયે, ઇસે બાંચિયે.

બિક્રમ--(ચિઠ્ઠી દેખકે) યેહ ચિઠ્ઠી! મેરી નિશાની! તૂને કહાં પાઈ?

રાજરતન--મેરી માતાને દી.

બિક્રમ--તેરી માતા! તૂ કિસકા લડકા?

રાજરતન--મયૈં બીર બિક્રમકા બેટા!

બિક્રમ--હા! મેરી પ્યારી મંજરી! કહાં હય? વ્હો કહાં?

[દૌડકે મદનમંજરી આતી હય.]

મદનમંજરી--પ્રાણનાથ!

બિક્રમ--હાં! પ્રિયા મંજરી! પ્રિયા! (દોનો ગલે મિલતે હયૈં) પ્રિયા, તૂ સુખી તો હય?

મદનમંજરી—આપકે ચરન કમલકા દરસન મિલા, તો જીવન, ધન રતન મિલા.

બિક્રમ—ન જાને કિસ દૈવ ચરિત્રસે મયૈં આજ તક તુઝે ભૂલા. અવસ્ય મયૈંને બ્યાહકે તુઝે બચન દિયા થા, પરંતુ ઠહર, (ખિયાલ કરતા હય) અહા! અબ યાદ આયા. જબ તૂને ઇસ લગનકો અપને પિતાસે છિપાયા, તો ઉન્હેં શક આયા, ક્રોધમેં ઉન્હોંને શ્રાપ દિયા, કે "અય કુલ કલંકની! જયસે તૂને મેરા દિલ દુખાયા, તૂભી દુખ પાય, તેરા પ્રિયા તુઝે ભૂલ જાય, ઔર જબ તૂ ઉસકે સામને હો, તભી ઉસે તેરી યાદ આય."

મદનમંજરી--અવસ્ય મયૈંને અપને માતાપિતાકા દિલ દુખાયા, આપકી પ્રિતમેં પાપ ઉઠાયા!

બિક્રમ--ચિન્તા નહીં, અબ યેહ નગર તુમારા ઘર હય. (નમકે) ઔર સેવક તુમારા બર હય! (રાજરતનસે) બેટા, ઇધર આવ. (ગલે લગાતા હય) તુમ્હેં ધન્ય હય! બડી માતા બકની કી, બડી ચતરાઇ દિખાઇ. આજસે મયૈં તુમ્હેં બિક્રમ બિલાસકી પદવી દેતા હૂં.

સબ--મહારાજ બિક્રમ બિલાસકી જય!

બાબ પહલા તમામ હુવા.

બાબ દૂસરા—દિખાવ પહલા.

મહલ—ખાનગી દરબાર.

[રાજા બિક્રમ તખ્તપર બયઠા હય, રામીશગર નાચતી, ગાતી હયેં.]

ગત.

રામિશગર—હમારે રાજ દુલારે જગધર,
સિતારે બરતર, બીર પરાક્રમી,
રનધીર મહા ધરમી—હમારે.
સત સાગર, સદગુની, સુજાની, સ્વામી, સુખ દાતાર,
રસિયા રાજા, રહે રયન દિન, સુખ, સમ્પત સરવરી.—રનધીર.

[લેખરાજ, અપની બેટી મનોરમાકે સાથ આતા હય.]

બિક્રમ—લેખરાજ આવ, મનોરમા ઇધર આ. લેખરાજ, તુમારે આદરમાનમેં કોઈ હાન તો નહીં હુઈ ?

લેખરાજ—નહીં રાજન, જબસે આપકે ચરનોંમેં આયા, મયેંને હર તરહકા આરામ પાયા.

બિક્રમ—મુઝે બડા આનંદ હુવા કે તુમ ઉજ્જયન આયે, ઔર અપની પુત્રીકોભી લાયે.

લેખરાજ—આપકે પુત્ર ઔર પતનીકે આગમનકા સમાચાર પાયા, તો ઉન્કે દરસનકા લાલસા હમેં યહાં તક ખીંચ લાયા.

બિક્રમ—હાં. પુત્ર ઔર પતનીકા ચરિત્ર તુમનેભી સુના હોગા. (સબસે) બાઇયો, કહીં અયસાભી ચરિત્ર આજ તક હુવા હોગા ?

બયત.

૧ દરબારી—
કિસી ભુવનમેં, કિસી વરનમેં ચરિત્ર અયસા હુવા ન હોગા,

૨ દરબારી—
ચરિત્ર અયસા હુવાભિ તો, વિચિત્ર અયસા હુવા ન હોગા.

બિક્રમ—મેરા ઇરાદા હય કે ઇસ ચરિત્રકા કોઇ નિશાન કાયમ કિયા જાય, સુનહરે અક્ષરમેં યેક દોહરા નગરકે સદર દરવાજે પર લિખ દિયા જાય !

બયત.

લેખરાજ—બરાહિ ઉત્તમ બિચાર હય યેહ.

૧ દરબારી—બહુત બઙી યાદગાર હય ર્‌હે.

બિક્રમ—મનોરમા! તેરી મનસા કયા હય?

મનોરમા—(હાથ જોડ઼કે) પહલે ર્‌હે તો સુનૂં કે વ્હો દોહરા કયા હય?

દોહરા.

બિક્રમ—જગમેં હોગા ઇસ તરહકા કમ ચરિત્ર,
સબ ચરિત્રોમેં બડ઼ા બિક્રમ ચરિત્ર!

રમા! સુના? સમઝા?

મનોરમા—સમઝા, પરંતુ બિક્રમ કૌન? સ્ત્રી યા પૂર્ષ?

બિક્રમ—બિક્રમ સ્ત્રી! મનોરમા! કયા તુ સનક ગઈ?

મનોરમા—બિક્રમ સ્ત્રી નહીં, તો ઉસકા ચરિત્ર કયસા?

બિક્રમ—કયા! ર્‌હે ચરિત્ર નહીં?

મનોરમા—કુછ વિચિત્ર નહીં.

બિક્રમ—કયૂં કર નહીં?

મનોરમા—આપ કયા નહીં જાન્તે હયઁ? કયા મુઝે છાનતે હયઁ?

બિક્રમ—નહીં. પરંતુ મનોરમા, તેરી ઇતની છાતી હય, કે તુ મેરી બાત દુહરાતી હય?

મનોરમા—હાં, કારણુ કે આપકી બાત, લોક, ઔર વેદ, દોનોંસે વિરૂદ્ધ જાતી હય.

બિક્રમ—મેરી બાત બિહતર નહીં?

મનોરમા—સરાસર નહીં. મોમકા મોતી ગૌહર ન બનેગા, કાગ઼જકા ફૂલ ગુલેતર ન બનેગા. કપડ઼ેકા સૂર્ય; ભાન ન હોગા, નર ચરિત્ર નારી સમાન ન હોગા! [લેખરાજ, બેટીકી બાતોંપર ખફ઼ા હોતા હય.]

લેખરાજ—રમા! રમા! સમય દેખકે બાત કર, રાજદ્રોહસે ડર!

બિક્રમ—લેખરાજ, મયઁને સુના હય કે તુમને અપની પુત્રીકો અનેક શાસ્ત્ર પઢ઼ાયા હય, ઇસકી બિચાર શક્તીકી પરિક્ષાકા સમય આજ આયા હય.

લેખરાજ—મહારાજ, આપ અપના કામ કીજિયે; ઇસ બેવકૂફ લઙ઼કીપર લક્ષ ન દીજિયે.

બિક્રમ—ર્‌હે લઙ઼કી બેવકૂફ હય? નહીં! લેખરાજ, ર્‌હે બઙ઼ી ફૂયલસૂફ હય.

લેખરાજ—જિસે સમય અનુસાર બાતકી સુધ ન આઈ, ઉસને સારી દાનાઈ ધૂલમેં મિલાઈ. આપ ક્ષમા ફ઼રમાઇયે ઔર દોહરા લિખાઈયે.

બિક્રમ—દોહરા લિખા જાયગા, ઔર ઇસી હઠીલીકો લિખના પડેગા. ચોબદાર ! કાગજ, કલમ ઔર દવાત લાવ.

[ચોબદાર સર ઝુકાકર જાતા હય.]

લેખરાજ—રમા ! આજ તુઝે કયા હો ગયા હય ? તુઝે કુછ બિચાર નહીં આતા હય કે યેહે નરેસ અપના અન્નદાતા હય !

મનોરમા—પિતાજી ! અન્નદાતા, વ્હો વિધાતા હય. જો આકાશસે જળ બરસાતા, ધરતીસે અન્ન ઉપજાતા હય ! [ચોબદાર યેક છોટી મેજ, ઔર કલમ, દવાત, કાગજ લાતા હય.]

બિક્રમ—લાવ. (રમાકો બતાકે) ઇસકે આગે રખ્ખો. (ચોબદાર મનોરમાકે આગે મેજ રખતા હય.) રમા ! અગર અપના ભલા ચાહો તો અપને હાથસે દોહરા લિખો. [મનોરમા અપની મતલબ લીખતી હય.]

દોહરા.

જગમેં હોગા ઇસ તરહકા કમ ચરિત્ર,
સબ ચરિત્રોંમેં બડા બિક્રમ ચરિત્ર !

(ઠહરકે) લિખા ? ઇધર લા, દેખૂં કયા લિખા. [બિક્રમ, મનોરમાકા લિખ્ખા હુવા પઢતે હયેં.]

(દોહરો.)

કૌન બિક્રમ, ઔર કયા ઉસકા ચરિત્ર ?
સબ ચરિત્રોંમેં બડા ત્રિયા ચરિત્ર !

અરે ! તૂ અભી તક રાહપર ન આઈ ? યેહે અપમાન, યેહે ઢિઠાઈ ?

મનોરમા—મહારાજ, ખરા બચન અપમાન નહીં હોતા, મુંહ દેખી બાત, ખુશામદ હોતી હય, ખરા બયાન નહીં હોતા !

બિક્રમ—તૂ જાન્તી હય કે તૂ કિસકે સામને ખડી હય ?

મનોરમા—મયેં જાહિરમેં અપને રાજાકે સામને ખડી હૂં, પરંતુ બાતિનમેં ઉસ પરમાત્માકે સામને ખડી હૂં !

બિક્રમ—કિસકે બલપર ?

મનોરમા—ઉસીકે, જિસને મુઝે ખડી હોનેકા બલ દિયા હય.

બિક્રમ—અય અબલા ! તુઝમેં ઇતના બલ હય કે તૂ મેરે કોપકા ફૂલ ઉઠાય ?

મનોરમા—મનુષ્યકી કયા મજાલકે યેક ઉંગલીભી હિલાય, પરંતુ વ્હો પરમાત્મા ચાહે તો હાથીકા યેક ચૂંટીસે હરાય !

બિક્રમ—ઓ મૂરખ છોકરી ! તૂ બે મૌકુઅ તાન તોડેગી ? અપના હટ ન છોડેગી ?

ચોકડી.

મનોરમા—

ભવરોંકા ભય લાકર દિલમેં, મધકા છત્તા કિસને છોડ़ા?
કાટોંકે લગ જાનેસે, ફૂલોંકા ચુન્ના કિસને છોડ़ા?
કડ઼વાહટસે ડર, પીનેવાલોંમેં, મદિરા કિસને છોડ़ા?
દુખસે ડર કર, સત્ય જનોંમે સચ્ચા રસ્તા કિસને છોડ़ા?

બિક્રમ—ન છોડ़, પરંતુ યાદ રખના કે મેરી આંખ ફિરેગી તો સારા નગર તુઝસે નજર ફિરા લેગા, તૂ મેરા ન સુનેંગી તો તેરા કોઇ ન સુનેગા!

મુસદસ.

મનોરમા—મહારાજ—

યેક નયન અયસાભી હય, જો દિન યા રાત નહીં સોતા હય,
યેક કાન અયસાભી હય, જો પલ ભર બંદ નહીં હોતા હય.
યેક હાથ અયસાભી હય, જો ગિરતેકો ટેકા દેતા હય,
યેક પ્યાર અયસાભી હય, જો સબકો ગલે લગા લેતા હય.
વ્હો કિસકા? વ્હો ઉસ ઇશ્વરકા, જિસકા દૂજા કભી ન હોગા,
સચ પર જો મયેં અડ़ી રહૂં તો મુઝસે ન્યારા કભી ન હોગા!

અબયાત.

બિક્રમ—(મનોરમાસે)

પરેશાન હોગી, પશેમાન હોગી,
તેરા બોલ જિન્હાર બાલા ન હોગા.

મનોરમા—ખુદાકી ખુદાઇ ન બદલેગી જબતક,
મેરા કૌલ જિન્હાર ઝૂટા ન હોગા!

લેખરાજ—ઇન્સાન બાત બોલે, તો ધ્યાન કરકે બોલે,
મૌકૂઅ, મહલ, અદબકી પહચાન કરકે બોલે.

મનોરમા—ઇન્સાન રાસ્તીકા જબ ધ્યાન કરકે બોલે,
તો જાનકોભી અપની કુરબાન કરકે બોલે.

બિક્રમ—બાતકા પચ કરતી હય, તુઝકો હયા આતી નહીં?
મેરી દહશતભી જરા અય ના સમઝા આતી નહીં?

મનોરમા—બેદલીલ, ઇન્સાનમેં, હિમ્મત જરા આતી નહીં,
પાની બાદલમેં ન હો જબ તક ઘટા આતી નહીં.

લેખરાજ—અય નાદાન! કહાં તૂ યેક નદીકા પાની, કહાં વ્હે સમુન્દરકા ધારા!

મનોરમા—(હાથ જોડ઼કે) જાનકી અમાન. નદીકા પાની મીઠા હય, ઔર સમુન્દરકા ખારા!

અબયાત.

લેખરાજ—નાખુદા કિસ્તી ચલાતા હય, હવાકો દેખકર,

મનોરમા—ના ખુદાકો કૌન ગિન્તા હય, ખુદાકો દેખકર?

બિક્રમ—અય મન ચલી! યેક મચ્છરકી જબ મૌત આતી હય, તો વ્હો કાનકે પાસ પુકારકે મરતા હય.

મનોરમા—અય મહાબલી! યેક હારકે મરતા હય, યેક મારકે મરતા હય, મગર ખરા વહી હય જો રાસ્તી પર જાન નિસારકે મરતા હય.

અબયાત.

બિક્રમ—નારી, નરસે ડરનેવાલી, નરકી આસા કરનેવાલી,
બેનર, બેસર, મરનેવાલી, ઉસકા ચરિત અનોખા કયસા?

મનોરમા—નર નારીપર મરનેવાલે, સર કદમોંપર ધરનેવાલે,
ધર નારીસે કરનેવાલે, નરકા ચરિત નિરાલા કયસા?

ખમસા.

લેખરાજ—
કુજા જિન્કે સર આતી હય, વ્હો હુજ્જત કરકે મરતે હયઁ,
બડોંસે છોટી મત વાલે, અદાવત કરકે મરતે હયઁ.

મનોરમા—ન તો મરનેસે ડરતે હયઁ, ન હુજ્જત કરકે મરતે હયઁ,
અમર હયઁ વ્હો, કદમ જો રાહે હકમેં ધરકે મરતે હયઁ!
શહીદે હક કભી મારે હુવે ખંજરકે મરતે હયઁ?

અબયાત.

લેખરાજ—
સમઝકે તૂ બેસમઝ હુઈ હય, ખબર નહીં કાયદા જહાંકા?
જબાન શીરીં, તો મુલ્કગીરી, જબાન ટેઢી તો મુલ્ક બાંકા.

મનોરમા—
નહીં અકેલા યહ કૌલ મેરા, મગર યહ હય કૌલ કુલ જહાંકા,
ચરિત્ર ઔરતકા નામવર હય, યહી સુખન હય જહાં તહાંકા.

લેખરાજ—રાજાકા સુખન તોડ઼કે તૂ રહ નહીં સકતી?

મનોરમા—મયઁ બાત ખુશામદકિ, કભી કહ નહીં સકતી.
જો બાત હય રોશન વ્હો છિપી રહ નહીં સકતી,
દામનમેં કભી આગ દબી રહ નહીં સકતી.

લેખરાજ—
જો જોર આવર હયઁ, ઇસ આલમમેં વ્હો ક્યા કર નહીં સકતે?

મનોરમા—જો આદિલ હયઁ, કભી ન્હો અદલ છુટા કર નહીં શકતે।

લેખરાજ—જિસને સૂરજકે મુકાબિલમેં મિલાઈ આંખે,
રો દિયા ઉસને, ઉસી વક્ત ભર આઈ આંખે,

મનોરમા—જિસને દુનિયામેં સચાઈસે ચુરાઈ આંખે,
ઉસને ભગવાનસે ગોયા કે છિપાઈ આંખે,

બિક્રમ—ક્યા જાન મેરે આગે, અય નાતવાન તેરી ?
નન્હીસી જાન તેરી, ગજબભર જબાન તેરી ?

મનોરમા—ગજબભર જબાન બેશક હય, અય મહાન મેરી,
લેકિન જબાને આલમ હય, યહે જબાન મેરી.

બિક્રમ--લેખરાજ, મઅકૂલ ન હોગી યહે જિદ્દન સમઝાનેસે,
જહર ન છોડેગી જહરીલી નાગન, દૂધ પિલાનેસે।
(રમાસે) તૂ ન બાજ આયેગી અપની હટ ભરી તહરીરસે?

મનોરમા—ગર જકડ લેં આપ મેરા તન બદન જંજીરસે,
કાટ ડાલેં મેરી ગરદનકો અગર શમશીરસે.
મયઁ ન બાજ આવૂંગી ઇસ તહરીરસે, તકરીરસે।

બિક્રમ—બદ લગામ, ઇસકા બુરા અંજામ હોગા, તેરા કામ તમામ હોગા।

મનોરમા—જબ રાસ્તીમેં નામ હોગા, તો મરકેભી મુઝે આરામ હોગા।

બિક્રમ—બસ, મુઝે નિશ્ચય હો ગયા કે તેરી નાદાની ન જાયગી, તેરી મૂર્ખતા તુઝીકો ખાયગી।

મનોરમા—મયઁ મૂરખ હૂં, પરંતુ આપ તો મૂરખ નહીં ?

પ્રધાન—ઓ બેઅદબ। ક્યા બકતી હય ? અયસે ગ્યાનીકો તૂ મૂરખ બના સકતી હય ?

બિક્રમ—લેખરાજ। તુમારી પુત્રીને મેરા બડા અપમાન કિયા, અબ ઇસકી ક્યા સિક્ષા ?

લેખરાજ—છટ્ઠી ઉંગલી આદમીકે હાથપર બદનુમા હોતી હય, પરંતુ ઉસે કાટતે પીડા હોતી હય। આદમી જિસકા ખાતા હય, ઉસકા ગાતા હય, પરંતુ ઇસ કમબખ્તકા વિનાશ કાળ ઇસે વિપરીત બુદ્ધી દિખાતા હય।

મનોરમા—પિતાજી। મેરા બચન ક્યા શાસ્ત્રકા પ્રમાન નહીં ? રાજા બિક્રમસે સપનેમેંભી અનીતિકા ધ્યાન નહીં.

બિક્રમ—લેખરાજ, સિક્ષા તો ઇસે અવશ્ય દી જાયગી.

લેખરાજ—ક્યા સિક્ષા કી જાયગી ?

બિક્રમ--શાદી ! (સબ ચૌંકતે હયૈં,) ચોબદાર, જાવ કુંવરકો બુલ્લા લાવ. [ચોબદાર જાતા હય.]

દંગલ--અરે ! બાદીકી શાદી ! યેહ તો અજબ સજા દી !

મંગલ—જો અયસી સજા મિલે તો સેવક હર સાલ એક અપરાધ કરે !

લેખરાજ--મહારાજ, કયા આપ ઇસે કિસી નીચ નાલાયક઼સે બ્યાહિયેગા ? મેરે કુલીન કુલમેં કલંક લગાઇયેગા ? નહીં કરૂણાનિધાન, ચાહે તો હમેં માર ડાલિયે, દેસ નિકાલિયે, પરંતુ દુરંત દાહમેં હમેં ન બાલિયે. [ચોબદારકે સાથ રાજરતન આતા હય.]

બિક્રમ--નીચસે હોગા ન કમતરસે હોગા. લેખરાજ, ઇસકા બ્યાહ હમારે કુંવરસે હોગા. (સબ ચૌંકતે હયૈં) કુવર ! મયૈંને તુમારી શાદી ઠાકુર લેખરાજકી લડ઼કીસે ટહરાઇ, સાફ઼ સાફ઼ કહો, તુમ્હેં ભાઈ યા નહીં ભાઈ ?

રાજરતન--(હાથ જોડ઼કે) મહારાજ, પિતાકી આગ્યા પરમેશ્વરકી આગ્યા હય, આપકી આગ્યામેં ફ઼િક્ર કયા હય !

બિક્રમ—મનોરમા, તુઝે યેહ બર પસંદ હય ? કારણકે યેહ સુંદર સમ્બંધ હય !

મનોરમા—પિર્થીનાથ, જો પરમાત્માકી ઇચ્છા હો, જો માતા પિતા ઔર મહારાજાકી દયા હો, ઉસમેં કયા ચિન્તા હય ! પતી, સુંદર તો કયા, કુંવર તો કયા, જો અંધા કાના, લૂલા લંગડ઼ા, ગરીબ દુખિયા હો, તોભી સ્ત્રીકે વાસ્તે દેવતાસે સિવા હય.

બિક્રમ—લેખરાજ, જાવ આજકે આજ તૈયારી કરાવ, કલ યેહ ઉત્સાહ હોગા, રાજ ઔર રમાકા ગંધર્વ બ્યાહ હોગા.

લેખરાજ—આપકી આગ્યા સીસ ચડ઼ાઉંગા, પરંતુ મયૈં અબ અયસી બિબાદી બેટીકા મુંહ કભી ન દેખુંગા ! નમસ્કાર.

[લેખરાજ ઝુકકે ચલે જાતે હયૈં.]

બિક્રમ—સમરસિંગ ! જાવ, સવારી તૈયાર કરાવ, મનોરમાકો માનપૂર્વક ઘર પહુંચાવ. (મનોરમા સર ઝુકાયે ચલી જાતી હય.) પ્રધાનજી ! અબ યેક કામ ઔર કરાવ, દો લા વારિસ, ગરીબ, મગર પ્રમાનિક છોકરિયાં કલ સવેરે તક ઢુંઢ મંગાવ.

પ્રધાન—આગ્યા મહારાજ. અમરસિંગ ! જાવ, અભી સોધ કરાવ.

બિક્રમ—દરબાર બરખાસ કરો.

ચોબદાર—દરબાર બરખાસ.

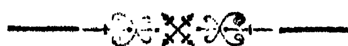
મંગલ—મગર ન દાના ન ધાસ! [સબ ઝુકકે ચલે જાતે હયૅં.]

પદ.

બિક્રમ--કયસી ગ્યાની કયસી સ્યાની,
અયસી ગ્યાની જૅતે હો ઘરમેં.
ચંદા ચમકે, દીપક દમકે, અયસી ઝમકે ઘર ભરમેં-કયસી.
સચ્ચાઈ સફાઈ નાર કરે કારબારમેં,
બડાઈ ભલાઈ પાયે સારે પરિવારમેં.
દિખાઈ દીટાઈ કયસી રમાને હજારમેં,
બધાઈ બધાઈ હો જો અયસી ખૂબી નારમેં.
વાહરી ચાતર નારી. [બિક્રમ રવાના હોતા હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ દૂસરા.

રાજમહલકા એક હિસ્સા.

[મનોરમાકી એક સગી સહેલી ચપલા ઔર ચંચલા ઔર દંગલકી બીબી ચંપા, તીનોં આપસમેં બાતેં કરતી આતી હયૅં.]

ચંપા--વાહ બહન, યહે તો અજબ ઉત્સાહ હય! "ચટ મંગની પટ બ્યાહ હય." ન તેલ ઔર ન હલ્દી, ઇત્ની જલ્દી?

ચપલા--જો હો, પરંતુ હમેં તો ઇસ શાદીસે બડી શાદમાની હોગી. કારણ કે હમારી સગી, સહેલી મનોરમા, આજ રાની હોગી.

ચંપા--મેરી જાનમેં તો રાની હોકરબી હયરાની હોગી, નાદાની કી હય તો પરેશાનીબી ઉઠાની હોગી.

ચપલા—મનોરમા ન મદકી માતી હય, ન કબી મમતા દિખાતી હય. (સામને દેખકે) વ્હો દેખો, કયસી શરમાતી; લજાતી, ઘબરાતી; પચતાતી ચલી આતી હય. (મનોરમા ઉદાસ ચલી આતી હય.) આઇયે મહારાનીજી આઇયે, દાસિયોંકો દયા દાન દિલાઇયે!

મનોરમા—ચપલા, કયા મુઝે ચિઢાતી હો? નસીબ બિગડા તો તુમબી બનાતી હો!

ચપલા—અજી હમ ક્યા બનાયેંગે ? અબ તો તુમ્હેં ઇશ્વર આપ બના રહા હય.

મનોરમા—ઇસ બનાવમેં બિગાડ઼કા રસ્તા નજર આ રહા હય.

ચપલા—અરે તો કયા ઇસ બ્યાહકા બુરા પરિનામ હોગા ?

મનોરમા—બ્યાહકે બયર લિયા જાયગા, યહી અંજામ હોગા.

બયત.

ફ઼યદ હોના હય કે પાબંદે જફ઼ા હોતા હય,
નહિં મઅલૂમ કે તક઼દીરમેં કયા હોતા હય !

ચપલા—ચિન્તા નહીં જો આપદાહી આયગી, તો દેખી જાયગી.

ચંચલા—હમ તીનોં આપદાકા તમાશા દિખા દેંગે, તુમારે શત્રુકો તીનોં તિલોક સુઝા દેંગે.

ઠુમરી.

મનોરમા—

દિલદારી હો તો અયસી, ગ઼મખ્વાર હો તો અયસા,
અંતર કપટ ન લાયે, અંદર હો બાહર જયસા—દિલદારી.
સચ્ચી યારી હય વહી, હો જો જીકે સંગ,
દીપકકે કારન જલે, જયસે કોઇ પતંગ,
નાહીં નાહીં જલાવો, દુખાવો જિયરવા—દિલદારી.

ચંપા—(સામને દેખકર) ચપલા બહન, લો તુમારે ચાહનેવાલે આતે હયેં. [સબ માનિકલાલકો દેખતી હયેં.]

ચપલા—કૌન ! માનિકલાલ ? હાં ય્હે હમારી પ્રીતમેં સૂખે જાતે હયેં, ઐાર હમ અભી તક ઇન્કો મુંહ નહીં લગાતે હયેં. અબ ઇન્હેંભી મિલા લેંગે, અન ચાહતકી ચાહ કરેંગે. બિક જાયેંગે, પરંતુ તુમારે દુખમેં જરૂર કામ આયેંગે.

ચંચલા—(મનોરમા ઐાર ચંપાસે) ચલો બહના આવ, જરા હટ જાવ. (ચપલાસે) લો, અબ તુમ ઇનસે મિલો; મિલાવ.

[સિવાય ચપલાકે સબ જાતે હયેં, માનિકલાલ ફ઼ાૈજી લિબાસમેં, હથીયાર લગાયે આતે હયેં.]

ચપલા—આઇયે, રનબીરજી આઇયે.

માનિકલાલ—જો તુમારી પ્રીતકી લડ઼ાઇ જીતને ન પાય, વ્હો રનબીર કયૂંકર કહલાય ?

અબયાત.

ચપલા—તીર લિયે, તલવાર લગાયે, કયા તુમ બાંકે બીર નહીં ?

માનિકલાલ—નયન તુમ્હારે રતનારે મતવારે, કયા શમશીર નહીં !

ચપલા—મેરે પાસ ન ભાલા હય, ન મેરે પાસ કટારી હય.
માનિકલાલ—તુમારી તિરછી ચિતવન જો હય, વહી કટારી કારી હય.

સરગમ.

ઓ મીઠી મોહનિયા માનજા,
મેરી જાની, તૂ લાસાની, હય તુરાની, આનાકાની, મોહે ન સુના—મીઠી.
તેરા જોબન ગુલ હય, મયૈં હું બુલબુલ શયદાઈ,
મોહે ન સતા, ઓસે ગોરે ગાલોંકે દિલા—ઓ મીઠી.

ઠુમરી.

ચપલા—વાહ જોબનપે ભૂલ રહે,
પહલે કલી કરદો મેરે જિયાકી હરી,
પીછે ચુનો ગુન્ચે જવાનીકે.
છયલા જાવો, જાવ, જાવ—જોબનપે.
હાજિર હયૈં મેરે જાનો દિલ,
ભલે લાખ બાર, ગલે મિલ.
મગર, અગર મગર ન કરો, મતલબ બર લાવો,
છયલા જાવો, જાવ, જાવ—જોબનપે.

ફિત્ત્અ.

માનિકલાલ—
લો, અગર ઇમ્તેહાન લેતી હો, તુમ તો હમ દેકે જાન લેતી હો,
હટનેવાલે વ્હો ઔર હોતે હયૈં, હમકોભી ઉનમેં સાન લેતી હો?

ચપલા—હૂં? અચ્છા ચ્હે તો તુમ ખૂબ જાન્તે હો કે મનોરમા કુંવરસે બ્યાહી જાતી હય.

માનિકલાલ—હાં, કયૂં નહીં?

ચપલા—પરંતુ હમેં ઇસ બ્યાહમેં બુરાઇ નજર આતી હય. અગર બુરાઇ આઈ તો હમેં ઉપાય કરના હોગા, ઔર તુમ્હેં સહાય કરના હોગા.

માનિકલાલ—કયા?

ચપલા—પહલે તો મુઝે ઔર ચંચલાકો તુમ રાજા તક પહુંચા દો, દાસી રખવા દો.

ફિત્ત્અ.

માનિકલાલ—પ્રીતમેં હમ તો પ્રાન હારે હયૈં,
ચયન આરામ સબ બિસારે હયૈં.
હમ મદદ દે અગર તુમ્હેં તો ફિર?

ચપલા—તુમ હમારે હો, હમ તુમારે હયઁ.

[હાથપર હાથ મારતી હય.]

માનિકલાલ—અચ્છા, થોડી દેર બચ્આદ મહલમેં આના, ચંચલાકો અપને સાથ લાના. [માનિકલાલ ચલા જાતા હય.]

ચપલા—યે મરદુવા મુજે બાર બાર સતાતા હય, દેખિયે કુછ કામભી આતા હય, યા નહીં. [મનોરમા ઔર ચંચલા આતી હયઁ.]

ચંચલા—ક્યૂં બહન, કુછ આસ બર આઈ?

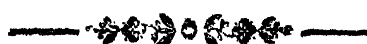
ચપલા—હાં, માનિકલાલકો રાજી કર લિયા. ચલો અબ મહલમેં ચલેં, દાસી બનેં, અપના કામ કરેં. ચલો આવ, દેર ન લગાવ.

ઠુમરી.

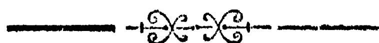
ચપલા-ચંચલા—

ઓ બહના ભરોસા કિયે રહના,
છુડાયે તુમ્હેં હર આન—ઓ બહના.
કરેં ઝૂટા રાજાકો નહિં જો બહના,
તો ઝૂટી હમેં કહના.
નહીં બહના, દુખ સહના, ખુશ રહના—ઓ બહના.

[સબ જાતી હયઁ.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ તીસરા.

તલાવકે બીચમેં મહલ.

[મંગલ, દંગલ ખુશ ખુશ આતે હયઁ.]

મંગલ—યાર દંગલ!

દંગલ—હાં યાર મંગલ.

મંગલ—આજ લીલા લહર.

દંગલ—લહર બહર.

મંગલ—દક્ષના દાન!

દંગલ—પૂરી પકવાન.

[મંગલ, દંગલકી ઉંગલીમેં યેક છલ્લા દેખકર નાક ભોં ચઢ઼ાતા હય.]

મંગલ—અરે! મગર યે ક્યા?

દંગલ—સોનેકા છલ્લા!

મંગલ—કહાં પાયા ?

દંગલ—રાનીને ઇન્આમ દિલાયા. (મંગલકે ગલેમેં કંઠા દેખકર ચૌંકતા હય) ઔર યેહ કયા ?

મંગલ—સોનેકા કંઠા.

દંગલ—કહાંસે લાયા ?

મંગલ—રાજાને દિલવાયા.

દંગલ—હૂં ? મંગલ !

મંગલ—દંગલ !

દંગલ—તૂ ઠગોંકા નકડ઼ દાદા હય !

મંગલ—તૂ ઠગોંકા પકડ઼ દાદા હય !

દંગલ—લાના ઔર હમસે છિપાના ?

મંગલ—પાના ઔર હમસે છિપાના ?

દંગલ—ભાગીદારસે ?

મંગલ—ભાગીદારસે ?

દંગલ—અચ્છા, ક્યા હુવા !

મંગલ—અચ્છા, કયા હુવા !

દંગલ—ચલો રાજાકે પાસ.

મંગલ—ચલો એક !

દંગલ—દો !!

મંગલ—તીન !!!

[દોનોં જોરસે ચલતે હયૈં, સામનેંસે હીરાલાલ આતે હયૈં ઔર દોનોંસે ટકરાતે હયૈં.]

હીરાલાલ—ઉફ઼ ! મંગલ ! યેહ કયા હોતા હય ?

મંગલ—જી કુછ નહીં. આપ તો જાન્તે હયૈં કે ભાગીદારીમેં અકસર ટંટા હોતા હય !

હીરાલાલ—ભાગીદારી ! ટંટા !! [હૅંસતા હય.]

મંગલ—ભલા કયૂં હીરાલાલજી ! અબ બરહમન ભોજનમેં કિત્ની દેર હય ?

હીરાલાલ—બાઇ, કુંવરકે બ્યાહમેં હમ તુમ માલામાલ હો જાતે, નિહાલ હો જાતે, પરંતુ ઉસ ચાન્ડાલ, હઠીલી લડ઼કીને ડુબો દિયા, સારા લાભ ખો દિયા ! હા ! જો મેરા બસ ચલતા, (ગુસ્સેમેં મ્યાનસે તરવાર ખીંચતા હય, મંગલ, દંગલ ડરકે બયઠ જાતે હયૈં) તો ઉસ મનોરમાકી બોટી બોટી ઉડ઼ા દેતા !

મંગલ-દંગલ—ઓ બાપરે! બસ મહારાજ; બસ કીજિયે, તલવાર મ્યાનમેં રખ લીજિયે!

હીરાલાલ—તુમ ક્યૂં ડર ગયે! મુઝે તો ઉસ મનોરમા પર ક્રોધ આયા!

મંગલ—હમ ડરે કે કહીં વ્હો ક્રોધ હમપર ન આ જાય, કહીં "તવેલેકી બલા બંદરકે સર" ન આય!

હીરાલાલ—અરે નહીં, ન ઘબરાવ. (સામને દેખકર) દેખો મહારાજ આતે હયૈં.

મંગલ—હાં, અબ હમ લોગ સટક જાતે હયૈં.

[મંગલ, દંગલ જાતે હયૈં, બિક્રમ આતા હય.]

બિક્રમ—ક્યૂં હીરાલાલ, વ્હો લાવારિસ લડ઼કિયાં મિલી?

હીરાલાલ—હાં મહારાજ, હાજિર હયૈં.

બિક્રમ—બુલાવ. [હીરાલાલ માનિકલાલકો બુલાતા હય.]

હીરાલાલ—માનિકલાલ, લાવ. [માનિકલાલ, ચપલા ઔર ચંચલાકો લેકર આતા હય.]

બિક્રમ—હીરાલાલજી, માનિકલાલ, અબ આપ જાઇયે, સ્વયંમ-બરકી તૈયારી કરાઇયે. અય લડ઼કિયોં, તુમ કૌન હો?

ચપલા—ગરીબ, બદ નસીબ.

બિક્રમ—તુમારે મા બાપ હયૈં.

ચંચલા—મા હયૈં ન બાપ હયૈં, અબ હમારે માં બાપ આપ હયૈં.

બિક્રમ—પઢ઼ી લિખ્ખી હો?

ચપલા—પઢે હયૈં, પરંતુ નસીબકા લિખ્ખા નહીં પઢ઼ સકતે!

બિક્રમ—સૌગંદ ખાવ કે હમારી આગ્યા ધર્મ ઇમાનસે બજા લાવગી.

ચપલા—જો સેવાકે ધર્મસે ફિરેગા, વ્હો સ્વામીકી નજરોંસે અવશ્ય ગિરેગા.

બિક્રમ—નહીં. તુમ સૌગંદ ખાવ કે જો હમારી રાની યા કુંવરભી તુમ્હેં ફૂસ્લાયૈં, બહકાયૈં તો ઉનકી બાતોંમેં ન આવગી, તુમારી માં બહનેંભી આકાશસે ઉતર આયૈં તો ઉનકે પક્ષમેં ન જાવગી.

ચપલા-ચંચલા—ઉસ ઇશ્વરકી સૌગંદ હય કે જિસકા રુતબા જહાનસે બુલંદ હય.

બિક્રમ—યાદ રખના કે અગર મુઝે ધોકા પહુંચાવગી, તો જાનસે મારી જાવગી!

બયત.

ચપલા—જો ગમભિ ખાનેકો પાયેંગે હમ, તો વ્હોભિ માથે ચઢ઼ાયેંગે હમ,
ચંચલા—જહાંપનાહ, જિસકા ખાયેંગે હમ, ઉસીકા હર વકૃત ગાયેંગે હમ.

બિક્રમ—અચ્છા ચલો, બાહર બયઠો. અભી યેક લગન હય, વ્હો હો જાય તો તુમ્હેં કામ સોંપનેમેં આય.

ચપલા-ચંચલા—જો આગ્યા.

[દોનોં જાતી હયઁ, દૂસરી તરફ્સે દુલ્હા, દુલ્હન, રાની, પ્રધાન, માનિકલાલ, મોતીલાલ, હીરાલાલ, દંગલ, મંગલ, બરહમન, સહેલિયાં આતી હયઁ.]

શહાન.

સબ—

હાર મોતિયોંસે સુહે વાલીકા, સિહરા ગુંધ લાઈ માલન ઝમકદાર સિહરા.
સોનેકે કલસ ભરે નગરમેં સુહાયજી.
સજે હયઁ સિંગાર, ટકે હાર બંધન વાર—ગુંધ લાઈ.
કુમાર રજવાડે દેસ દેસકે, ભર ભર લાયે કંચન થાલ,
આયે ઉતારન આરતી, ગલે ડાલ મોતી માલ.
ચંદન ચોક પુરાયે આંગન, ભૂશન બસન સઁવારે હયઁ,
બાજે ગાજે નોબત સાજે, તાસે ઢોલ નગારે હયઁ—હાર.

[પંડિત, કુંવર ઔર મનોરમાકે હાથ મિલાતે હયઁ.]

મંગલ—મહારાજ, અબ દાન દક્ષિનાભી યહીં બટ જાય.

દંગલ—તો વ્હે કામભી નિપટ જાય.

મદનમંજરી—બાઈ, વર કન્યા જબ રંગ મહેલમેં જાયઁગે, તો સબ અપને અપને નેગ નેછાવર પાયઁગે.

બિક્રમ—વર જાય, ઘરબર જાય, મગર કન્યા ન જાને પાયગી!

[મનોરમા ચોંકતી હય, સબ હયરતમેં આતે હયઁ.]

મદનમંજરી—કન્યા કહાં જાયગી ?

બિક્રમ—કન્યા યહીં રહેગી.

મદનમંજરી—કારન ?

બિક્રમ—ઇસકા બચન! ઇસકા શલન!

દોહરા.

"જો જગમેં જયસી કહે, વયસી આગે આય,
બાતે હાથી પાઇયે, બાતે હાથી પાય!"

અબયાત.

મનોરમા—

(ખુદસે) બાતિનમેં જો સોચા થા, જાહિર વહી પેશ આયા,
જિસ બાતકા ખટકા થા, આખિર વહી પેશ આયા.
(રાજાસે) કયા મુઝકો ઇસ તનહાઇમેં કુયદકા રંજ ઉઠાના હોગા?

બિક્રમ—જો દઅવા કરકે કહતી હો, ઉસકો કરકે દિખાના હોગા।

મનોરમા—હાય!

બયત.

બહાર આતેહી કુન્જ કફસમેં સયદ હુયે।
ચમનભિ દેખને પાયે ન હમ, કે કયદ હુયે!

મદનમંજરી—પ્રાણનાથ, હમારી બહૂ અબ પુત્રીકે સમાન હય.

બિક્રમ—યેહ કૌન નહીં જાન્તા, કોઇ અંજાન હય?

મદનમંજરી—ચમનકા બૂટા અગર ખુરાબી હો તો માલી કયા કરતા હય?

બિક્રમ—જો બૂટા ટેડા હો ઉસે બાંધકે સીધા કરતા હય।

અબયાત.

મદનમંજરી—જુલ્મ મેરે કલેજે પર ન કરો।
ન કરો જોર ઇસ કદર ન કરો।

બિક્રમ—મેરે આગે જિયાદા શર ન કરો,
જાવ, તકરીર બે અસર ન કરો.

રાજરતન—માતાજી, પુત્ર પતોહૂકા કુછ ધ્યાન ન લાવ, પતીકી આગ્યાકો ઇશ્વરકી આગ્યા સમઝકર સીસ ચડાવ.

મદનમંજરી—સચ બેટા, પતીકે પગ પર સો બેટે, હજાર બહૂ બલહાર કરૂંગી, ફિરભી ન તકરાર કરૂંગી. પ્રાણનાથ, આપકી આગ્યા સીસ ચડાતી હૂં મયઁ યહાંસે ચલી જાતી હૂં.

[ચલતી હય, મનોરમા લપકકર પકડતી હય.]

મનોરમા—(રોતી હુઇ) નહીં; માતાજી ન જાવ, મુઝે દુખસે છુડાવ, મેરે આડે આવ.

મદનમંજરી—(પલ્લા છુડાકર) બેટી, તુમ અપને સુસરકો મનાવ, જાને દો; મુઝે ન રૂલાવ. [મદનમંજરી ચલી જાતી હય.]

મનોરમા—પિતાજી, મેરા અપરાધ ક્ષમા કરો, મુઝ અબિલાપર દયા કરો. મયને જો કહા સો સચાઇ બતાનેકો, ન દિલ દુખાનેકો, ન કર દિખાનેકો. [રોતી હય.]

મંગલ—હરે રામ! રામ!! રામ!!!

બિક્રમ—ચુપ! કયા બકતા હય? તુમ સબકે સબ ચુપ રહે જાવ, હમારે કામમેં ગડબડ ન મચાવ! કૂંવર! તુમ અપની સ્રીકા પક્ષ કરોગે, યા મેરા કહા માનોગે?

બયત.

રાજરતન—

પિતા સ્વર્ગ હય, પિતા ધર્મ હય, પિતા મુક્તિકી ધારા હય,
જો નર પિતા ભક્ત હોતા હય, સો ઇશ્વરકા પ્યારા હય.

બિક્રમ—શાબાશ! આગે આવ. (બરહમનસે) પંડિતજી, જલ લાવ. (કુંવરસે) હાથમેં જલ લો, પ્રણ કરો, બોલો. "સપનેમેંભી કભી યહાં ન આઉંગા, જબતક બાપકી આગ્યા ન હો; ઇસ ઔરતકા મુંહ ન દેખુંગા."

મનોરમા—અરે નહીં! અયસા અન્યાય ન કરો. કયા પતી બિછોહસે મુઝે બાવરી બનાવગે? કયા જીતેહીજી મુઝે બિરહ વિયોગકી અગનીમેં જલાવગે? હા ઇશ્વર! [ગિરતી હય.]

બિક્રમ—(રાજરતનસે) બોલ! બોલતા કયૂં નહીં?

રાજરતન—ન-ન-ન આઉંગા, મુંહ ન દેખુંગા.

મનોરમા—મહારાજ! દાસીપર ધ્યાન કરો, દયામય ફરમાન કરો.

બિક્રમ—રાજાકા ફરમાન, કન્યાકા દાન, યેકહી બાર હોતા હય. અપની હટ છોડ઼ દો, અપને દગ્યવાસે હાથ ઉઠાવ, તો ઇસ આફતસે અભી છુટ જાવ.

મનોરમા—અપની હટ? સચ્ચી હટ? દુખસે ડરકે મયઁ સચાઇસે નાતા તોડ઼ દૂં? દુનિયાકે વાસ્તે ધર્મ ઔર ઇશ્વરકા ડર છોડ઼ દૂં? કભી નહીં! મયઁ સચાઈ પર જાન લડ઼ા દૂંગી, આપ દેખેંગે તો મયઁ દિખા દૂંગી!

બિક્રમ—દેખૂંગા, પરંતુ મયઁ રૂઠા તો તુઝસે જગ રૂઠેગા, તબ તેરા ઘમંડ ટૂટેગા.

બયત.

મનોરમા—જગકે રૂઠેસે કયા હોગા, અગર મેરા કરતાર ન રૂઠે,
સબ રૂઠે તો રૂઠે મુઝસે, મેરા સરજનહાર ન રૂઠે!

બિક્રમ—મનોરમા, અગર કુચ્છ લાલચ હય અપની જિન્દગાનીકા, જવાનીકા, તો અબભી પચતાવા કર અપની નાદાનીકા.

મનોરમા—જિન્દગાની ફાની, જવાની; બહની નદીકા પાની. કયા દગ્યવા જિન્દગાનીકા ઔર કયા પચતાવા જવાનીકા?

અબયાત.

બિક્રમ—અબ તુઝકો મદદ હોગી ન જિન્હાર કિસીકી,
મનોરમા—અટકી નહીં રહ જાતી અય સરકાર કિસીકી!
બિક્રમ—મેરી નાફરમાનીસે, તેરી શેખી ઘટહી જાયગી,
મનોરમા—મેરીભી અય રાજાજી, જયસી વયસી કટહી જાયગી.

બિક્રમ—અચ્છા, મગર યાદ રખના કે મેરીબી રાજાકી હટ હય!
મનોરમા—આપકી રાજાકી, તો મેરીબી ત્રિયાકી હટ હય!
બિક્રમ—તેરી મૂર્ખાઇ, લડાઇ, મિટા દેગી તેરી બડાઇ.

અબયાત.

મનોરમા—

જો સમઝેગા ખરી સચાઈ સો બાઝૂશેગા મુઝે બડાઈ,
જો હોગા બેદર્દ કસાઈ, સો કયા જાને પીર પરાઈ?

બિક્રમ—ઓ બદ ગૌહર, તેરા જવહર, કંકર પથ્થરમેં મિલા જાતા હય.

મનોરમા—યેક પથ્થર પૂજા જાતા હય, યેક પથ્થર ઠોકરેં, ખાતા હય. આદમી આદમીમેં અંતર હય, કોઇ હીરા હય, કોઇ કંકર હય!

બિક્રમ—હૂં? અચ્છા.

બયત.

દેખતા હૂં અબ, કે જી ક્યૂં કર બચા લે જાયગી,
હોકે નાફરમાન દુનિયાસે તૂ કયા લે જાયગી.

મુસલ્લસ.

મનોરમા—

જો જહાંમેં આય, ચલતે વકત વ્હો કયા લે ચલે?
હાં, અગર કુચ્છ લે ચલે, તો સિર્ફ ઇતના લે ચલેઃ—
કામ અચ્છા કર લિયા, ઔર નામ અચ્છા લે ચલે.

બિક્રમ—તો કયા સચમુચ તેરી જાન તુઝે ભારી નજર આતી હય?

મનોરમા—મેરી જાન અગર સચાઈમેં લડાઇ જાતી હય, તો મયઁ વ્હો બેગુનાહ બકરી હૂં, જો કિસી દેવતા પર ચઢાઇ જાતી હય!

બિક્રમ—તેરી આપતસે તેરા પિતા કયા કહેગા?

મનોરમા—આપકી અન્યાયસે વ્હો પરમાત્મા કયા કહેગા?

બિક્રમ—તેરી હટ તેરે ઘરાનેકા નામ હઁસાયગી.

મનોરમા—આપકી અન્યાય, લોક પરલોકમેં અજસ ઉઠાયગી!

બિક્રમ—અન્યાય? ઓ બેવકૂફ, "રાજા કહે સો ન્યાવ, ઔર પાસા પડે સો દાવ."

મનોરમા—રાજા કહે અગર નિતીસે ખિલાફ, તો પરજા કભી ન માને ઉસે ઇન્સાફ.

બિક્રમ—મયઁ હયરાન હૂં કે તેરી મૌત કયૂં ચલી આ રહી હય બેતહાશા.

મનોરમા—મયઁ હયરાન હૂં કે દેખ રહી હૂં આજ યહ કેયા તમાશા?

બિક્રમ—હયરાન! તૂ?

મનોરમા—હાં, મયઁ હયરાન. જબકે જહર નિકલતા હો ગુલાબસે! હયરાન, જબકે અંધેર મચતા હો આફતાબસે, ઔર હજાર હયરાન જબકે બેઈન્સાફી હો બિક્રમકી જનાબસે!

બિક્રમ—મનોરમા, સમઝ! નહીં તો ઇસી શાદીમેં માતમ હોગા, તેરા સારા કુન્બા ગમસે બેદમ હોગા!

અબયાત.

મનોરમા—

જહાં શાદી હય, માતમકા વહીં ચરચાબી હોતા હય,
અગર ચોથી હુઈ, તો યેક દિન તીજાબિ હોતા હય!

બિક્રમ—ક્રોધ આતા હય, તેરી ગરદન ઉડાનેકે લિયે,
રહમ ખાતા હૂં મગર તેરે ધરાનેકે લિયે.

મનોરમા—ક્રોધ હય, દુખિયાકો જાલિમસે બચાનેકે લિયે,
ક્રોધ કયા આતા હય, કમજોરોંપે આનેકે લિયે?

બિક્રમ—હા! નાચાર હૂં કે તુ યેક નારી હય જરાસી, નહીં તો મેરી તલવારભી હય તેરી ખૂનકી પ્યાસી!

મનોરમા—તલવાર જો બંધી રહતી હય કમરસે, વ્હો યેક બેગુનાહકે ખૂનકો કયા તરસે? તલવાર ચલતી હય આદમીકે ચલાનેસે, તલવાર નિકલતી હય ક્રોધકે આનેસે, તલવાર બદનામ હય ઇન્સાનકે સાથસે, મગર ગલે કટતે હયઁ ખુદ ઇન્સાનહીકે હાથસે! તલવારભી જો અસીલ હય સો ઝુકતી હય, મગર ઇન્સાન, મગરૂર ઇન્સાનકે સરમેં સમાઈ હવા નહીં રુકતી હય!

બયત.

બિક્રમ—યહે બાત હય? તો ખબર, ખબરદાર, દેખના!

મનોરમા—તકદીર જો દિખાય સો નાચાર, દેખના!

બિક્રમ—ઠીક. સિપાહિયો! સીડી લાવ, ઇસે મહલમેં પહુંચાવ, નઈ દાસિયોંકો બુલાવ. (માનિકલાલ જાતે હયઁ) હીરાલાલ! મોતી, માનિક ઔર અપને આદમિયોંકે સાથ યહાં સખ્ત પહરા કરો.

કિત્અ.

હરેક આદમી ઇસકી નજરસે દૂર રહે,
યહે બદ જબાન ખુદ અપની ખબરસે દૂર રહે.

જુદાઈ અયસી હો અપને ચગાનોંસે ઇસકે,
કે ઇસકી જાનભિ ઇસકે જિગરસે દૂર રહે।

બયત.

મનોરમા—મગર, હજાર હુઝૂરે બશરસે દૂર રહે,
મજાલ કયા હય કે ઉસ દાદગરસે દૂર રહે?

[ચપલા, ચંચલા આતી હયઁ.]

બિક્રમ—દાસિયોં! યહ લડકી હમારી કયદી હય, તુમ ઇસકી નિગહબાન રહો, ચૌકસીમેં હરઆન રહો. કોઈ ઇસકે મહલમેં જાને આને; ફિતુર મચાને ન પાય.

દોનોં—આગ્યા સરકાર. (ખુદસે) ચોર ચૌકીદાર!

મનોરમા—કયદ? મુઝે કયદ? અચ્છા, કયા હુવા! અયસી બેઝા કયદમેંભી, પાંવકી હર જંઝિર મેરે ગલેકા તોડા હોગી, હાથકી હર હથ-કડી ફૂલોંકા ગજરા હોગી. હર તૌક હોગા નેકનામીકા જોશન, ઔર યહ બંદીખાના હોગા મેરી કીર્તિસે રોશન!

[મનોરમા, સીઢી બતાકે]

બયત.

યહ સીઢી આપકી, હમ સ્વર્ગકી સીઢી સમઝતે હયઁ,
હરેક તખ્તેકો ઇસકે પૂજેકી પીઢી સમઝતે હયઁ.

બિક્રમ—દેખૂંગા, અબ તુઝે કૌન છુડાયગા!

મનોરમા—વ્હો, જિસને ગજકો ગ્રહસે છુડાયા, વ્હો જિસને દ્રોપતીકો દુસાસનસે બચાયા, વ્હો જિસને પયદા કિયા; અબ તક જિલાયા. મુઝે વ્હો કરતાર છુડાયગા ઔર તમાશે દિખાયગા! (સીઢીપર ચઢકે ઔર ઠહરકે) મહારાજ, નાફરમાની; બદજબાની ક્ષમા કરના, ઇતની દયા કરના, પરંતુ યાદ કિયા કરના કે:—

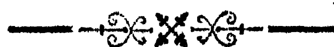
અબયાત.

સચસે સૂરજ તપતા હય, ઔર સચસે યહ આકાશ ખરા હય,
સચસે વાયૂ ચલતી હય, ઔર સચસે પરબત પેડ ગરા હય.
હીરા ફિર હીરાહી હોતા હય, હીરા કુચ્છ કાંચ નહીં હય,
સચ્ચા ફિર સચ્ચાહી હોતા હય, સચ્ચેકો આંચ નહીં હય!

[મનોરમા દરવાજેકે પાસ જાતી હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ ચૌથા.

રાજ મહલમેં યેક ચૌગાન.

[ચપલા, દાસીકે લિબાસમેં બિચાર કરતી હુઈ આતી હય.]

ચપલા—આખિર રાજાને દગા દી, રમા બહનકો સજા દી. મગર કયા હુવા, હમભીતો સહી, કે જો અપનીસી કર દિખાયેં, અપની ત્રિયા ચરિત્રસે ઉસે છુડાયેં. રાજા ભારી, મયેં હલકી, પરંતુ ફિરભીઃ—

બયત.

હલકા અપની યુકતીસે, ભારીકા જોર દબા સકતા હય,
પગપર પડકે, પાનીકા રેલા, દીવાર ગિરા સકતા હય!

[એક દાસી અપને સરપર યેક બરા થાલ લીયે આતી હય.]

ક્યૂં, રસોઇ પહુંચા આઇ?

દાસી—જી હાં, ખિલા આઇ.

ચપલા—ઇધર આ, બાસન દિખા.

દાસી—અજી દેખો ના! ભય કયા? કોઇ ચોર ચકાર હયેં કયા?

ઠુમરી.

હેજી મેરે ચોખે ચલન પર કયસા તૂફાન,
અયસે સચ્ચે સુભાન પર ઝૂઠા હય ગુમાન.
કયસી નીરાલી સમજ હય વાહ વા!
તુમ્હી ખરી હો, સારી દુનિયા લચર વાહ વા!—હેજી.
કિતને જહાંમેં સચ્ચેભિ હયેં ઔર,
ઝૂઠેભિ લાખોં હજાર, જાવ! જાવ!
સભિ નહીં હયેં ઝૂઠે મુંડે બશર વાહ વા!—હેજી.

[થાલકે બાસન દિખલાતી હય.]

ચપલા—બાબા, યેહ ચાકરી હય; મસખરી નહીં. અપના ફર્જ ન બજાઉં, તો કલકો આપ મારી જાઉં. (એક ઔંધા કટોરા દેખકે) યેહ કયા હય?

દાસી—કટોરા હય.

ચપલા—ઔર યેહ?

દાસી—ગિલાસ.

ચપલા--દેખ, કુછ ઇસકે અંદર તો નહીં, કોઇ ચિઠ્ઠી પતર તો નહીં?

દાસી--(મોં ચઢાયે પાસ આકર) લો દેખો! બાઇ, તુમ તો બડી પરપંચી હો! [કીસા ટટોલકે ખત નિકાલતી હય.]

ચપલા--અરે યેહ ચિઠ્ઠી કયસી?

દાસી--ચિઠ્ઠી કયસી! ભૂલ ગઇ? કલ તુમને યેક ચિઠ્ઠી મનોરમાકે નામ મુઝે દી થી યા નહીં?

ચપલા--હાં, પરંતુ યેહ તો વોહ ચિઠ્ઠી નહીં!

દાસી--નહીં. વોહ ખત મયંને ઉસે દિયા, ઔર જબાની.ભી કહા, કે ખાને પીનેકા જો જી ચાહે મંગા લેના, રાજાજીકી આગ્યા હય કે જો માંગે તુર્ત ભેજ દેના.

ચપલા--ઇસકા જવાબ?

દાસી--કુછ નહીં. આજ જબ મયં વહાં પહુંચી તો રમારાની રોતી જાતીથી, ઔર બયઠી ચિત્રં બનાતીથી. (ચપલાકે હાથમેં જો ખત હય ઉસે ઉલટકર લડ઼કોંકી દો શબીહ દિખલાતી હય.) યેહ દેખો, દો છોકરે બનાયે હયં. [ચપલા તારકે મુસકિરાતી હય, મગર બાત બનાતી હય.]

ચપલા--યેહ તો છોકરયોંકા ફ઼ાયદા હય, જબ બેકાર બયઠતી હયં, તો તસવીરેં બનાયા કરતી હયં!

દાસી--જબ મયંને તુમારે ખતકે જવાબકા સવાલ કિયા, તો ચિડ઼કે ઇસી કાગજ પર યેહ લિખ દિયા.

ચપલા--યેહ કયા! [પઢ઼તી હય.]

દોહરા.

મયના માગૂં જો મિલે, ના મયં ચાહૂં ખાસ,
નહીં મુઝે દરકાર કુછ, નહીં કિસીકી આસ.

[પઢ઼કે ઉલટા મતલબ સમઝાતી હય.]

(દાસીસે) સમઝી? યેહ તો લિખતી હય કે મયં ન કુછ માંગતી હૂં ન કુછ ખાસ કર ચાહતી હૂં, જો મિલે સો ગનીમત!

દાસી--હાં બા, યેહભી સચ હય.

ચપલા--અચ્છા, જો કુછ નહીં માંગતી તો ઉસકી ખુશી. રાજાજીસે કહૂંગી, યેહ પત્ર દિખાઉંગી. જા, બાસન રખવા દે, જરા આસાઇશ લે. (દાસી જાતી હય, ખુદસે) અહા! રમા બહનને કયસા દોઅર્થી શબ્દ લિખા હય! જાહિરમેં તો મયં ના માગૂં, યાની મયં નહીં માંગતી; અયસા અર્થ હોતા હય, પરંતુ અસલમેં મયના મંગાયા

હય, ના મયઁભી ઉલટકર મયના હોતા હય. અભી ચલકે મયના ભેજૂં, જરા દેર ન લગાઉં. [દએ પાંવ માનિકલાલ આતા હય.]

બયત.

માનિકલાલ—વ્હે આપિ આપ અપને દિલસે બયાન હોગા,
યા કુછ હમારે દિલકાભી તુમકો ધ્યાન હોગા!

ચપલા—અજી અબ તો તુમારાહી ધ્યાન હય, યહી તો વક્તે ઇમ્તિહાન હય. (ચિઠ્ઠી દેતી હય) વ્હે લો, બહનકી ચિઠ્ઠી.

માનિકલાલ—(ચિઠ્ઠી પઢકર) મયના માગૂં.

ચપલા—અજી ઇસે છોડો. (તસવીરેં દિખાતી હય) વ્હે તસવીરેં દેખો, ઇસકા મતલબ બતલાવ.

માનિકલાલ—ચિત્રાવલી ભાષા તો હમેં નહીં આતી, ક્યૂં કર બતાદેં?

ચપલા—અચ્છા, નહીં સમઝે તો લો હમ સમઝાયે દેતે હયઁ. હિન્દી ખ્રિજ ભાષામેં છોકરેકો કયા કહતે હયઁ?

માનિકલાલ—છોરા.

ચપલા—છોરેકા બહુ બચન?

માનિકલાલ—છોરાવો.

ચપલા—હાં! બસ અબ સમઝ જાવો. છોરાવો, યાની છોડાવો, બાર ન લગાવો. રમા રાનીકો જલ્દ કૈદસે છોડાવ.

માનિકલાલ—પ્યારી! ઇસ કામમેં હાથ ડાલતે મેરે પાંવ નહીં બઢતે.

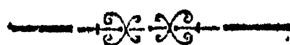
કહરવા.

ચપલા—આશિક હોકર મુઝપર દૌડે આયે તુમ અબ રાનાજી.
માનિકલાલ—હાં હાં, ઠીક ઠીક, તુમને જાના સચ ગાય, દાના.
ચપલા—મેરે જોબનકે ગુલશનમેં, ભઁવરા બનકે આનાજી.
માનિકલાલ—હાં હાં, ઠીક ઠીક, તૂ ગુલ મયઁ, બુલબુલ દિવાનાહી.
આશિક.

ચપલા—મયઁભી દિલજાન, તુઝપર હૂંગી કુરબાન,
મગર મેરા અરમાન, કરો પૂરા હરબાન.
દિલકો સમઝાવો મેરે, જીકો બ્હેલાવો મેરે,
માનિકલાલ—મકસદ બર લાવો મેરે, જલ્દીસે અય દિલજાન.
આશિક.

[દોનોં જાતે હયઁ.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ પાંચવાં.

દરિયાઈ મહલ-મનોરમાકા કુતુબખાના-અંદરૂની હિસ્સા.

[હીરાલાલ, માનિકલાલ ઔર મોતીલાલ, ફૌજી પોશાકમેં હથિયાર લગાયે, બાતેં કરતે ચલે આતે હયૈં, મોતીલાલકે હાથમેં એક ખત હય.]

મોતીલાલ—(હીરાલાલકો ખત દિખાતા હુવા, આજીજીસે) મેરી મંગેતર; મરન સેજપર પડ઼ી હય, ઉસકી આખરી ઘડી હય. કૃપા કરકે એક આધ ઘંટેકો મુઝે જાને દીજિયે, ઉસે દેખ આને દીજિયે.

હીરાલાલ—મોતીલાલ, અપના પહરા છોડ઼કે તુમ નહીં જા સકતે, મહારાજકી મરજી બગયર છુટ્ટી નહીં પા સકતે.

[હીરાલાલ ઔર માનિકલાલ જાતે હયૈં, મોતીલાલ સર ઝુકાકે ખડ઼ા રહતા હય, રૂપાવતી આકર પૂછતી હય.]

રૂપાવતી—ભાઈ! યહ કયા સૂરત બનાઈ? મયૈં તુઝે દેખને આઈ, તેરે ચિહરે પર ઉદાસી કયૂં છાઈ?

મોતીલાલ—બહન, મેરી મંગેતર મયનાકા કુછ હાલ સુના હય?

રૂપાવતી—હાય! ભાઈ, ઉસકા હાલ તો બહુત બુરા હય!

મોતીલાલ—અફસોસ! ઔર મુઝે છુટ્ટી નહીં મિલતી, કોઈ બદલી નહીં મિલતી!

રૂપાવતી—કયૂં? કયા ઔર લસ્કરી રાજાકે પાસ નહીં?

મોતીલાલ—બહુત હયૈં; પરંતુ ઉનપર ઇતના બિસ્વાસ નહીં હય! તેરે બદલી પાના દો ઘડ઼ીકોભી જાતા.

રૂપાવતી—ચિન્તા નહીં; તુ જા, ભાભીકો દેખ આ. યહાં મયૈં દેખ લૂંગી, ખુદ પહરા દૂંગી!

મોતીલાલ—બહન, તુઝે ધન હય! પરંતુ મુઝે તેરે સંકટકા ખિયાલ હયૈ!

રૂપાવતી—ભાઈકે વાસતે બહનકી જાનભી જાય તો કયા માલ હય!

મોતીલાલ—શાબાશ! જબ તો આ, અપની દૂસરી વરદી પિન્હા દૂં, તુઝે સિપાહી બના દૂં. [દોનોં જાતે હયૈં, બઆદ મહલકે બરામદે પર, હાથમેં મયનાકા પિંજરા લિયે, મનોરમા આતી હય ઔર મયનાસે બાતેં કરકે અપના જી બહલાતી હય.]

ગઝલ—કવ્વાલી.

મનોરમા—

પઢો હર નામ અય મયના, અચલ હો જાયગા પિંજરા,
નિકમ્માં હો ગયા જિસ રોજ, કિસ કામ આયગા પિંજરા.
પખેરૂ લા મકાં કે તુમ, પડે હો આકે પિંજરેમેં,
કહાં તક કૈદ ઝેલોગે, કહાં તક ભાયેગા પિંજરા—પઢો.
હવા અયસી ચલેગી કોઇ દમ અયવાંને આલમમેં,
ન રહને પાયગી મયના, ન રહને પાયગા પિંજરા—પઢો.
કિસી દિન આકે સૈયાદે અજલ જબ જાલ ડાલેગા,
સુવા ઉડ જાયગા, ખાલી પડા રહ જાયગા પિંજરા—પઢો.

[ગીત ગાકર, પિંજરા લિયે હુવે મનોરમા અંદર જાતી હય, નીચેસે લશ્કરી પોશાક પહને હાથમેં બંદૂક લિયે રૂપાવતી આતી હય.]

રૂપાવતી—અહાહા! અરે વાહ રે મેરા બગલ! વાહ રે દગલા ફસલ! યેહ દગલા, યેહ પયજામા, યેહ પાગ, મોરકે પીછમેં કાગ! બાના બહાદુરીકા, મગર કલેજા સ્ત્રીકા! યેહ મૂંછ હય કે બિલાઇકી પૂંછ હય! મરદુવે ઇસે આબરૂકી નિશાની કહતે હયઁ, મગર મુઝે તો યેહ અચંભા આતા હય કે મર્દ ગાનસ મુંહપર યેહ ઘાસ કયસે જમાયે રહતે હયઁ? યેહ મુંહ પર ચિપકી રહે તો ઠીક. કિસીકે સામને નિકલ આયગી, તો મેરી સારી મરદાનગી નિકલ જાયગી. (દબે પાંવ ચપલા આતી હય ઔર પીછે ખડી હોકર સુન્તી હય. હઁસકે) જો કોઇ જાન જાય કે મયઁ મર્દ નહીં ઔરત જાત હૂં, તો ફિર?. [સર તા પા દેખતી હય.]

ચપલા—(ખુદસે અલગ) ઔરત જાત! અચ્છી બાત! ઠીક ઘાત! અબ કુંવરકે નામસે ઇસકી પોશાક ઉતરવા લે જાવું, ઔર રમારાનીકો ઇસી પોશાકમેં કૈદસે ભગા લાનેકી હિકમત લગાવું.

રૂપાવતી—જો કોઇ જાન લે કે મોતીલાલકી બહન હૂં તો મજા હો જાય, સિપાહીકા સિપાહા હો જાય! (ચપલા, આગે બઢતી હય, રૂપા ઉસે દેખકર મોતીલાલકા સિખાયા હુવા સવાલ ભૂલકર ઘબરાકર દૂસરા દિકા બોલતી હય, ફિર જબાન સંભાલતી હય) સિકંદર? અરરરર, નહીં; મછંદર? હુકમદર?

ચપલા—યેહ કૌન મોતીલાલ?

રૂપાવતી—મોતી યા મૂંગા! તુમસે વાસ્તા?

ચપલા—અરે ભાઇ, અકર પકર ન કરો. લાવ; અપની પગરી ઔર દગલા ઉતાર દો!

રૂપાવતી—ક્યૂં ?

ચપલા—કુંવર સાહેબને મંગવાઇ હય।

રૂપાવતી—દગલા ન ઉતરેગા।

ચપલા—મયેં ઉતાર દૂં ? [હાથ બઢ઼ાતી હય.]

રૂપાવતી—ખબરદાર! હાથ ન લગાના।

ચપલા—અરે! વ્હે ડરના, વ્હે ડરાના।

રૂપાવતી—(દમસે) પરાઇ ઔરત પરાયે મર્દકો ક્યૂં હાથ લગાયે ?

ચપલા—તો પરાયા મર્દ ઔરતોંકી તરફ નખરે ક્યૂં દિખાય ? (દમસે) દોગે યા રુસ્વા હોગે ?

રૂપાવતી—(ડરકે) રુસ્વા! ન-ન-ન નહીં, લેજા।

[દગલા નિકાલ દેતી હય.]

ચપલા—(ઉઠાકર) ચલો, અબ ઇજાર ઔર જૂતા દો, જલ્દી કરો.

રૂપાવતી—(ખુદસે) અયસા ક્રોધ આતા હય કે સચમુચ જૂતા દૂં; અભી યેક તડ઼ાકસે લગા દૂં, પર કયા કરૂં; બેબસ હૂં। (જાહિર) જૂતાભી ?

ચપલા—ઔર કયા ? કુંવર સાહ઼ેબ લિબાસ પહનેંગે તો કયા નંગે પાંવ રહેંગે ?

રૂપાવતી—(ખુદસે) હરે રે ! કયા સફ઼ાી। કમબખ઼્તી! (જાહીર) બે જૂતા લિયે ન જાયગી ?

ચપલા—નહીં, લાવ.

રૂપાવતી—(ગુસ્સેસે) જાવ. [જૂતે નિકાલ દેતી હય, ચપલા ઉઠા લેતી હય.]

ચપલા—મોતીલાલ, ક્ષમા કરના. મયેં પરાઇ દાસી હૂં, કયા કરના! ન ડરો, ઇશ્વરકો યાદ કરો. [સબ કપડ઼ે લેકર ચલી જાતી હય]

રૂપાવતી—વાહ! સુગનતો અચ્છા હુવા! પાંવ ખ઼ાલી હુવે, સર નંગા હુવા, સંતરીકા સંતરા હુવા. જ્હો સત્યાનાસી, કૂંવરકી દાસી, કિસીકો યહાં બુલાય, મુઝે દિખાય તો મેરી ખ઼ાસી મરમ્મત હો જાય! ભગવાન કરે જલ્દી મોતી આ જાય કે મેરે માથેસે બલા જાય. (સામને હીરાલાલકો દેખકર) અરે ! વ્હે કૌન! અબ કહાં જાઉં! ઇસે કૌન મુંહ દિખાઉં। [યેક તરફ હટકે, મુંહ ફેરકે, ખડ઼ી હોતી હય, હીરાલાલ નાયક આતા હય.]

હીરાલાલ—(ઇધર ઉધર દેખકર) અયેં! મોતી કયા વહ્યા! કયા ચલા ગયા ?

રૂપાવતી—(કનખિયોંસે હીરાલાલકો દેખકે ઔર પહચાનકે) ઓ બાપરે! યહ તો વહી મુવા હય, જો આજ કઈ મહીનેંસે મુઝપર આશિક હુવા હય!

હીરાલાલ—(રૂપાકો દેખકે, મગર ન પહચાનકે) ઓહો! યહ કયા હાલ! કોન! મોતીલાલ?

રૂપાવતી—અરે નહીં નહીં, મયઁ અબિલા હૂં, મયઁ મોતીકી બહન રૂપા હૂં. [મૂંછે નિકાલ લેતી હય, હીરાલાલ ઉસે પહચાન કર ખુશ હોતા હય ઔર ગલે લગાને દૌરતા હય.]

હીરાલાલ—રૂપા! મેરી પ્રિયા! (હાથ ફૂયલાકે) આ, ગલે લગ જા!

રૂપાવતી—(હટકે) ઠહરો, બાત સુનો. જબ તુમને ભાઈકો ન જાને દિયા, તો નાચાર ઉસકા પહરા મયઁને લિયા.

હીરાલાલ—બહુત અચ્છા કિયા. આજ મહબ્બતકી દાદ મિલી, ઘર બયઠે મેરી મુરાદ મિલી.

રૂપાવતી—અબ કૃપા કરકે કિસી ઔરકો બુલા લો, મુઝે જાને દો.

હીરાલાલ—અબ જાનેકા નામહી ન લો. અય મનમોહન, ચંદ્ર બદન! તુમને મુઝે બહુત દિનોં સતાયા હય, આજહી તો મેરા ઔસર આયા હય!

રૂપાવતી—ઇસ બુઢાપેમેં જવાન ઔરત પર તાક લગી હય? બૂઢે હુવે, અભી તક નાક લગી હય?

હીરાલાલ—મયઁ બૂઢા! વાહ! અય પ્રિયા, કયા નહીં સુના કે જબ સાઠા તબ પાઠા?

ઠુંમરી.

બૂઢા નહીં મયઁ જવાન.
ઓ જાન, છયલા, રંગીલા હૂં બાંકા, તિરછા રસિલા,
મેરે સરીકા જોડા, તુઝે મિલેગા થોડા, દિલજાની તુ માન—બૂઢા.
સૂરતમેં એક હૂં, સીરતમેં નેક હૂં,
તુઝપર કુરબાન હય મેરા જી.
આલા જરદાર હૂં, બાલા સરદાર હૂં.
રોજ છનનન છનનન કરૂંગા સદકે જર તુઝપર.
ડર ના ડર ના ઓ જાના ના ડર—બૂઢા.

રૂપાવતી—કયા કુચ્છભી દયા ન કરોગે?

હીરાલાલ—દયાકા દરવાજા બંદ હો ગયા. તુમ્હેં બ્યાહ નહીં ભાતા તો મુઝે બયર પસંદ હો ગયા.

રૂપાવતી --(ખુદસે) બિહતરકે બાત બનાઉં, ઇસે બાતોમેં ઉડ઼ાઉં. (જાહિર) અચ્છા, ઘડ઼ી ભર બિચાર કરને દો, દિલ ઉસ્તવાર કરને દો.

હીરાલાલ--બિચાર કરો, મગર ભાગને ન પાવગી, ચૌ તરફ પહરા હય; ફૌરન પકડ઼ી જાવગી. [જાતા હય.]

રૂપાવતી--પકડ઼ી જાઉં, મરૂં, માર ખાઉં, પરંતુ ઇસ ચંડાલકે ફંન્દેમેં કભી ન આઉં. હા! મોતી, તૂ કિધર ગયા, કહાં મર ગયા! આયગા યા મુઝે જમપુરી પહુંચાયગા? [ફૌજી પોશાકમેં જલ્દીસે મોતી આતા હય.]

મોતીલાલ—બહન! યહે કયા દસા!

રૂપાવતી—કિયેકી સજા. લા, અપની પગડ઼ી લા.

મોતીલાલ—મેરી પગડ઼ી?

રૂપાવતી—પગડ઼ી લા, નહીં તો દમ ચલા!

મોતીલાલ—અરે પર—[પગડ઼ી ઉતારતા હય, રૂપા હાથસેં છીન લેતી હય.]

રૂપાવતી—દગલા ઉતાર!

મોતીલાલ—અરે પર તેરા —

રૂપાવતી—ચુપ મેરા બદન સનસનાતા હય, ચક્કર આતા હય.

મોતીલાલ—તૂ હાલ તો બતા, કયા હુવા?

રૂપાવતી—દગલા લા, નહીં તો હોશ ખોતી હૂં, બેસુધ હોતી હૂં.

મોતીલાલ—અચ્છા; ઠહર, જરા સબર કર.

[દગલા ઉતારતા હય, રૂપા જલ્દીસે છીન લેતી હય.]

રૂપાવતી--ચલ; ઇજાર દે ઔર જૂતી ઉતાર દે.

મોતાલાલ--અરે પર મેરા પહરા. અપના બાના કયા કિયા?

રૂપાવતી—જહન્નમમેં ગયા! મયૈં ગિરતી હૂં, યહીં મરતી હૂં.

મોતીલાલ—અરે નહીં, નહીં, દેતા હૂં ઠહર.

[પયજામા જૂતા નિકાલ દેતા હય, રૂપાવતી સબ ઉઠા લેતી હય.]

રૂપાવતી--(ખુદસે) ધન ભગવાન! બચી જાન! ભાગરે બાબા ભાગ! [ભાગ જાતી હય.]

મોતીલાલ--યા ભગવાન! યહે કયા માજરા! બહન કદાચ કિસી પેચમેં આ ગઇ જભી ઘબરા ગઇ. પરંતુ લિબાસ કયા કિયા! હો ન હો, કિસીને ઉતરવા લિયા. અબ મયૈં કયા કરૂં? વરદી તો દોહી થી, તીસરી કહાંસે લાઉં! (સોંચકે) માનિકલાલકે પાસ જાઉં યેક જોડ઼ા માંગ લાઉં, પરંતુ ઇસ રૂપસે ચલૂ તો રસ્તેમેં કૌન મુહ દિખાઉં? બિહતરકે યેક ચાદરસે મુંહ છપા કર નિકલ જાઉં ઔર યહે યુક્તી બનાઉં

[અંદર જાતા હય. ચમ્પા રસોઇકા થાલ લિયે, ચંચલા મોતીલાલવાલી ફોજી પોશાક પહને ચપલાકે સાથ આતી હય.]

ચપલા—(ચંચલાસે અલગ) બહન ચંચલા! યહ અપની પોશાક પહેનાકે, રમાસે તુર્ત નિકલ આનેકો કહના, ઔર તૂ ઉસકી જગહ હુશ્યારીસે રહના.

ચંચલા—ચિન્તા નહીં. [મોતીલાલ હાથમેં એક ચાદર લિયે આ જાતા હય ઔર સબકો દેખકે ઘબરાતા હય.]

મોતીલાલ—(ખુદસે) અરે! રાનીકી રસોઇ આ ગઇ! અબ ક્યા કરૂં! લાવ કોઇ બહાના કરૂં. (અંજાન બના સર પકડકર જોરસે કરાહતા હય.) ઉહૂ! સર ફૂટા જાતા હય, માથા ઉડા જાતા હય!

[બયઠ જાતા હય, ચપલા પાસ જાતી હય.]

ચપલા—ક્યા હય, મોતીલાલ?

મોતીલાલ—બુરા હાલ! આજ સર ન રહેગા! મારે દર્દકે ઘબરા ગયા, પસીનેમેં નહા ગયા! નાચાર લશ્કરી લિબાસ ઉતાર આયા, હવા લગી તો જરા કરાર આયા.

ચપલા—ઉતાર આયે? અચ્છા કિયા. તુમ મૌજુદ હો તો પોશાક ક્યા ઔર લિબાસ ક્યસા? લો જરા સીઢી લગા દો, રસોઇ અંદર પહુંચા દો. (મોતીલાલ ઢંગસે ઉઠકર સીઢી લગાકે કિનારે હો જાતા હય ઔર ઉહૂ હાય કરતા હય. ચંચલાસે) સંતરી, જાવ રાનીકો રસોઇ ખિલા આવ. [સંતરીકે ભેસમેં થાલ લીયે હુવે ચંચલા જાતી હય.]

મોતીલાલ—બહન, આજ તુમ સંભાલ લેના, દેખ ભાલ લેના.

ચપલા—ક્યા ચિન્તા હય, યહાં ક્યા કોઇ દૂસરા હય! પરંતુ યહ દર્દ ક્યસે પયદા હો ગયા?

મોતીલાલ—ક્યા બતાવું બહન, ક્યા હુવા! (સર પકડકે) અરરરરર! મુવા!

ચપલા—ઠહરો, મુઝે ઝાડ ફૂંક આતી હય, દેખો અભી પીડા નિકલ જાતી હય.

મોતીલાલ—હાં બહન, નિકાલ દો. (ખુદસે) વાહ! ક્યા દમમેં આ ગઇ! [મોતીકા માથા દબાતી હય, ઔર કુછ બરબરાતી હય.]

ચપલા—(ખુદસે) વાહ! ક્યા બાત છા ગઇ! (મંતર પડતી હય) છૂ! કાલી કલકત્તેવાલી, મેરી જીભ ન જાયે ખાલી, મરદોંકો મયૈં નાચ નચાઉં, દાનાકો નાદાન બનાઉં. અંતર, મંતર, જંતર, તંતર છૂ! (ફૂંકતી હય ઔર મોતીસે) કુચ્છ કમ હુવા?

મોતીલાલ—હાં જરા! [મહલસે સંતરીકે લિબાસમેં મનોરમા નિકલતી હય, ચપલા મનોરમાકો જાનેકો હાથકા ઇશારા કરતી હય.]

ચપલા—(મોતીસે) આરામ હો જાયગા. સંતરી, રસોઇ ખિલા આયા, અબ મયેં જાતી હૂં, બયઠો, ચૌકી કરો. [ચપલા જાતી હય.]

મોતીલાલ—(હઁસકર) કયા દમમેં આ ગઇ! ચલો પીડ઼ા ગઇ! અબ ચાદર ઓઢ઼કે વરદી લાઉં, નહીં તો હીરાલાલકો સાફ સાફ અપના હાલ કહ દૂં ઔર મનકા શક મિટાઉં. (સીઢ઼ી હટાકે ફિર સરપે ચાદર ઓઢ઼, મુંહ છિપાકે ચલતા હય, સામને દેખકે રુક જાતા હય.) અરે! હીરાલાલ. [ઘબરાકે કિનારે હટકે મુંહ છિપાયે ખડ઼ા હોતા હય, હીરાલાલ ઔર બેલા આતે હયઁ]

હીરાલાલ—(બેલાસે) બહન બેલા! દેખ મેરી પ્રિયા રૂપા (મોતીકો બતાકે) વ્હો ખડ઼ી હય, ઉસે સમઝા મનાકે બ્યાહ પર રાજી કર દે, તો મુંહ માંગા ઇન્આમ લે.

બેલા—ચિન્તા નહીં; આપ જાઇયે, મયેં શીશેમેં ઉતારતી હૂં. (હીરાલાલ જાતા હય, બેલા મોતીકી તરફ બઢ઼તી હય, મોતીસે ઉસે રૂપા સમઝકે) લો અબ ન શરમાવ, મેરે પાસ આવ. (મોતી ઘબરાકે દૂસરી તરફ ચલતા હય, બેલા પકડ઼તી હય) જરા સુનો તો, કહાં ચલી?

મોતીલાલ—(ખુદસે) ચલી!

બેલા—અબ માન જાવ, બ્યાહ રચાવ, અયસા વર ન પાવગી, ફિર પછતાવગી!

મોતીલાલ—(ખુદસે) યહે કયા બકતી હય! દીવાની તો નહીં હો ગઇ હય!

બેલા—વ્હો સરદાર હય, જરદાર હય, જરા બૂઢ઼ા હુવા તો કયા હુવા?

મોતીલાલ—અરે! યહ કિસ પાગલકા સામના હુવા!

બેલા—આવ ચલો, મેરી કોઠરીમેં બયઠો. કસબી ચોલી; બનારસી સાડ઼ી પિન્હા દૂં, હાતોંમેં મિંહદી; દાતોંમેં મિસ્સી લગા દૂં. નઇ ચૂડ઼િયાં મંગા દૂં, તુમકો પરી બના દૂં! (જરા મુંહકા કપડ઼ા હટાકે) અરે રાની, મુંહ તો ખોલો? (ગાલ ચૂમ લેતી હય) કુછ તો બોલો? અયેં! (ફિર મુંહ ચૂમ લેતી હય) આવ, માન જાવ.

દાદરા.

માન તું રંગીલી ગોરી, રસીલી ગોરી, બારિ તુ ભોરી.
ગોરી ગોરી તુ નાર, પ્યારી, સાડ઼ી ચોલી સંવાર,

તેરા કર દૂં સિંગાર, સમજ સુંદરિયા, નજર મિલા,
આ, નખરે ન કર, આ—ગોરી.

અરરર અભી તક મૂંછેં લગાયે હો? નિકાલો, ફેંક દો.

[બેલા, મોતીકે મુંહ પર ઝૂંટી મૂંછેં સમજકે નિકાલનેકો ખીંચતી હય, મોતી કરાહતા હય.]

મોતીલાલ—ઉફ્! આહ! રાંડ કહુબા તૂ કૌન? નહીં પહચાનતી?

[મોતી મુંહ ખોલ દેતા હય.]

બેલા—અયેં! મર્દ! [દોડ્કે હીરાલાલ આતા હય, મોતી સરપર કપડા લેકર પીઠ ફેરકે ખડા હો જાતા હય.]

હીરાલાલ—(બેલાસે) કૌન મર્દ? કહાં મર્દ? ઔરતસે મર્દ કયસે હો ગયા?

બેલા—(ચિઢ્કે) હો કયા ગયા, દેખો ન, વ્હે કૌન હય? તુમને રૂપા કહા, મયૈંને સચ જાના, દો બાર ઇસે ચુમ લિયા. અરે રામ! વ્હે મયૈંને કયા કિયા!

હીરાલાલ—(બેલાસે) અરી દીવાની, તૂ કયા બકતી હય! મેરી આંખોમેં ખાક ડાલકે સિસકતી હય? (મોતીસે ઉસકી પીઠપર હાથ રખકે) કયૂં પ્યારી, અબભી કહા માનોગી, યા સચમુચ હયરાન હોગી?

મોતીલાલ—(ચિઢ્કે ઔર ચાદર ફેંકકે) નાયકજી! પ્યારી કિસે કહતે હો? કયા મુઝે નારી વારી સમઝે હો?

હીરાલાલ—(ચૌંકકે) અરે! મોતી!

મોતીલાલ—ઔર કયા? મોતી નહીં તો ફિર કૌન?

હીરાલાલ—(અજબમેં) હેં! વ્હે કયા તમાશા! (મોતીસે) તેરી બહન કહાં હય?

મોતીલાલ—મેરે ઘર!

હીરાલાલ—વ્હો કયસે ભાગી, તૂ કયૂં કર આયા?

મોતીલાલ—મયૈં યહાં ચાર દિનસે હૂં, કુછ આજસે નહીં.

હીરાલાલ—થોડી દેર આગે તૂ યહાં થા?

મોતીલાલ—ફિર ઔર કહાં થા?

હીરાલાલ—બરાબર યહાં થા?

મોતીલાલ—જી હાં થા!

હીરાલાલ—ચુપ! મયૈં સૌગંદ ખાતા હૂં કે દસ પલ પહલે તૂ ઔરત થા, યા તો મયૈં ખુદ ગધા થા!

મોતીલાલ—આપ જો ચાહે સો હો, મગર મુઝે જો મર્દસે ઔરત બનનેકી તાકત હોતી તો મયૈં મહાત્મા હો જાતા, ચાકરી કરને ન આતા!

હીરાલાલ—મયૈં સખ્ત હયરાન હૂં!

મોતીલાલ—મયૈં હયરાન પરેશાન હૂં!

બેલા—ઔર મયૈં ચુમ્મી લેકે પશેમાન હૂં!

હીરાલાલ—(મોતીસે) અંદર ચલો, અપના બયાન લિખાવ.

[દોનોં જાતે હયૈં.]

ઠુંમરી.

બેલા—મેરે જોબનકી લૂટી બહાર, દેખો તો વો બાલમા.

અશઆર.

ગલેસે ગયરકો હય હય, લગા લિયા હમને,
મુવેકો અપની બગલમેં દબા લિયા હમને.
પરાયે મર્દકો બોસા દિયા, લિયા હમને,
ફરેબ ભાઇકે કારન, યહે ખા લિયા હમને.
હુઇ ભાઇકી ખાતિર નાચાર, દેખોજી વો બાલમા—મેરે.

[બેલા ગાતી ગાતી ચલી જાતી હય; દૂસરી તરફસે હીરાલાલ સોચતે હુવે આતે હયૈં.]

હીરાલાલ—અરરરર! ઇસી દુસ્ટને ઉસ પરીકો હટા દિયા, જાલમેં ફૅસા શિકાર, ભગા દિયા! [યેક સિપાહી, રૂપાવતીકો પકડે હુવે આતા હય, રૂપાવતી ફૌજી પોશાકમેં હય, મગર હાથમેં બંદૂક નહીં હય.]

સિપાહી—નાયકજી, યહે આદમી લસ્કરી લિબાસ પહને, ભાગા જાતા થા, નિકાસી બોલ ન બતા સકા, તો પકડા ગયા.

હીરાલાલ—ઇસે રહને દે, તૂ જા. (સિપાહી જાતા હય. રૂપાસે) કૌન હય બે, ઇધર તો આ! (રૂપા મૂંછેં નિકાલ દેતી હય.) ઓહો રૂપા! હંહંહં! ભાગી, ફિરભી પેચમેં આઇ. બોલ, રાજી? કબ શાદી?

રૂપાવતી—કભી નહીં.

હીરાલાલ—નહીં? સિપાહી! મોતીલાલકો યહાં લા. (સિપાહી મોતીકો લાતા હય. મોતીસે) મોતી! યહે તુમારી બહન પકર આઇ. ઇસ્સે મેરી શાદી કરોગે, યા ઇસકી અપની બરબાદી કરોગે?

મોતીલાલ—જાન જાય, આફત આય, પરંતુ જવાન બહન બૂઢે નાયકસે કભી ન બ્યાહૂંગા. [મોતીલાલકા ફૌજી લિબાસ ઔર જાતા લેકર ચપલા આતી હય ઔર મોતીલાલકો દેતી હય.]

ચપલા—મોતીલાલ, લો અપના લિબાસ.

હીરાલાલ—(ચોકકે) યેહે લિબાસઃ—

ચપલા—કૂંવર સાહેબને કહીં ભેસ બદલકર જાનેકો મંગાયા થા, મગર નહીં ગયે, અપના ઇરાદા બદલ દિયા.

હીરાલાલ—દાસી! યેહ બાત મહારાજ તક જાયગી.

ચપલા—તો નિશ્ચય જાન લો, કે બડી આફત આયગી. કૂંવર સાહેબને સખ્ત તાકીદ કી હય, કે યેહ બાત અગર બાહર જાયગી, યા કબી કીસીકી જબાન તકબી આયગી, તો ઉસકી ગરદન મારી જાયગી।

હીરાલાલ—સચ ?

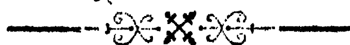
ચપલા—સોગંદ। [ચપલા જાતી હય.]

હીરાલાલ—(ખુદસે) અરરર! ગઈ બાજી! અબ ગડબડ કરૂંગા, તો ખુદ મારા જાઉંગા. (જાહીર) અચ્છા, જો યહી આગ્યા હય, તો કયા ચિન્તા હય. મોતી, રૂપા, જાવ, તુમારા બોલ બાલા હુવા.

રૂપાવતી—ઔર તુમારા મુંહ કાલા હુવા! [સબ જાતે હયેં.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ છઠ્ઠા.

કૂંવર રાજરતનકે મહલકે આગે સહન.

[રાજરતન હાથમેં યેક કિતાબ લિયે, અભ્યાસ કરતા આતા હય.]

તોટક છંદ.

રાજરતન—સંસારમેં જિતની નાર હયેં સબ,
જૂઠી, લોભી, મક્કાર હયેં સબ.
અહા! કયા ખૂબ! [પઢતા હય.]
જાહિરમેં ખિલી ગુલ્ઝાર હયેં સબ,
પર ફૂલ નહીં, યેહ ખાર હયેં સબ.

[ફોજી પોશાકમેં માનિકલાલ આતા હય ઔર પીછે ખડા હોકે સુનતા હય. રાજરતન પઢતા હય.]

અગની, જલ, મૂરખ, સાંપ, ત્રિયા,
ઇન પાંચસે દૂર રહે તો ભલા.
જો ઈન પાંચોસે બહુત મિલા,
વોહ બેશક યક દીન નસ્ટ હુવા!

અહા! ફિરભી અહા!

(પેજ ૭૨ મેં માનિકલાલ ઔર રાજરતન કી જબાની કે બદલે નીચે કી ઇબારત.)

[અચ્છે કપડે પહને, સરપર ફુંદનેદાર લમ્બી ટોપી દિયે, હાથમેં યેક ગઠરી લિયે, ચમન આતા હય.]

ચમન—યાર મામા, દેખા[illegible]રા દૌલતમામા! સબને મિલકે મુઝે દિવાલીકા ખિલૌના બના દિયા! જોરા જામા પિન્હા દિયા!

[ગઠરી જમીન પર રખ દેતા હય.]

રાજરતન—હાં, જોરા તો અચ્છા હય (સરપર ઉલટી ટોપી દેખકે) મગર યેહ તાજ કયસે પહના હય? (ઠીક કરકે) ઇસે યૂં પહન યૂં. [પહનાકે તાજપર ધબ્બા મારતા હય.]

ચમન—(તાજ હાથમેં લેકર) યેહ ટોપી! યા ટીનકી બાલટી, યા સાંપકા તુમરા હય? (ફુંદના બતાકે) મામા ઇસમેં યેહ પૂંછલા કયસા લગા હય?

રાજરતન—સરદારીકા નિશાન.

ચમન—સરદારીકી દુમ! અહહહહ!

[ટોપી સરપર રખતા હય.]

રાજરતન—ચમન, અબ તૂ નીચી ચાલ છોડકે ઉંચા બન જા.

ચમન—જો મયઁ કબૂતર હોતા તો છતરી પર જા બયઠતા, ઔર જો નટ હોતા તો બાંસ પર ચઢ જાતા મગર મયઁ તો હૂં માલી, જો કહો તો કિસી પેડકી ઉંચી ડાલી પર જા બયઠૂં, ઉંચા બન જાઉં!

રાજરતન—(ચિડકે) તૂ નિરા જંગલી હય (ગઠરી બતાકે) યેહ ગઠરી કયસી હય?

ચમન—(ગઠરીકો) યેહભી પાપકી પોટલી હય! (ખોલકે યેક યેક ચીજ દિખાતા હય) યેહ દેખો, યેહ ધોતી મિલી હય. (ધોતી હાથમેં લેકે) અબ ઇસ ધોતીકો કયા કરૂં? ઇજારકે ઉપર બાંધ લૂં?

રાજરતન—(હંસકે) ઇસે ઘર લે જા, જબ ઇજાર ઉતાર દેના તો ઇસે પહન લેના.

ચમન—(ધોતી રખકે પગરી ઉઠાકે) ઔર યેહ ડફલી! અરે, યેહ પગરી? ઇસે કહાં પહનૂં? ઇસ તાજકે ઉપર?

[તાજપર પગરી રખને લગતા હય.]

રાજરતન—(પગરી છીનકે) અબે ગધે! ટોપી પહેન ઘરમેં, ઔર પગરી દરબારમેં. [પગરી દેતા હય.]

ચમન—(પગરી લેકે) ઠીક. (પગરી રખકે યેક છોટી શાલ બતાતા હય) ઔર યેહ શતરંજી?

રાજરતન—શતરંજી! અબે યેહ શાલ હય શાલ, ઇસે કાંધે પર ડાલ. [કાંધેપર રખતા હય.]

ચમન—(દેખકે) હાં ! ઠીક—ભલા મામાજી, ઇસકો લે જાવૂં અપને ખટિયે પર બિછાવૂં તો કયસા હો ?

રાજરતન—(ચિડ્કે ઠકેલકે) મર હૈવાન હો.

[ચમન ગઠરી બાંધ લેતા હય.]

ચમન—અછ્છા, ખફા ન હો જાને દો (જરા રૂકકે) મગર મામાજી ઓ મામાજી:—

રાજરતન—કયા ?

ચમન—જોરૂ તો મિલા મગર જોરી !

રાજરતન—જોરી ?

ચમન—ધોરેકો ધોરી ! નાકંદ બછેરી !

રાજરતન—બછેરી ! બછેરી કયસી ?

ચમન—યેક પરીછમ, ગોરી મડમ !

રાજરતન—(સમઝકે) ઔરત ?

ચમન—હાં મગર ન બહુત પતલી ન મોટી ન નાટી ઔર ન ખોટી !

રાજરતન—તૂ અભી કલકા લરકા ઔરત લેકર કયા કરેગા ?

ચમન—મયેં ઉસે ગોદમેં લેકર ખેલાવૂંગા ! ઔર વ્હો મુઝે ગોદમેં લેકર ખેલાવગી, રસોઇ બનાવગી, પાની પિલાવગી, ઔર મુઝે ઝુલે ઝુલાયગી !

રાજરતન—ઔર કયા હોગા ?

ચમન—ઔર ? ઔર બેટા હોગા, પોતા હોગા, પરોતા હોગા, નરોતા હોગા, નાતી હોગા, નબીરા હોગા ! અમીરા હોગા ફકીરા હોગા !

ઠુમરી.

રાજરતન—નાર બરી નટખટ છલ બલિયા,
ગુજરિયા, માર નજરિયા, નયન કટરિયા,
બસ કરે મનકી નગરિયા—નાર.
તન મન ધન હરે મોહની સુરતિયા,
કર કલછલ દિન રતિયા.
નયના કટીલે કારે, બયના તુકીલે આરે,
સયના રસીલે ઝુટી ધતિયા.
દિલબર મન હર છલિયા—નાર.

ચમન—મામા "તેરહ રતન, સબ સંસાર ઔર ચવધવાં રતન ? માર !" છલિયા હોકે બલિયા હો, જબ સુફિયોંકા ગરમ મસાલા ખિલાવૂં તો નટખટકી નાનીકોભી ઠિકાને લાવૂં !

રાજરતન—અચ્છા ચલો દેખા જાયગા.

ચમન—ચલો સિધારો.

[ચમન અપની ગઠરી ઉઠાતા હય; દોનોં જાતે હયેં.]

[માનિકલાલ સામને આકર અદબસે સિર ઝુકાતા હય.]

માનિકલાલ—મહારાજ, આજ મનમેં ક્યા બિચારે, કે મંદિરસે બાહર પધારે?

રાજરતન—મહલમેં ઉકતા ગયા, જી અકુલા ગયા, તો જરા બાહર આ ગયા.

માનિકલાલ—પરંતુ અભી તક અભ્યાસકી ચેસ્ટા હય?

રાજરતન—જિસકે માથે માતા પિતા હો, ઉસે ઔર ક્યા ચિંતા હય?

માનિકલાલ—મહારાજ:

અથયાત.

ધરકી લછમી, ધરકી શોભા, નરકી ઉપમા નારી હય,

રાજરતન—જો નારીકે બસમેં હોગા, વ્હો ઇન્સાન અનારી હય.

માનિકલાલ—નારીકે નયનોંકા ભાલા, કિસકો નહીં લગા દુનિયામે?

રાજરતન—જો નારીસે બચા રહા, સો ચંગા ભલા રહા દુનિયામેં.

ઠુમરી.

નાર બડ઼ી નટ ખટ, છલબલિયા,
ગુજરિયા માર નજરિયા, નયન કટરિયા,
બસ કરે મનકી નગરિયા—નાર.
તન, મન, ધન હરે મોહની મુરાતયા,
કર કલ છલ દિન રતિયા.
નયના કટીલે કારે, બયના નુકીલે આરે,
સયના રસીલે, ઝુટી બતિયા,
દીલબર, મનહર, છલિયા—નાર.

[ગાતે ગાતે ચલા જાતા હય, પિછે માનિકભી રવાના હોતા હય. દૂસરી તરફસે ચપલાકે સાથ ગ્વાલનકી પોશાકમેં મનોરમા આતી હય.]

ચપલા—આજ કૃપદસે છૂટી તો ગ્વાલન બનકર ચરિત્ર મચાના હય?

મનોરમા—બહન, જો કહા હય ઉસે કર દિખાના હય, ય્હે છૂટના નહીં; ય્હે તો જી લેકર ભાગ જાના હય. તૂ આગે ચલ, ફિર મયભી આઉં. [ચપલા જાતી હય.]

ચપલા—મયઁ વહાં ચલકર ક્યા કરૂં ભલા?

મનોરમા—મેરે આને તક મહલકે નીચે ઠહરનેકા સુભીતા કરા, ઉનકા ધ્યાન ખીંચ મુઝે અંદર બુલા.

ચપલા—અચ્છા, મગર ખૂબ ખબરદાર રહના.

એમટા.

મનોરમા—મયઁ પ્યારે મતવારે શ્યામકો, દુલારે શ્યામકો,
શાદકામકો છલૂં ખાસો આમકો.
રખિયો તૂ લાજ મોરી ઓ દાતા,
આજ મોરી બર લાવો આજ કામકો.—છલૂં.
ભાલા મદનકા મારૂં મોહનકો, લગાઉં નયન બાનકો,
કર હરઆન, નઈ નઈ શાન,
જાલ ડાલ જાદૂ કે, બાલબાલ ગેસુકે, તીર માર અબરૂ કે.

[ગાતી ગાતી જાતી હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ સાતવાં.

કૂંવર રાજરતનકા કમરા.

[ચપલા દાસી આતી હય.]

ચપલા—અહા! કયસી હિકમતસે મયઁને રમારાનીકો છુડા લિયા?

[અંદરસે રાજરતનકી આવાજ આતી હય.]

રાજરતન—બાહર જાતા હૂં બાહર.

ચપલા—કુંવર આતે હયઁ, અબ અપને યહાં આનેકા કોઈ બહાના કરૂં. (આહિસ્તાસે કુંવર આતા હય, ચપલા અંજાન બનકે આપી આપ બડબડાતી હય.) અરેરે! સચ કહા હય કે:—

"કહૂં તો મા મારી જાય, નહીં તો બાપ કુત્તા ખાય!"

રાજરતન—(ખડા હોકે) ચપલા! તૂ જવાન ઔરત, યહાં ક્યૂં આઈ! નહીં જાન્તી કે મયઁ અભ્યાસી હૂં?

ચપલા—આપ અભ્યાસી, મયઁ દાસી, હર તરહસે મેરી સત્યાનાસી!

રાજરતન—યઅની?

ચપલા—આપકે પિતાકી ધ્હે ગત હય, ઔર આપકી માતાકી જુદી મત હય.

રાજરતન—ક્યા?

ચપલા—માતાજી રમારાનીકે વાસ્તે રાત દિન રોતી હયઁ, ન સુખસે ખાતી હયઁ, ન ચયનસે સોતી હયઁ.

રાજરતન—જા, કહ દે કે મયૈં કુછ કર નહીં સકતા।

ચપલા—ક્યૂ? ક્યા પતી, પત્નીકી પીડ઼ા હર નહીં સકતા?

રાજરતન—ગયૈંને પિતાજીકે આગે સૌગંદ લિયા હય.

ચપલા—વ્હો સૌગંદ ક્યા લગનકી પવિત્ર પ્રતિગ્યાસે સિવા હય?

રાજરતન—તો ક્યા પત્નીકે કારન કોઈ માતા પિતાકા સત્કાર છોડ઼ દે?

ચપલા—જો પત્ની, પતીપર સારા સંસાર છોડ઼ દે, ઉસકો પતી નિરાધાર છોડ઼ દે?

રાજરતન—બસ બાતેં ન બઢ઼ા, ચલી જા. ફ઼િર કભી ન આના, ઔરતકા નામભી મુઝે ન સુનાના।

ચપલા—જો આગ્યા. મયૈં દાસી હૂં, મુઝે ફ઼િકર ક્યા?

[અંદરસે મનોરમાકે ગાનેકી આવાજ આતી હય.]

મનોરમા—"અજી દૂધ લો દિલજાની,
રસીલે પ્યારે સયલાની." [કૂંવર ચોંકતા હય.]

રાજરતન—અયૈં! ય્હે કૌન!

[ચપલા બનાવટસે ખિરકીકે પાસ જાતી હય, સર નિકાલકે મના કરતી હય.]

ચપલા—ચુપ! યહાં ન ગા, જા, ચલી જા.

[રમા ગાના બંદ કરતી હય.]

રાજરતન—ચપલા, ય્હે કૌન ગાતી હય? કોઇ સુંદરી હય?

ચપલા—હાં, ય્હે તો વ્હો કોકિલા દૂધવાલી હય, બેચારી ભોલી ગાય!

રાજરતન—વાહ! નામભી કોકિલા ઔર સુરભી કોકિલે જયસા!

ચપલા—અરે નહીં મહારાજ! કોકિલાભી નહીં, મયનાભી નહીં. આપ અંદર જાઇયે; નહીં તો ઔરકા ઔર હો જાયગા.

રાજરતન—ક્યૂં?

ચપલા—ઇસકી હવા લગ જાયગી, આપકે અભ્યાસમેં બાધા આયગી.

રાજરતન—(ખિડ઼કી તરફ ચલકે) કૌન હય, જરા મયૈં તો દેખૂં.

[ચપલા દૌડ઼કે રોકતી હય.]

ચપલા—હાયૈં હાયૈં! જાઉં? મહારાજસે કહ દૂં?

રાજરતન—જરા દેખનેમેં ક્યા હય?

ચપલા—દેખનાહીતો જહર હો જાતા હય!

રાજરતન—(ચિઢ્કે) તૂ, ઔર મુઝસે તકરાર મચાય? ઉસ્સે કહદે આય. [ચપલા, નાચાર ખિડકીકે પાસ જાતી હય.]

ચપલા—(મનોરમાસે) ગા બા ગા, તૂ બડી નસીબવાલી હય. (જૂઠ બનાવટસે) અયેં? કયા કહતી હય? (ઠહરકે રાજરતનસે) લો, વ્હો તો કહતી હય કે કયા તેરે કહેસે ગાઉં?

રાજરતન—તૂને ઉસે રિસા દિયા! અબ જયસે બને ગવા!

ચપલા—(મનોરમાસે) ગા બા. હાથ જોડ્તી હૂં, ફિર ગા.

[મનોરમા ફિર ગાતી હય.]

મનોરમા—"અજી કોઇ દૂધ લો દિલજાની."

રાજરતન—અહા કયા વર્નન હય! વ્હે ગીત કોઇ ભજન હય!

ચપલા—(ખુદસે) તુમ્હેં ઉલ્લૂ બનાનેકા જતન હય!

રાજરતન—(ધીરે ધીરે ખિરકીકે પાસ જાકે ઝાંકતા હય.) અહા! કયા છટા! મોહની અટા! માથે પર જટા! ગોયા કાલી ઘટા! (ચપલાસે) ચપલા! વ્હે ગ્વાલન કહાં કહાં જાતી હય?

ચપલા—અરે બઝારોંમેં જાતી આતી હય, બડી મધમાતી હય.

રાજરતન—(આજીજીસે) ઉસ્સે કહ; યહાં આય, દૂધ દે જાય!

ચપલા—અરે ના મહારાજ, કોઇ દેખ લેગા તો આપકો કયા કહેંગા? કહાં ગ્વાલન, કહાં રાજન!

રાજરતન—અરી મૂરખ, જિસકા રૂપ નગીના હય, વ્હો ઉત્તમ હય યા કમીના હય?

ચપલા—મહારાજ સુન પાયેંગે તો મુઝે ફાંસી ચઢાયેંગે!

રાજરતન—મહારાજકો હમ મનાયેંગે, ફાંસીકે બદલ તુઝે ઇન્આમ દિલાયેંગે!

ચપલા—મયેં નાચાર હૂં, ફરમાંબરદાર હૂં. (ખિરકીકે પાસ જાકે) ઓ દૂધવાલી? ઉપર આ, કુંવરજીકો દૂધ પિલા જા! (ખુદસે) કુંવરજીભી કસકે બચ્ચે બન ગયે, દૂધ પીને લગે! (ખિરકીસે) અરે આ. (ઠહરકે બનાવટસે) કયા? (ઠહરકે રાજરતનસે) મહારાજ, વ્હો તો કહતી હય કે મયેં કિસીકે ઘર નહીં જાતી, મેરા બર સુનેગા તો મારેગા.

રાજરતન—ઉસકા બરભી હય?

ચપલા—હાં, પરંતુ વ્હોતો અંધા હય!

રાજરતન—બર અંધા હય! (હંસકર) ફિર ભય કયા હય? ઉસ્સે કહે કે મુંહ માંગે દામ પાયગી.

ચપલા—અરી આ, મુંહ માંગે દામ પાયગી. (ઠહરકે) નહીં? (રાજરતનસે) નહીં, ના કહતી હય!

રાજરતન—ભારી ઇન્આમ પાયગી!

ચપલા—(ખિરકીસે) અરી આ, ભારી ઇન્આમ પાયગી.(ઠહરકે ખીઝકે) અરી આ, નહીં તો જહન્નમમેં જા! (રાજરતનસે) વ્હો તો સર હિલાતી હય. હાથસે (હાથ હિલાકર) યૂંયૂં ના ના કરતી હય, રાંડ અપને મિજાજમેં મરતી હય!

રાજરતન—ઉસસે કહ કે મહલમેં કામ પાયગી.

ચપલા—(ખિરકીસે) અરી; મહલમેં કામ પાયગી.

રાજરતન—ઘર ઔર ગામ પાયગી.

ચપલા—અરી રાંડ! ઘર ઔર ગામ પાયગી. (ઠહરકર) અરે! ફિર નહીં? (રાજરતનસે) યહે રાંડ કોઇ રાની હય કે ગ્વાલન હય! અજબ જિદ્દન હય!

રાજરતન—(ખફા હોકે) બોલ, ન આયગી તો સજા પાયગી!

ચપલા—ન આયગી તો કૈદ કરાઇ જાયગી!

રાજરતન—ચુપ! કૈદકા નામ કયૂં લેતી હય? ડરકે ભાગ જાયગી.

ચપલા—હાં? અરર! (અપને મુંહપર થપ્પડ મારતી હય) પરંતુ ફિર કૈસે આયગી?

રાજરતન—તૂ ખુદ જા, સમઝા બુઝાકે મના લા. તુઝે ઇન્આમ દૂંગા, ખુશ કરૂંગા.

ચપલા—નાચાર હૂં, તાબેદાર હૂં. [ચપલા જાતી હય.]

રાજરતન—(ખુદસે) વાહરી સૂરત! વાહરી મોહની મૂરત!

બયત.

બનાયા ઇસ બુતે શોરીં અદાને હમકો રામ અપના,
બસ અબ પરહેજગારીકો યહીંસે હય સલામ અપના!

[ચપલા મનોરમાકો લાતી હય.]

ચપલા—આવ બહન, આવ, મૈં તો મૌજૂદ હૂં; ન ડરો; ન શરમાવ. [મનોરમા, ગ્વાલનકે ભેસમેં, સરપર દૂધકે લોટે, હાથમેં પયમાના લિયે આતી હય.]

દાદરા.

મનોરમા—અજી દૂધ લો દિલજાની, રસીલે પ્યારે સયલાની, કોઇ.

દોહરા.

ઉજલા ઉજલા દૂધ હય, ગોરે ગોરે હાથ,
ગોરા ગોરા સાજના, ગોરી ગોલન સાથ.

જો રસ ગોરસમેં બસે, સો રસ નહીં જહાન,
ગોરસ સબ રસમેં સરસ, જાને ચતર સુજાન.
મયકા પ્યાલા જો પિયે, સો જન જાન જલાય,
પયકા પ્યાલા જો પિયે સો જગમેં સુખ પાય.

[મનોરમા ગાતી હય, રાજરતન અદા ઔર સૂરત પર રીઝતા હય.]

દોહરા.

ચપલા—ગોરે ગોરે હાત હયેં, ગોરે ગોરે ગાત।
ગોરી, ગોરસ બેચકે, પ્રાન ખરીદે જાત।

(મનોરમાકો સુનાકે.) અહા કયા સદા સુનાઇ, ગોપા કુંવર કન્હાઇને મુરલી બજાઇ।

મનોરમા—મયેં ગ્વાલન, મેરા બર કુંવર કન્હાઇ। યહ ધુન તુમ્હેં કયૂ સુહાઇ?

રાજરતન—(મનોરમાસે) તુમારા બર તો મયેંને સુના હય કે અંધા હય।

ચપલા—ઇસમેં સંદેહ કયા હય।

મનોરમા—અંધા હય યા કાના હય, મેરે વાસ્તે તો દેવતા હય।

રાજરતન--ઉસકા નામ?

ચપલા—રામ રતન।

રાજરતન—ઓહો। વહો કયસા હય?

મનોરમા--બડ઼ા બેકદર।

ચપલા--ઔર બડ઼ા ગધા.

રાજરતન—(દોઝાનૂ હોકે) તો ઉસ બેકદર રામરતનકો આજસે ભૂલ જાવ, ઔર રાજરતનકો અપના પ્રિય બનાવ। વહો રામરતન કયસા ગધા હય જો અયસી પરીસે દૂધ બિકવાતા હય।

[અંજાન બના દૌડ઼ા હુવા માનિકલાલ આતા હય, રાજરતન ઉસે દેખકે ખડ઼ા હો જાતા ઘબરાતા હય, મનોરમા ઝઝકકે કિનારે છિપ જાતી હય, ચપલા હટ જાતી હય.]

માનિકલાલ—મહારાજ, આપકી રમારાની મરતી હય। હૈજા કરતી હય।

રાજરતન—મરને દે, જા યહાંસે.

માનિકલાલ—આપકા આખરી મુંહ દેખા ચાહતી હય।

(પેજ ૭૬ મેં માનિકલાલ ઔર રાજરતન કી જબાનીકે બદલે નીચે કી ઈબારત,)

[દૌરા હુવા ચમન આતા હય, મનોરમા ઔર ચપલા કિનારે હો જાતી હયેં ચમન ઉનકો નહીં દેખતા.]

ચમન—મહારાજ, સુના હય કે રમા રાની મરતી હય, હયજા કરતી હય.

રાજરતન—મરને દે, જા યહાંસે.

ચમન—ઉસે માર ડાલિયેગા?

રાજરતન—હાં ઔર તુઝે ભી નહીં તો ચલા જા ચુપકા.

ચમન—(હસતા હય) હહ હહ!

રાજરતન—(ચિડકે) હંસતા હય!

ચમન—આખિર અપની બાતપર ન રહે આયેં!

રાજરતન—જાતા હય યા ઉઠાકે ફૂંક દૂં?

[ચમન ભાગતા હય મગર મનોરમાકો દેખકે રુક જાતા હય.]

ચમન—અપ્પા! યહ કૌન છયલ છબીલી! (રતનસે) મામા, યહ કૌન? યહ મામી તો નહીં?

રાજરતન—નહીં.

ચમન—તો ફિર કૌન મેરી જોરી? મગર મયેં તો હૂં લાલ બછેરા, ઔર યહ તો હય નીલી ઘોરી!

રાજરતન—(ચમનસે આહિસ્તા) ચમન, તૂ જરા યહાંસે ટલ જા.

ચમન—મયેં? અરે વાહ! (પલથી મારકે બયઠતા હય) "રામ કહો અઝી દેર ભઇ!"

રાજરતન—તૂ ન ટલેગા?

ચમન—મયેં ઇસે પેટ ભર દેખ લૂં તો ટલૂં! મામા, અયસી રંગીલી ગોરી, ઔર હમસે ચોરી?

રાજરતન—(બેજાર હોકે) ચમન તૂ જાયગા યા મુઝે દિવાના બનાયગા?

ચમન—દિવાના? (મનોરમાકો) ઇસપર? (ઉઠતા હય) અચ્છા ઇધર આવ, યેક કામ કરો રાજ પાટકો ધતા બતાવ, ઔર મ્હસીકે હો જાવ, સાથમેં લો યેક ભયેંસ, ઔર હાથમેં લો યેક લોટા. ભયેંસકો ડંડે મારતે, "દૂધ લો દૂધ" પુકારતે, ચલે જાવ દંદનાતે ડકારતે! (ડકારતા હય) લે જાતા હૂં રામ રામ (ચલતા હય મગર ચપલાકો દેખકે અજબમેં આતા હય લમ્બી સાંસ લેકે) આહ! મરા, મર ગયા, ફટ ગયા, કલેજા ઉલટ ગયા! મામા, (ઉંગલીસે ચપલાકો બતાકે)

રહે થોરી। બસ ગહી જોરી। યહી બસ યહી તુમારી કસમ બસ યહી। દિલાદો (પાંવ પકડકે) મિલાદો. (ચપલાકો દેખતા હુવા) અહા। કયા નાક હય જયસી કવ્વેકી ચોંચ। કયા ભવેં હયેં જયસી મુરગેકી દુમ। કયા ગાલ હયેં જયસે બિલાતી બયેંગન। બિલ્લીકી જયસી આંખે ઔર કુત્તેકે જયસે કાન।

રાજરતન—તૂ ચલ, મયેં તેરી તજવીજ કર દૂંગા.

ચમન—હાં મગર ભૂલ ન જાના જાતા હૂં; રામ રામ. (ચપલાકો દેખતા હુવા) આહ! [જાતા હય.]

રાજરતન—(ચપલાસે) કયુંરી ચપલા, દરવાજા ખુલા છોડ આઇ?

રાજરતન—મુઝે મુંહ દિખાના નહીં મંજૂર, ચલ યહાંસે દૂર!

[મનોરમા ઔર ચપલા આપસમેં ઇશારે કરતી ઔર હઁસ્તી હયઁ.]

માનિકલાલ—સરકાર, ઉસકી આખીર ઘડી હય.

રાજરતન—(હાથ ઉચકકે) જા, નહીં તો તેરી આખીર ઘડી હોગી!

માનિકલાલ—ઉસે માર ડાલિયેગા?

રાજરતન—હાં, ઔર તુઝેભી; નહીં તો ચુપકા ચલા જા!

[માનિકલાલ હઁસતા હય, કુંવર ચિડતા હય.]

રાજરતન—હઁસ્તા હય?

માનિકલાલ—આખિર અપની બાતપર ન રહે! અયઁ?

રાજરતન—જાતા હય, યા ઉઠાકે ફૂંક દૂં? (માનિક ભાગ જાતા હય) કયૂંરી ચપલા! દરવાજા ખુલા છોડ આઇ?

ચપલા—મહારાજ, મયઁ કયા કરૂં, ઇસ રાંડ ગ્વાલનને નહીં બંદ કરને દિયા!

રાજરતન—ચુપ! અદબસે બોલ. ત દાસી હોકર રાનીકો ગ્વાલન ગ્વાલન કરતી હય? (મનોરમાસે) આવ પ્રિયા. (ચપલાસે) ચપલા, દરવાજા બંદ કર, જા.

[ચપલા જાતી હય.]

મનોરમા—રાની! ય્હે રાની કૌન?

રાજરતન—(ખુદસે) અરરરર! સુન લિયા! બુરા હુવા! (મનોરમાસે) રાની, કયા મેરી મન માની? છટ! વ્હો તો કૈદમેં પડી હય.

મનોરમા—અપનીકો કૈદ કરના, પરાઇસે પીત લગાના? પ્રતાપી બિક્રમકે પુત્રકા ય્હે ઠિકાના?

રાજરતન—જબ પિતા, પુત્રકો અપની મરજીસે બ્યાહ દે, તો પુત્ર કયા કરે? જો પસંદ આતા હય વહી મન ભાતા હય!

મનોરમા—મુઝેભી ફઁસાવગે ઔર કૈદ કરાવગે?

રાજરતન—તુઝે ગલે લગાઉંગા, પટરાની બનાઉંગા.

મનોરમા—અચ્છા; લો દૂધ પિયો, મુઝે જાને દો.

રાજરતન—મેરી કલાઇમેં મોચ આઇ હય, અપને કોમલ કરસેં તુમ્હીં પિલાદો!

મનોરમા—લોગે યા નખરે કરોગે?

રાજરતન—પિલાવગે યા સતાવગે?

મનોરમા—ચલી જાઉં?

બયત.

રાજરતન—જાનાહિ હય અગર તો બખેડા ચુકાકે જાવ,
મારા હય જિસકો ઉસકા જનાજા ઉઠાકે જાવ!

મનોરમા—અપને હાથસે; તો સિવાય અપને ખાવંદકે કિસીકો ન પિલાઉંગી, પ્રમાનંદ પરમેશ્વરકી કસમ ખાઉંગી.

રાજરતન—ખાવિંદ કૌન ? બૌહો રામરતન અંધા ? (હંસતા હય.) રાજા અચ્છા, યા ગ્વાલા અચ્છા ?

મનોરમા—જો અપના હય વહી અપના રાજા હય ! પીતે હો તો પિયો, રાર ન મચાવ.

રાજરતન—તુમકો અપને રામરતનકી સૌગંદ, અપનેહી હાથસે પિલાવ !

મનોરમા—અરરરરર ! તુમને તો છકા દિયા, સૌગંદ કયું દિલા દિયા ? અચ્છા. લો પિયો.

રાજરતન—(હંસકર) લાવ.

[મનોરમા પિલાતી હય ઔર દોહરા ગાતી હય.]

દોહરા.

મનોરમા—

સાગ બઢાયે ઓઝડી, ઘી ચમકાયે રંગ,
ગોરસ રસ સબસે સરસ, જો લાગે બલ અંગ !

રાજરતન—(દૂધ પીકે)

જો રસ કસ હય રૂપમેં, જોબનકી જો આન,

[મનોરમા દૂસરા પ્યાલા બરકે પિલાતી હય.]

સો રસ ગોરસમેં કહાં, અય રસિયા રસ ખાન ?

મનોરમા—લો રાજા, યેહ દૂસરા !

ગોરસ તન તાજા કરે, નિરમલ કરે સરીર,
રૂપ ખિલે રોચક મિલે, અબલ બને બલ બીર !

રાજરતન—

(પીકર) પ્યારે પ્યારે હાથસે, પયકા પ્યાલા પી,
પીકે મન આનંદ હો, જીમેં આયે જી !

[મનોરમાકો ગલે લગાને જાતા હય.]

મનોરમા—(ઝઝકકે) હાયેં ! ખબરદાર ! મયેં પરાઇ નાર ! જાતું, તુમારે પિતાસે કહ દૂં ?

રાજરતન—અરે નહીં. પ્રિયા, ક્રોધ ન કર, કૃપા કર, મેરે પ્રેમ પર દયા કર, મુઝે છમા કર.

ઠુંમરી.

રાજરતન—મોરી અરજ ગરજ દિલ જાન માન,
મનોરમા—નાહિ છેડોજી, જાવ હટો છોડોજી.—મોરી.
રાજરતન—મતવારી મન માની.
મનોરમા—મોરી ચુરિયાં મસકાની, જાવોજી મોરી ચુરિયાં મસકાની,
રાજરતન—અય જાન, મયૈં બેધ્યાન હું, કુરબાન હું.
મનોરમા—વાહ !
પડૂં પૈયાં, ઓ સૈયાં, ગોસૈંયાં, ન છેરો મોહે જાને દો,
સાજના તોહે લાજ આવે.—પડૂં.
રાજરતન—રંગ મહલમેં આ, પીયારી ગોરી,
હાથ લા, સાથ આ, માન જા.
મનોરમા--આહા ! નાહીં.
[રાજરતન રમારાનીકો મહલમેં ખીંચ લે જાતા હય.]

બાબ દૂસરા તમામ હુવા.

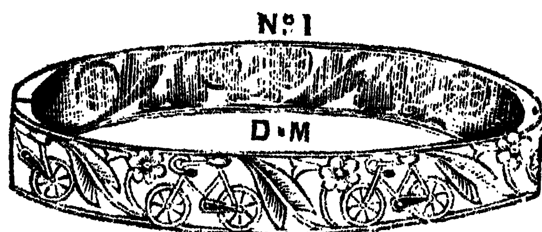

દેવજી માલજી ઝવેરી.

અમારી દુકાનપર તદન નવી જાતના ફેન્સી દાગીનાનો ગંજાવર જથ્થો હંમેશાં તૈયાર રહે છે, તથા ઓર્ડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.

દરેક દાગીનાની નવી પેટંટની શરૂઆત અમારે ત્યાંથીજ થાય છે.

હાલમાં બધી જુની ફેશન રદ કરી દરેક દાગીનાની ઘણી ઉમદા પેટંટો કાઢી છે.

ખરેખરી મશીન પોલીસ અમારી દુકાનેજ બને છે.

મેહેરબાન ગૃહસ્થો અને બાનુઓને અરજ કરવામાં આવે છે કે હંમેશાં દાગીના ખરીદવા પેહેલાં અમારી દુકાનની ભેટ લેવા ચુકશો નહીં.

મજુરીના ભાવ ઘણાજ કીફાયત રાખેલા છે.
ચાંદીના ભેટ આપવા લાયક સર્વે માલ તૈયાર મળે છે.

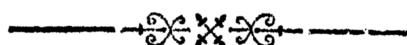
ઉંચા મેકરનાં લેડીસ અને જેન્ટલમેન ઘડીયાળો વેપારીના ભાવથીજ મળે છે.

રોલ્ડ ગોલ્ડ જુવેલરીનો મોટો જથ્થો હંમેશાં તૈયાર રહે છે.

દેવજી માલજી ઝવેરી.

૧૯, કાલબાદેવી રોડ.

બાબ તીસરા—દિખાવ પહલા.

યેક ચૌગાન—દૂર મસાન.

[ચપલા ઔર ચમ્પા આતી હયૈં, ચપલાકે હાથોંપર મનોરમાકા શીરખાર બચ્ચા હય, જિસે વ્હો દેખતી ઔર ચૂમતી હય. મનોરમા ઔર દાસિયાં જોગનકે રૂપમેં હયૈં.]

ચમ્પા—(મનોરમાસે) લો બહન, આસાકા ચમનભી ખિલા, ઔર યેક મીઠા ફૂલભી મિલા.

ચપલા—(બચ્ચેકો બાર બાર ચૂમતી હુઇ ઔર ઉસીકો દેખતી હુઇ.) હેંહ ! ફૂલ, વ્હે ફૂલ, વ્હે દૂધવાલીકા ફૂલ, ક્યૂં રે ચોર, અયૈં ? [ચૂમના.]

મનોરમા—(ચમ્પાસે) હાં બહન, તુમારી કૃપાસે હમને ચરિત્રભી દિખાયા, ઔર ચાંદસા બેટાભી પાયા, પરંતુ અબ ખુદ બડે મહારાજકો ઠગૂં તો સંતુશ્ટ હૂં.

ચમ્પા—અરે, ક્યા અભી પેટ નહીં ભરા ?

ચપલા—દેખો તો જરા !

મનોરમા—મયૈં જોગન બનૂં, તુમ અપને પતીકા મુરદા બનાકે, મેરી તરફ લાવ, સતી હોને જાવ. મયૈં ઢંગસે ઉસે જિલાઉંગી, તુમ્હેં રાજાસે ઇન્આમ દિલાઉં, યેક ચરિત્ર ઔર દિખાઉં.

ચમ્પા—મયૈં તાબેદાર હૂં, જાનભી દેનેકો તૈયાર હૂં. મેરા લાલચી બર અવશ્ય માન જાયગા, તુમારા કામ નિકલ આયગા.

[ચમ્પા જાતી હય, સબ ભજન ગાતે હયૈં.]

ભજન.

સબ—હો ગયા દીવાના મદ માયામેં લુભાયા બંદા,
સાંઇકા નામ ભુલાયા, લુભાયા બંદા—હો ગયા.
સબ જગ સપના, કોઇ નહીં અપના,
કાંચ સરીકી કાયા, લુભાયા બંદા—હો ગયા.
હય વહી ગ્યાની, જિસને જગતમેં,
હરસે ધ્યાન લગાયા—લુભાયા બંદા—હો ગયા.

[મનોરમા ઔર બનાવટી ચેલિયેં ધ્યાનમેં ખડી રહતી હયૈં, રાજા બિક્રમ ઔર પ્રધાન શિકારી લિબાસમેં, ચાર સિપાહિયોંકે સાથ આતે હયૈં.]

બિક્રમ—(પ્રધાનસે) કયા યેહ મહાત્મા જોગન યહીં રહતી હય?

પ્રધાન—જી હાં, ઔર યહાંકી પ્રજા ઇસે સિદ્ધ કહતી હય.

[દોનોં મનોરમાકે આગે જાકે સિર ઝુકાતે હયૈં.]

બિક્રમ—મહા માયા, પ્રનામ.

મનોરમા—સુખી રહો.

બિક્રમ—અહો ભાગ્ય! આપકા દરશન મિલા! કહાંસે આના હુવા?

મનોરમા—રાજા, હમારા આના કયા ઔર જાના કયા, રમતે જોગીકા ઠિકાના કયા? [શિકારી લિબાસમેં ઘબરાયે હુવે રાજરતન ઔર ચોબદાર આતે હયૈં.]

રાજરતન—પિતાજી, બડા અનર્થ હુવા. સુના હય કે દંગલ મર ગયા!

ચોબદાર—દયાનિધાન, દંગલકી લોથ મસાન જા રહી હય, મંગલ રોતા પીટતા હય ઔર ચમ્પા સતી હોને આ રહી હય!

[રોતા પીટતા મંગલ, ઔર સતીકે ભેસમેં ચમ્પા આતી હય.]

અબયાત.

મંગલ—દંગલ, અરે ઓ દંગલ, ભાઈ, અરે ઓ ભાઈ!
તૂ ચલ દિયા અકેલા, મુઝપર દયા ન આઈ?

ચમ્પા—(બિક્રમસે) બેસર બના દિયા મુઝે, સરતાજ છુટ ગયા!
રાજા! દુહાઈ હય, કે મેરા રાજ લુટ ગયા!

બિક્રમ—મંગલ! ચેકી દિનમેં યેહ કયા હો ગયા?

મંગલ—(રોતા હુવા) મહારાજ, હયજા હો ગયા! દો દસ્ત આયે, ઔર તીન ઓક, યેહ ચલ બસા પરલોક!

ચમ્પા—(બનાવટસે, દીવાનોંકી તરહ) હા! જલ્દી દુખસે છુડાવ, અબ પ્રીતમસે મિલાવ!

બિક્રમ—મંગલ, શોક ન કરો, ઇશ્વર આધીન હો. જાવ, ક્રિયા કરાવ. (મનોરમાસે) મહામાયા, (ચમ્પાકો બતાકર) ઇસ સતીકો આશીશ દો.

મનોરમા—(ચમ્પાસે) જીવો, બેટી સુહાગન રહો.

ચમ્પા—(ગુસ્સેસે) ગયૈં અભાગન, અબ સુહાગન! અય જોગન નિરોગન, કયા નહીં દેખતી કે મયૈં બિધવા હૂં ઔર બિરોગન.

બિક્રમ—અય જતી સતી, ઇસકે પતીકી અયસી ગતી, તુમારી કયસી મતી? હટો, ઇસે જાને દો.

મનોરમા—(ચમ્પાકો રોકકે) કભી નહીં! કહાં જાયગી? કયા જીતા નર જલાયગી? રાજા, મુર્દા મંગા!

બિક્રમ—મુર્દા આકર કયા હોગા ?

મનોરમા--મુર્દા જિન્દા હોગા !

પ્રધાન—કહીં મરેભી જિયે હયેં ?

મનોરમા—હમને અનેક સજીવન કિયે હયેં.

રાજરતન—(ગુસ્સેમેં) અરી જોગન! તુઝે અપમાનકા ધ્યાન નહીં આતા હય ?

મનોરમા—અરે ! (રાજરતનકો બતાકે) યહે કલકા લડકાભી મુઝસે ટરોતા હય ! (ચમ્પાસે) ઓ મતમારી નારી ! લાશ કયૂં નહીં લાતી ?

બિક્રમ—અગર ન જિયા તો !

મનોરમા--જો ચાહો સો !

બિક્રમ--(યેક સિપાહીસે) જાવ, મુર્દા લાવ.

[સિપાહી જાતા હય.]

મનોરમા—(યેક ચેલીસે) બેટી, ભભૂત દો. (એક ચેલી ભભૂત દેતી હય, દો આદમી દંગલકો ઉઠાયે આતે હયેં, આદમી રખકે હટ જાતે હયેં) લાવ, યહાં રખ જાવ. "ઓમ, પવન બાધું, પાની બાધૂં. રાના બાધૂં, રાની બાધૂં, બાવન બયતાલ બાધૂં, મુવેકા કાલ બાધૂં. છોટાકો મોટા, ખરે કા ખોટા, છોડ જગકા સોટા ! (ભભૂત મુંહમેં ડાલતી હય, દંગલ આહિસ્તાસે આંખે ખોલતા હય, ગર્દન ઉઠાકે ચૌતરફ હયરતમેં આખેં નિકાલકે દેખતા હય, ફિર દોનોં હાથ લમ્બા કરકે અંગડાઇ લેતા હય, સબ હયરાન હોતે હયેં. દંગલસે) કયૂં બચ્ચા, કહાં થા ?

દંગલ—સ્વર્ગકી ચૌથી સીઢી ચઢ રહા થા, ઇત્નેમેં આપને બુલા લિયા, બહુત બુરા કિયા, અપ્સરા છુડા દિયા, ઔર (ચમ્પાકો બતાકે) ઇસ ચુડેલકા મુંહ ફિર દિખા દિયા !

સબ—અહા ! ધન્ય જોગન, ધન્ય !

મનોરમા—રાજા, ધન્યબાદ ઇશ્વરકો દે, જિસને ઇત્ને નરોંપર યેક નારીકો સરસાઇ દિલાઇ. જા, ઔર (દંગલ ઔર ચમ્પાકો બતાકે) ઇન દોનોંકો હજાર મુહર દિલવા.

બિક્રમ—(ઝુકકે) જો આગ્યા. [સબ ઝુકકે ચલે જાતે હયેં, રાજરતન ફિર લૌટ આતા હય, મનોરમા ઉસે આતા હુવા દેખકે સબ ચેલિયોંકો ઇશારેસે જાનેકો કહતી હય, સબ ચલી જાતી હયેં, રાજરતન આહિસ્તાસે આતા હય.]

રાજરતન—(હાથ જોડે) મહા માયા!

મનોરમા—(બનાવટસે ચિડ઼કે) અરે! અબ કયૂં આયા?

રાજરતન—(ડરતા હુવા) ગરજકા સતાયા.

મનોરમા—મયઁ અકેલી, તૂ જવાન, દુનિયા બદગુમાન! જા, અરે જા યહાંસે, નાદાન!

રાજરતન—અય માતા—

મનોરમા—ચુપ! માતા કિસે કહતા હય? કયા તૂ મુઝસે અધિક જવાન હય?

રાજરતન—(હયરતમેં ખુદસે) અરે! (મનોરમાસે) જોગન બયરાગન બાલકીભી હો તો મહાન હય, સેવક તો બાલક અગ્યાન હય.

મનોરમા—અય સેવક, જા; મેરી જાન છોડ઼ દે.

રાજરતન—તો કયા, સેવક જાકર અપના પ્રાન છોડ઼ દે?

મનોરમા—કયૂં? કયા સોગ હય?

રાજરતન—કુચ્છ નહીં.

મનોરમા—કોઇ રોગ હય?

રાજરતન—કોઇ નહીં.

મનોરમા—ફિર કયા ભોગ? સ્ત્રી? અરે તૂ તો બ્યાહા હય! ઇધર આ, ઇધર આ, (રાજરતન પાસ જાતા હય, મનોરમા અપને દહને હાથસે ઉકસી દહની આંખ ફાડ઼કે દેખતી હય.) અયઁ! તુઝે તો એક પુત્રભી હો ચુકા હય. ફિર અબ કયા ચાહતા હય?

રાજરતન—(ખુદસે) આંખ ચીરકે લડ઼કા બતાના આજહી દેખા હય, પરંતુ અપની ગરજકે વાસ્તે સબ સહના હય.

મનોરમા—અરે બોલ, ફિર કયા ચાહિયે જોગ?

રાજરતન—મહા માયા! મુઝે વ્હો સંજીવની વિદ્યા.

મનોરમા—કયા? કયા?

રાજરતન—મુઝે સંજીવની વિદ્યા સિખા દીજિયે, મરેકો જિલાના બતા દીજિયે.

દોહરા.

હાં, જોગના કરમ કરો, મનકી તપન, છનમેં હરો,
બતલાના, સિખલાના, મન્તર, નાહિં તરસાના—એએ.
મન માની પાવું અગર સંજીવની, ધ્યાન લગા,
રહુંગા બના, જનમ જનમ ચેરા તેરા—જોગના.

અશઆર.

ભર નજર મેહરકી અય મિહરે દરફ્શાં હો જાય,
મેરી કિસ્મતકા સિતારા મહેતાબાં હો જાય.
મયૈંભિ મુશ્તાક હૂં એજાજે મસીહઈકા,
યેક નજર મુઝપેભી અય ઈસીએ દૌરાં હો જાય.—એએ.

મનોરમા—હુશ ! યહે કઠન હય.

રાજરતન—કભી નહીં. મયૈં જો યહે વિદ્યા ન પાઉંગા, તો ગલા કાટકે યહીં મર જાઉંગા. [રાજરતન ખંજર નિકાલકર ખુદકો મારને ચાહતા હય, મનોરમા ખંજર હાથસે છીન લેતી હય.]

મનોરમા—અરરરર ! તુને તો છકા દિયા ! અચ્છા, સચ બતા, તૂ મેરા હોગા ?

રાજરતન—(હાથ જોડકે) સેવક તેરા ચેરા હોગા !

મનોરમા—(શર્મસે) મયૈં કયા કહૂં, મુઝે તો શર્મ આતી હય !

રાજરતન—કહો, દયા કરો.

મનોરમા—જો મેરા તેરા પ્રસંગ હો, શ્રી પૂર્વકા ઢંગ હો, તો યહે વિદ્યા તુઝે આય.

રાજરતન—તુમ મહાત્મા, તુમારા યહે બાના ! પાપમેં જાના, પાપમેં ફસાના !

મનોરમા—ઇસમેં જો પાપ હોગા, મયૈં અપને સર લૂંગી, તુમ્હેં છુડા દૂંગી !

રાજરતન—મયૈં તો ગરજકા બાવલા હૂં, પરંતુ—(નાચારીસે) બસ અબ કયા કહૂં.

મનોરમા—(રાજરતનકે ગલેમેં બાંહ ડાલકે) અય પ્યારે ! ઇસ સંસારમેં માયાને કિસે નહીં નચાયા, જોબન જવાનીને કિસે ન સતાયા ? (મુંહ ચુમ લેતી હય, રાજરતન ઘબરાતા હય) મયૈં દેખતેહી તુમપર મોહિત હો ગઇ થી, તુમ્હેં પતી ભાવસે દેખતી થી, આવ; ચલો.

[મનોરમા, રાજરતનકો લેકર ચલી જાતી હય, દૂસરી તરફ્સે દાસીયોંકી પોશાકમેં ચપલા ઔર ચંચલા બાતેં કરતી હુઇ આતી હયૈં.]

ચપલા—લો બહન, મન માના કામ હો ગયા, રાનીકી જીત હુઈ, નારીકા નામ હો ગયા.

ચંચલા—હાં, પરંતુ મયૈં અબ કૈદસે નિકલું યા ઉસીમેં સડૂં ? મયૈં ઇસ કૈદે તનહાઈસે સખ્ત ઘબરાઇ, જભી તુમારે માનિકકો મિલાકર આજ તુમસે મિલને આઇ.

ચપલા—ચલો, અબ રાજાકે પાસ જાયેં, રમારાનીકે ગાયબ હો જાનેકી ખબર ઉડાયેં.

ચંચલા—(સામને દેખકે) વ્હે લો, રમા ઔર રાજકુમાર યહીં આતે હયેં, જરા છિપકે દેખો તો કયા રંગ લાતે હયેં.

[દોનોં છિપતે હયેં, કૂંવર ઔર મનોરમા આતે હયેં.]

મનોરમા—આંખેં મૂંદ લો ઔર પુરબ મુંહ ખડે હો, મયેં જો કહૂં તુમભી વહી કહને જાર. (રમા પઢાતી હય) સુયમ સપ્યા સમર મૂલંગ.

રાજરતન—સુયમ સપ્યા—

મનોરમા—સમર મૂલંગ.

રાજરતન—હાં, ઠીક. (પઢતા હય) સુયમ સપ્યા, સમર મૂલંગ.

મનોરમા—હાં, તીન બાર ઇસે પઢો, ફિર આગે બઢો.

[મનોરમા ચુપકેસે ચલી જાતી હય.]

રાજરતન—સુયમ સપ્યા સમર મૂલંગ. (તીન દફે રટકે પૂછતા હય) આગે ? પ્રિયા, ફિર આગે? સુયમ સપ્યા ફિર ? અરે બોલ પ્યારી, જોગન ! કહાં ગઈ! (ચંચલા આગે આતી હય, ઉસે પકડકે ચૂમકે) પ્રિયા ! આગે બતા !

ચંચલા—(ચીખ મારકે) ઓ બાપરે !

[કૂંવર આંખેં ખોલકે ચંગલાકો દેખકર શરમિંદા હોકર ભાગ જાતા હય, ઉસકે બાદ હઁસતી હુઈ ચંચલા ઔર ચપલાભી જાતી હૈં. દૂસરી તરફસે બિક્રમ ઔર પ્રધાન દો સિપાહીયોંકે સાથ આતે હયેં]

ચપલા-ચંચલા—હહહહ ! આ હહહહ !

પ્રધાન—પૃથીનાથ, જોગન તો યહાં દિખાઇ નહીં દેતી.

બિક્રમ—કયા ચલી ગઈ! મિલતી તો મયં ઉસે મહલમેં લિયે જાતા, રાનીસે મિલાતા. (કુટી બતાકે) વ્હે કુટી ?

૧ સિપાહી—ખાલી હય.

૨ સિપાહી—આગે ઇસમેં કંઇ અંધે રહતે થે, જિન્હેં લોગ સૂરદાસકા અખાડા કહતે થે.

બિક્રમ—(યેકાયેક યાદ કરકે) અરે હાં, પ્રધાનજી ! પરસાલ મયેંને આપને રાજભવનકે સગે સંબંધિયોંકે વાસ્તે યેક જુદા અંધા ખાના બનવાનેકા બિચાર કિયાથા ?

પ્રધાન—જી હાં, પરંતુ વ્હો બિચાર અભી તક અમલમેં ન આયા.

બિક્રમ—તો આજસે ય્હે કામ આરંભ કરાઇયે, પહલે દરબારકે અહાલી મવાલીસે ઉન્કે અંધોંકી યેક ટીપ બનવાઇયે, ઔર મુઝે દિખાઇયે.

પ્રધાન—બહુત અચ્છા.[ચપલા ઔર ચંચલા દોનોં દોડ઼તી હુઈ આતી હયઁ ઔર મક્સે રોતી ઔર ચિલ્લાતી હયઁ.]

ચપલા—મહારાજ, બડ઼ા અનર્થ હુવા, સારા સાધન બયર્થ હુવા!

ચંચલા—રમારાની મહલસે ગાયબ હો ગઈ, ન જાને કહાં ખો ગઈ!

બિક્રમ—(ગુસ્સેમેં) ક્યા? ગાયબ! તુમારે હોતે પહરે ચૌકીસે! (પ્રધાનસે) પ્રધાનજી, વહાંકે સબ ચૌકી પહરેવાલોંકો, ઔર ઇન દોનોં છોકરિયોંકો કલ દરબારમેં હાજિર કરાઇયે ઔર અંધોંકી ટીપભી જલ્દ બનવાઈયે.

[સિવાય મંગલ ઔર દંગલકે સબ જાતે હયઁ.]

દંગલ—યાર મંગલ!

મંગલ—હાં યાર દંગલ!

દંગલ—અરે યાર મહારાજકી પ્રસન્નતાકી યેક ઔર યુકતી યાદ આઇ હય, મહારાજને અંધોંકી ટીપ બનવાઇ હય.

મંગલ—ન તૂ અંધા ન મયઁ અંધા, ઇસમેં ક્યા લાભ સુઝા?

દંગલ—મયઁ તો નહીં, પરંતુ તૂ અવસ્ય અંધા હય, તુઝે કહાં સૂઝતા હય? દેખ; ઇધર આ, હમભી યેક ટીપ—

મંગલ—બનવાયઁ, પાન સાત અંધોંકે નામ લિખાયઁ, રાજાકો સુનાયઁ, અપની કારગુજારી દિખાયઁ તો શાબાશી પાયઁ.

દંગલ—હાં યાર, સલાહ તો અચ્છી હય.

મંગલ—તો ફિર અબ ક્યા દેરી હય.

દંગલ—હમેં તુમ્હેં તો "કાલા અક્ષર ભયઁસ બરાબર" હય!

મંગલ—કોઇ લિખ્ખાર મિલ જાય તો બિહતર હય.

દંગલ—(સામને દેખકે) ય્હે લો, ચપલા આતી હય, ઇસે અચ્છી વિદ્યા આતી હય.

મંગલ—આવ, ઇસીકો બઢ઼ાવા દેં, કામ નિકાલ લેં.

[ચપલા રસ્તેસે જાતી હય ઉસે રોકતે હયઁ.]

મંદર છંદ.

ચપલા સ્યાની?

ચપલા—કહો સુજાની.

દંગલ—ચપલા રાની.

ચપલા—હાંજી ગ્યાની.

મંગલ—કુચ્છ કહના હય.

ચપલા—કહો ન ક્યા હય ?

મંગલ—બહન, મહારાજને અંધોંકી ટીપ બનવાઇ હય.

ચપલા—હાં ભાઇ, મયૈંનેભી ખબર પાઇ હય.

દંગલ—તૂ તો છંદ ચોપાઇમેં ઉસ્તાદ હય.

ચપલા—હાં, મુઝે કુચ્છ કવિતા યાદ હય.

મંગલ—બહન, હમેં અંધોંકા યેક બેવરા લિખ દે, ઔર સિરે પર રાજાકી પ્રશંસામેં યેક દોહરા લિખ દે. ઠહર, મયૈં કલમ દવાત લાઉં, તો અંધોંકે નામ બતાઉં. [ઘરમેં દોડ જાતા હય.]

દંગલ—હાં બહન, લિખ દે, ઔર અયસા લિખ દે, કે છનાછન અશરફિયાં મિલેં.

ચપલા—(ખુદસે) યા તડાતડ જૂતિયાં મિલેં !

દંગલ—અપને લાભકા દમ નિકલેગા.

ચપલા—(ખુદસે) અપનાભી મતલબ નિકલેગા.

[મંગલ ઘરમેંસે કલમ, દવાત, કાગજ લાતા હય.]

મંગલ—લો, પહલે કવિતા લિખો. [ચપલા મંગલ, દંગલકી નજર બચાકર લિખતી ઔર ખુદસે બોલતી જાતી હય.]

દોહરા.

ચપલા—(ખુદસે) જો અંધોંકી ટીપકા, કરતા હય ફરમાન,
પહલા અંધા હય વહી, ઇસકો નિશ્ચય જાન !

લિખ દિયા.

મંગલ—ક્યા લિખા ?

[ચપલા તહરીરકે ખિલાફ, દોહરા પઢકે સુનાતી હય.]

દોહરા.

ચપલા—દાન દયા ઉપકારમેં, કૌન અધિક હય આજ ?
હય જગમેં તો યેક હય, યાની બિક્રમ રાજ !

મંગલ—અહાહા !

દંગલ—વાહવા !

મંગલ—અબ નામ લિખો. પહલા અંધા લસ્ટમ પસ્ટમ !

ચપલા—ક્યા ?

મંગલ—લસ્ટમ પસ્ટમ. મેરી પત્નીકા પિતરાઇ. પહલા અંધા લસ્ટમ પસ્ટમ [ચપલા, મંગલ, દંગલકી જબાનીકે ખિલાફ લિખતી હય ઔર બોલતી હય.]

ચપલા—(લિખતી હય) પહલા અંધા રાજા બિક્રમ.

મંગલ—દૂસરા અંધા રામ ઔતાર.

ચપલા—દૂસરા આંધા રાજકુમાર.

મંગલ—તીસરા સંગલ મ-સે, સમઝા ! કહીં સંગલકા મંગલ ન લિખ દેના !

ચપલા—તીસરા મંગલ.

મંગલ—બસ. (દંગલસે) ચલ, તૂભી લિખા દે.

દંગલ—(ચપલાસે) ચાર મેરેભી લિખ લે. કય હુવે ?

ચપલા—તીન.

દંગલ—અચ્છા. ચોથા જંગલ. જંગલ, જ-જ, કહીં જંગલકા દંગલ ન લિખ દેના.

ચપલા—ચોથા દંગલ.

દંગલ—પાંચવાં જીવ નિકાલ.

ચપલા—પાંચવાં મોતીલાલ.

દંગલ—છઠ્ઠા મદન ગોપાલ.

ચપલા—છઠ્ઠા માનિકલાલ.

દંગલ—ઔર સાંતવાં રામ દયાલ.

ચપલા—સાતવાં હીરાલાલ !

દંગલ—બસ કશ્ટ હુવા, ક્ષમા કરના.

મંગલ—યેહ હાલ કોઇ ન જાને, ઇતની કૃપા કરના.

ચપલા—મયેં કિસીસે ન કહૂંગી, પરંતુ તુમભી યેહ ટીપ, સિવાય રાજાકે કિસી કો ન દિખાના.

મંગલ—કભી નહીં. દરબારી અદેખાઇકે પુતલે હયેં.

ચપલા—હાં, ઔર તુમસે અકસર લોગ જલતે હયેં. (ટીપ દેતી હય) લો, ઇન્આમ પાના તો હમેં ભૂલ ન જાના.

દંગલ—તુમ્હેં જન્મ ભર યાદ કરેંગે !

મંગલ—બલ્કે આધા તુમ્હેંભી દેંગે !

ચપલા—નહીં, હમેં અયસા ઇન્આમ નહીં ચાહિયે, તુમ્હેં મુબારક હો.

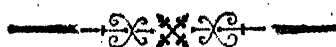
મંગલ—ચલો, કામ હો ગયા.

ચપલા—દોહરા બહુત અચ્છા લિખ્ખા ! [ચપલા જાતી હય.]

મંગલ—રાજા જરૂર ખુશ હોગા.

દંગલ—ઇસમેં સંદેહ કયા ! [દોનોં ખુશ હોકર જાતે હયેં.]

બાબ તીસરા—દિખાવ દૂસરા.

દરબાર.

[રાજા બિક્રમ સિંહાસન પર બયઠા હય, નીચે દહની તરફ કુંવર રાજરતન, બાઈ તરફ પ્રધાન, સયનાપતી દરબારી બયઠે હયેં. મંગલ, દંગલ એક તરફ ખડે હયેં. દૂસરી તરફ ચપલા, ચંચલા દાસિયોંકી પોશાકમેં ખડી હયેં. રામિસ્ગરોં નાચતી ગાતી હયેં.]

બિક્રમ—પ્રધાનજી, રમારાનીકા ખોજ લગાયા ?

પ્રધાન—હાં, પરંતુ અબી તક પતા ન પાયા.

બિક્રમ—અંધોંકી કુલ ટીપ દાખિલ હો ચુકી ?

પ્રધાન—જી, ઔર સરકારકો મુલાહિજાભી કરાદી ગઈ.

[મંગલ, દંગલ આપસમેં પહલે અપની ટીપ પેશ કરનેકા ઇશારા કરકે ફિર મંગલ ટીપ પેશ કરતા હય.]

મંગલ—(ટીપ લે જાકર રાજાસે) મહારાજ, અંધોંકી યેક ટીપ હમ સેવકોંનેભી લિખવાઇ હય, ઇન અંધોસે હમારી મિતાઇ ઔર સગાઈ હય.

બિરાદરી—યહે અંધે આબરૂદાર હયેં ?

દંગલ—બડે આબરૂદાર હયેં ! આબરૂકે સજાવાર હયેં !

બિક્રમ—પ્રધાનજી યો પઢ સુનાવ. [પ્રધાન મંગલસે કાગજ લેકર મનમેં પઢકે હયરાન હોતા હય.]

પ્રધાન—અરે ! યહે કયસા અપમાન ! (મંગલસે) મંગલ, યહે ક્યા લિખ લાયે ?

બિક્રમ—(પ્રધાનસે) ક્યા હય, કયૂં ઘબરાયે ?

પ્રધાન—મહારાજ, મુઝે ક્ષમા કીજિયે, મયેં નહીં પઢ સકતા.

બિક્રમ—કયૂં, ક્યા તહરીર બુરી હય ?

પ્રધાન—સારી ઇબારત અપમાનસે ભરી પુરી હય.

મંગલ—અપમાન !

દંગલ—વખાન.

બિક્રમ—પઢો, ક્યા હય ?

પ્રધાન—યહી આગ્યા હય ?

બિક્રમ—હાં, સુનાવ.

[ખડા હોકર પઢતા હય.]

દોહરા.

પ્રધાન—જો અંધોંકી ટીપકા, કરતા હય ફરમાન,
પહલા અંધા હય વહી, ઇસકો નિશ્ચય જાન!

મંગલ—(સખ્ત હયરાન હોકર) અરે! યહ કયા હય!

પ્રધાન—યહી લિખા હય.

બિક્રમ—હૂં! અચ્છા આગે? [પ્રધાન પઢતા હય.]

દોહરા.

પ્રધાન—પહલા અંધા રાજા બિક્રમ, દૂસરા રાજકુમાર,
તીસરા મંગલ, ચૌથા દંગલ, પાંચવાં મોતીલાલ,
છઠ્ઠા માનિકલાલ, સાતવાં હીરાલાલ.
[પઢકે કાગજ બિક્રમકો દેતા હય, બિક્રમ લેકર દેખતા હય.]

બિક્રમ—(મંગલ દંગલસે) અય મૂરખો! યહ તુમને કયા લિખાયા? આપભી અંધે બને, હમેંભી અંધા બનાયા?

મંગલ—મહારાજ. યહ હમને હરગિજ નહીં લિખાયા થા, હમને તો ઔરહી કુચ્છ બતાયા થા.

બિક્રમ—તબ યહ કિસને લિખા?

દંગલ—(ચપલાકો બતાતા હય.) યહ દાસી, ચપલા.

બિક્રમ—(હયરતમેં) ચપલા?

ચપલા—(આગે બઢકે હાથ જોડકે) જી હાં, યહ ટીપ મયેંને લિખી હય, જો બિલકુલ ખરી હય.

બિક્રમ—ખરી? મયેં અંધા, કૂંવર અંધા?

ચપલા—ઇસમેં સંદેહ કયા?

બિક્રમ—(ગુસ્સેમે) અય નીચ! કમીની! મેરી દાસી ઔર મુઝીસે બેઅદબી?

ચપલા—રાજન! મયેં નીચ હૂં ન કમીની હૂં, ન મયેં કેવલ પેટ પાલનેકો દાસી બની હૂં. મયેં ઉન્હીં ઠાકર લેખરાજકે ઘરાનેકી લડકી હૂં, જિસકી બેટી મનોરમાકો આપને કયદ કિયા, ઔર જિસકી સહાયતાકો મયેંને યહ ભેસ લિયા.

બિક્રમ—કયા તૂ લેખરાજકી સગી હય? અઝખાહ! યહ તો અચ્છી દિલ્લગી હય! ઓ મક્કારા તૂ ઇસ કિયેકી સજા પાયગી, ઔર યહ અપના લિખા અગર સાબિત ન કરાયગી, તો અભી જાનસે મારી જાયગી.

ચપલા—જાન માફકે આપ માલિક હયૈં, મગર કૃપા કરકે મુઝે પહલે ઈતના બતાઈયે, કે બ્યાહકે બઅ્દ આપને, યા કૂંવર સાહેબને કિસી દિન રમારાનીકો દેખા હય ?

બિક્રમ—નહીં.

રાજરતન—કભી નહીં ! !

ચપલા—તો રમારાની કહાં ગઈ ?

બિક્રમ—વ્હો જાન છિપાકર ભાગ ગઈ ! અગર વ્હો પશેમાન હોકર મેરે આગે આતી, સર ઝુકાતી, તો મયૈં ઉસે ક્ષમા કર દેતા, કૈદસે રિહા કર-દેતા ! (હીરાલાલ નાયકસે) હીરાલાલ ! તુમ રખવાલોંકે સરદાર થેઃ—

હીરાલાલ—સરકાર, હમ રાત દિન ખબરદાર થે, ઔર મોતીલાલ, માનિકલાલ, મેરી માતહતીમેં હર પલકે જિમ્મેદાર થે.

બિક્રમ—(મોતીલાલસે) મોતીલાલ ?

મોતીલાલ—દયા નિધાન ! પહરે ચૌકીમેં જરાભી ખામી નહીં આઈ, એક દિન કૂંવર સાહેબને મેરી લશકરી પોશાક મંગવાઈ—

રાજરતન—મયૈંને ! કભી નહીં ! કિસી રોજ નહીં !

બિક્રમ—વ્હો પોશાક કૌન લે ગયા ?

મોતીલાલ—યહી ચપલા.

બિક્રમ—બસ, મયૈં સમઝ ગયા. વ્હે સારા ફિત્ના ઇસીને જગાયા, ઇસી નાપાકને મનોરમાકો ભગાયા. (મોતીલાલસે) પોશાક ઇસે તુમને ખુદ દી ?

મોતીલાલ—(ડરતે હુવે) જ–જ–જી.

[દૌડી હુઈ મોતીકી બહન રૂપાવતી આકર અર્જ કરતી હય.]

રૂપાવતી—(હાથ જોડકે) જી નહીં, પોશાક મયૈંને દી, વ્હે ખતા મયૈંને કી !

બિક્રમ—તૂ !

રૂપાવતી—મયૈં મોતીલાલકી બહન. યેક દિન મેરે ભાઈકી ચહીતી, મરનેકે નિકટ થી, પરંતુ ભાઇકો, જાને ઔર ઉસે દેખ આનેકી રજા ન મિલી તો નાચાર ઇસકા પહરા મયૈંને લિયા, ઇસે ભેજ દિયા.

બિક્રમ—(મોતીસે) મોતી ! જાનેકી રજા તુમ્હેં કિસને દી ?

મોતીલાલ—કિસીને નહીં. મયૈં પ્રીતમેં અયસા અંધા હો ગયા થા, કે ઉસ વકત મુઝે કુછ ન સૂઝતા થા !

ચપલા—(આગે બઢ્કે) મહારાજા, યહ પહલા અંધા!

બિક્રમ—હીરાલાલ, ઇસ બદશીકી ખબર તુમ્હેં મિલી થી?

હીરાલાલ—માનિકલાલ, મોતીકા પહરા દેનેકો તૈયાર હુવે થે, મગર મયને મંજૂર નહીં કિયા, ઔર ન મોતીકો જાને દિયા.

બિક્રમ—માનિકલાલ, યહ હાલ તુમને આજ તક મુઝસે ન કહા?

માનિકલાલ—સરકાર, મયઁ ગુનહગાર, ખતાવાર, ચપલાકી મહબ્બતમેં ગિરફતાર, નાચાર હૂં. ઇસને મુઝે ગલે લગા લગાકે અંધા બના દિયા, જો ચાહા કરા લિયા.

ચપલા—(આગે બઢ્કર) ક્યૂં હુજૂર દેખા! યહ દૂસરા અંધા!

બિક્રમ—(હીરાલાલસે) યહ ઔરત લશકરમેં આઇ, ઇસકી ખબર તુમને નહીં પાઇ?

હીરાલાલ—જી મયઁ, (ઘબરાકર) મ-મ-મ-મ!

રૂપાવતી—યહ ભેદ મયઁ બતાતી હૂં. યહ મહાપૂર્ષ આજ કઇ મહીનેંસે મુઝપર મરતે હયઁ, જહાં પાતે હયઁ, મુઝે હયરાન કરતે હયઁ. યહાંભી મુઝે બેબસ પાયા, તો ધમકાયા; ડરાયા, મગર ઇશ્વરને બચાયા, રુસવાઇકે ભયસે ઇન્હોંને યહ હાલ છિપાયા.

ચપલા—સરકાર, સુના? યહ તીસરા અંધા!

બિક્રમ—હીરાલાલ, યહ તુમારી અવસ્થા, ઔર યહ તુમારી ચાલ? (હીરાલાલ શર્મસે સર ઝુકા લેતા હય) નાદાનોં! તુમ તીનોં ઔરતકે ઇશ્કમેં અંધે હુવે, મેરા કામ બિગાડ દિયા!

મંગલ—(બિક્રમસે) યહ તીનોં ચાહે જો હોં, મગર હમ દોનોં ક્યૂં કર અંધે હુવે?

બિક્રમ—(ચપલાસે) જવાબ દે?

ચપલા—ઇસકા જવાબ કુંવર સાહેબસે લિયા જાય.

રાજરતન—મયઁ ક્યા જાનૂં?

ચપલા—(કુંવરસે) જબ આપ ઔરત બનકર પૂજા કરને ગયે થે, તો આપ પર કૌન મોહિત હુયે થે?

મંગલ—હમ; પરંતુ કુંવર સાહેબ કુછ ઔરત ન થે!

ચપલા—જબ તો તુમ અંધોંસેભી બતર ઠહરે, કે બનાવટી ઔરત પર રીઝ ગયે! [યેક ચોબદાર આકર અર્જ કરતા હય.]

ચોબદાર—અય રાજેશ્વર, યેક ગ્વાલન કુછ ફરિયાદ લાઇ હય.

બિક્રમ—ગ્વાલન! બુલા ક્યૂં આઇ હય! [ચોબદાર જાતા હય.]

ચપલા—(રાજાસે) મહારાજ, યહ પાંચ અંધે હુવે!

[યેક બચ્ચેકો ઉંગલી પકડાયે, ગ્વાલનકે ભેસમેં મનોરમા આતી હય.]

મને

રમા—દુહાઇ હય મહારાજ, દુહાઇ હય!

બિક્રમ—ક્યૂં ? ક્યા આફત આઈ હય ?

મનોરમા—(ચપલાકો બતાકે) ઇસ છોકરીને, મુઝે ભોલી બાલીકો, ફુસલા બહકાકે કુંવર સાહેબસે પ્રીત કરા દી, પરંતુ કૂંવરને થોડે દિન રખકર મુઝે દગા દી. (કૂંવર ચોંકતા હય.) અબ મેરા ગુજરા કયસે હો ? ઇસ બાલકકા સહારા કયસે હો ? યહ બાલક ઇન્કા બેટા હય, આપકા પોતા હય!

બિક્રમ—(ગુસ્સેસે) હાય! હાય! યહ અનર્થ કયસા! ગ્વાલનકે પેટકા બચ્ચા, મેરા પોતા! (ગુસ્સેસે કૂંવરકી તરફ દેખતા હય, કૂંવર સર ઝુકાતા હય. મનોરમાસે) અય ગ્વાલન, અભી યેક દૂસરા ન્યાય હો રહા હય; જરા ઠહર, તેરા ઇન્સાફભી હોતા હય. (ચંચલાસે) ચંચલા! ઇસે પાસકે કમરેમેં બિઠા, થોડી દેરમેં લા. (દોનોં જાતે હયૅં. રાજરતનસે) ઓ બેહ્યા, યહ તૂને ક્યા અપતત કિયા ?

રાજરતન—પિતાજી, આપને યેક અંજાની ઔરતસે મેરા બ્યાહ કિયા, કુદરતને અપને પ્રભાવ દિખા દિયા, પ્રીતને મુઝે અંધા બના દિયા.

ચપલા—પૃથીનાથ, બેઅદબી મુઆફ વહો પાંચ અંધે, ઔર યહ છઠે.

બિક્રમ—(રાજરતનસે) અય નાદાન! ઉંચેકી પ્રીત નીચીસે નહીં હોતી.

રાજરતન—આદમીકી પીત, અપની મરજીસે નહીં હોતી!

[ચંચલા દૌરી હુઈ આતી હય, ઔર ખબર દેતી હય.]

ચંચલા—અય રાજન, વહો ગ્વાલન તો કહીં ખિસક ગઈ, બહાનેસે સટક ગઇ.

બિક્રમ—ગઇ! (ચોબદારસે) ચોબદાર, જા ઉસે ઢૂંઢ લા, કમરેમેં બિઠા. [ચોબદાર જાતા હય, મનોરમા, બચ્ચા લિયે જોગનકે ભેસમેં આતી હય, રાજા ઉસે પહચાનકે તખ્તસે ઉઠકર નમન કરતા હય.]

મનોરમા—અલ્લખ!

બિક્રમ—ઓહો કૌન! વહો જોગન! જિસને મુર્દા જિલાયા! (ઝુકકે) માતા! ધન ભાગ આજ દરશન પાયા! [મનોરમા રોકતી હય.]

મનોરમા—બસ મહારાજ. ન ઉઠો, ન ઝુકો, તુમ તો અબ મેરે સુસર હો. (કૂંવરકો બતાકે) પ્રાનપતી, આનંદ ? સુખી ?

[કૂંવર ડરતા ઔર શરમાતા હય.]

બિક્રમ—અરે! યહ કયસા માજરા! (કૂંવરસે) કૂંવર! વહો ગ્વાલન, યહ જોગન, યહ કયસા તેરા ચલન!

મનોરમા—ચ્વાલન? મેરી સૌતન! (બિક્રમસે) રાજા! મયઁ જયસે મરેકો જિલાતી હૂં, વયસે જીતેકોભી જમપુરી પહુંચાતી હૂં. મેરી જો કોઇ સૌતન હુઇ તો મયઁ ઉસે અભી આપસે જલાકર ખાક કરૂંગી, ઉસકા ઝગડા પાક કરૂંગી!

ચપલા—(હંસકે) ક્યૂં સરકાર, ઇસે પહચાના?

બિક્રમ—યહે જોગન—

મનોરમા—નહીં! મયઁ ન જોગન, ન બિરોગન. મયઁ વોહી અભાગન, જિસે આપને કુયદ કરવાયા! (મનોરમા જોગનકે વસ્ત્ર ઉતારકે ઉન કપડોંમેં જાહિર હોતી હય, જો બ્યાહકે દિન પહને હુઇ થી. સબ હયરતમેં હોતે હયેં) મહારાજ, મયઁને જો કહા સો કર દિખાયા! [ઝુકતી હય.]

બિક્રમ—મનોરમા!

ચપલા—હાં, મનોરમા, જિસને આંખોંમેં ખાક ડાલી ઔર આપકોભી અંધા બનાયા. ક્યૂં રાજન, અબ તો સાત અંધોંકા હિસાબ બરાબર આયા?

બિક્રમ—આયા, બેશક આયા. મનોરમા! તુઝે ધન્ય હય કે તૂને જો કહા સો આબરૂ ઔર અચ્છે ચલનસે કર દિખાયા. (કૂંવરસે) કૂંવર, જિસ ઔરતકો મયઁને જબરદસ્તી તુમારે ગલે લગાયા, બડી ખુશીકી બાત હય કે ઉસને અપની દાનાઈસે તુમ્હેં મોહકે જાલમેં ફસાયા. આવ, આજ ફિર હાથ મિલાવ, ઔર જીવન શાખામેં સુખ વિલાસકા ફૂલ પાવ. (મનોરમાસે કૂંવરકા હાથ મિલાતા હય.) ચપલા, તેરી ચતરાઇ મુઝે પસંદ આઇ. માનિકલાલ! ઇધર આવ, અપની પ્રિયાસે તુમભી હાથ મિલાવ. [દોનોંકે હાથ મિલા દેતા હય.]

ચપલા—કૃપાનિધાન, હમારી અસભ્યતા ક્ષમા કીજિયેગા.

હીરાલાલ—હમેંભી અભય દાન દીજિયેગા!

બિક્રમ—મયઁને ક્ષમા કિયા, ઔર બોધ કર લિયા, કે સ્ત્રી ચરિત્રસે અધિક કોઇ ચરિત્ર નહીં, યૂં ચરિત્ર ઇસકે આગે કુચ્છ વિચિત્ર નહીં.

ચાલુ સુધારામાં નવો વધારો!

મશીન પૉલીશ! ખરેખરી મશીન પૉલીશ!!

પ્રજામાં માનીતી અને એકે અવાજે જાત પરજાતમાં વિશ્વાસ પાત્ર ઠરેલી, જુની, જંગ જાહેર, જંગી દુકાન.

કાનજી માલજી ઝવેરી.

બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો, નાટક જોવા પધારશો ત્યારે ગ્યાસ, કીટસન કે વીજળીની રોશની સામે ચકચક કરતા અને બે ઘડી વીજળીની રોશનીને પણ ભુલાવી શરીરની શોભામાં વધારો કરે તેવા મશીન પૉલીશના ગામઠી સોનાના દાગીના જેવા કે, બાંગડીઓ, બ્રેસલેટો, હાર, નેકલેસો, છડા, લાકીટો, મફચેનો, બુગીસો, વીંટીઓ, બુટીઓ, સોનાનાં ઘડીયાળો તથા ચાંદીનું સર્વ પ્રકારનું ફેનસી કામ, પ્રેઝન્ટ કરવા લાયક, તથા કચ્છનું નકસીદાર કામ, મદરાસ કામ, કટક કામ, ઢાકા તથા માલટા કામ, છુટક તથા જથાબંધ લેવા અમારી દુકાને જરૂર પધારશો. દરેક જાતના અને દરેક કામને પેહેરવા લાયકના મનપસંદ ફેનસી દાગીના અમારે ત્યાં મોટા જથામાં તૈયાર મળે છે, તથા ઓર્ડર આપવાથી એકજ વખતે તરત બનાવી આપવામાં આવે છે.

ભાવ ઘણાજ કિફાયત રાખ્યા છે.

અમારો માલ સુખ દુખના સાથી સમાન છે, કારણ સુખમાં શરીરને બેહદ શોભા આપે છે. અમારી ગ્યારન્ટીની રૂએ ફક્ત મજુરી જતાં પુરા પૈસા આપવામાં આવે છે.

મેહેરબાન ગૃહસ્થો, એક વખત ખાતરી કરવા ચુકશો નહીં.

સોના ઉપર ડાયમન્ડ પાલિસ થાય છે, એમ કોઇ કેહેતું હોય તો તે વાત ગળત છે.

કાનજી માલજી ઝવેરી.

અબદુલ રેહેમાન સ્ટ્રીટ,—(પાયધોણીથી ક્રૉફર્ડ મારકીટને રસ્તે)

ટેલીફોન નં૦ ૭૮૨.

મુંબઈ, લાલબાગ, પરેલ,
ધી જમશેદજી નશરવાનજી પીટીટ પારસી ઑરફનેજ,
કૅપતન પ્રિંટીંગ વર્કસ.

		... ખુન ...	...
		... ગાકે મહેફેલ...	...
		લિલરમાતે ગુલ...	...
	૬	સંગીત બકાવલી	...
...	૬	હવાઇ મજલીસ	...
...	૬	ઇન્દર સભા	...

ગુજરાતી.

બાગી ગુલ	૮	હક ઇનસાફ	૮
આમરેની ગોરી... ...	૮	નેકખસલત તેહમીના ...	૮
અસલાજી	૮	કળાવતી	૬
નિદ્રાખાનુ	૮	મદન વસંત	૬
તકદીરની તાસીર ...	૬	ગુણસુંદરી	૪

ફારસ ગુજરાતી.

નાજનીન	૪	ચાલ મારા બાપ ...	૨
બેહુબાયથી જર... ...	૪	કાતલાની કચુમ્બર ...	૨
ગુરનાદ બામટ	૨		
મતલબ બેહેરો... ...	૨	ખુદાબક્ષ	૨